

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKLERDE DAYANIŞMA KÜLTÜRÜ VE
TOPLUMSAL EMPATİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ersan ERSOY

HAZIRLAYAN
Huri Melek KARADUMAN

MALATYA-2019

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

TÜRKLERDE DAYANIŞMA KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL EMPATİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Huri Melek KARADUMAN

Danışman
Prof. Dr. Ersan ERSOY

Malatya, 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKLERDE DAYANIŞMA KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL
EMPATİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DANIŞMANIN UNVANI, ADI SOYADI
Prof. Dr. Ersan ERSOY

HAZIRLAYAN
ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI
Huri Melek KARADUMAN

Jürimizin Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı, Adı Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Mehmet Dönmez

2. Prof. Dr. Ersan Ersoy

3. Dr. Öğr. Üyesi M. Çağlar Kurttaş

4.

5.

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim dalında, Prof. Dr. Ersan Ersoy danışmanlığında hazırlamış olduğum bu tezin, yazımından basımına kadar geçen tüm aşamalarında bütün bilgi ve belgeleri, akademik kurallar çerçevesinde elde edip bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu, atıfta bulunulan eserlere, bilimsel normlara riayet ederek değinip tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, tezin tarafımdan yazıldığını onurumla doğrularım.

Huri Melek KARADUMAN

../../2019

ÖZET

Bu çalışmada, Türklerin seciyeleri, karakter yapısı, sosyal yardımlaşma ve dayanışma dinamikleri ile bir arada barış ve huzur içinde yaşamaya imkân sağlayan özelliklerine ve değerlerine değinilerek, “toplumsal empati” hususiyetleri sorgulanmaya çalışılmıştır. İki bölümden oluşan bu çalışmada, literatürde yeni bir kavram olmakla beraber çeşitli disiplinlerin alanına giren “toplumsal empati” kavramına dayanak olarak dayanışma kültürümüzün zenginlikleri gösterilmektedir. Ayrıca Türk kültüründe mihenk taşları olan tasavvuf ehli hazinelerimizden hareketle toplumsal barışa, insana verilen değere ve insan-insana ilişkiye, nefis terbiyesi ve yaratılanı yaratandan ötürü sevmenin felsefesi ile Türklerdeki ideal empati seviyesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Modernleşme ve beraberinde getirdikleri ile bizden götördüğü değerlerimize sığınmak kuşkusuz hastalıklı yalnızlığımız ve empati yoksunluğumuzun ortaya çıkardığı umursamazlık ve bananeciliğimizden kurtuluşa giden yolda bize psikolojik ve sosyal açıdan destek olacağı inancı ve savı ile bu çalışma şekillenmektedir.

Çalışmanın temelini oluşturması ve anlaşılabilirliği açısından birinci bölümde kavramlara değinilmiş, bu çerçevede konumuz kapsamında yer alan kavramların tanımlamaları yapılmıştır. İnsanı, kimliğinden ve kültüründen ayıramayacağımız bilinci ve yaklaşımıyla, Türk toplumu içerisinde doğumdan ölüme kadar insana verilen değer ve insanca kaynaşma, bağ kurma, yardımlaşma ve dayanışma örneklerine de ikinci bölümde yer verilmiştir. Yine ikinci bölümde değerlerimizin kaybolması ve ortaya çıkan kaos ortamında geleneksel kodlarımızda zaten saklı bulunan toplumsal empati davranışına eğilmemizin gerekliliği sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Türk kültürü, dayanışma kültürü, kültür, kimlik, empati, toplumsal empati, değerler, değer değişimleri, modernleşme ve toplumsal empati.

ABSTRACT

In this study, emp social empathy ”characteristics are tried to be questioned by touching on the characteristics, values and values of Turks, which allow them to live together in peace and peace with their dynamics, character structure, social solidarity and solidarity. In this study, which consists of two chapters, the richness of our solidarity culture is shown as a basis for the concept of emp social empathy giren which is a new concept in the literature and which is in the field of various disciplines. In addition, we have tried to put forward the ideal empathy level in the Turks with the philosophy of sufism, the value given to people and the relationship between man and man, the love of the exquisite manners and the creator, based on our mystical treasures, which are the touchstones of Turkish culture. This study is taking shape with the belief and support of psychological and social support for modernization and to take refuge from our values with what it brings with us, perhaps on the way to salvation from our diseased loneliness and lack of empathy and the lack of empathy.

In the first part of the study in terms of forming the basis and understanding of the definitions are mentioned by referring to the concepts. With the awareness and approach that we cannot separate people from their identity and culture, the examples given in the human life from birth to death in human life, value and human fusion, bonding, solidarity and solidarity are given in the second chapter. In the second part, the loss of our values and the necessity of focusing on the social empathy behavior which is already hidden in our traditional codes in the chaos environment is presented.

Keywords; Turkish culture, solidarity culture, culture, identity, empathy, social empathy, values, value changes, modernization and social empath.

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında, tehlikeli boyutlara ulaşarak hızla ilerleyen empati yoksunluğu, değer kayıpları ve beraberinde getirdiği sorunlara değinilmeye gayret edilen bu çalışmayı yapmaktaki amacımız; hamasi duygularla ve gözü kapalı bir şekilde toplumsal empatiyi sadece Türklerin tekelinde açıklamak değildir. Ancak var olan kayıtlı tarihimizdeki gerçekliklerden yola çıkarak, bugün uzağına düştüğümüz toplumsallığımıza ve toplumsal empatiye dayanak gösterebileceğimiz örneklerle de yer vermek suretiyle Türklerdeki özgün bir dayanışma kültürünün bulunduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmada, toplumun ve toplumsallığın sağlıklı yapısının giderek bozulduğundan şikâyet eden tüm ‘bilinçli’ insanların muzdarip olduğu kültürden, değerden her şeyden önce insandan yabancılaştırmanın getirdiği sorunlardan kurtuluşa giden yolda, toplumsal empati yapmanın gerekliliğine değinilmek hedeflenmiştir. Bu bağlamda literatürde yeni ve tartışmalı bir konumu bulunan toplumsal empatiye dayanak olarak gösterdiğimiz dayanışma kültürü ve Türklerin dayanışma dinamiklerine yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın konusunun, metodolojisi ve amacının belirlenmesindeki önderliği ve tez yazım sürecimde çizmiş olduğu yol haritaları ile çalışmaya aydınlık kazandıran, yalnızca öneri ve katkılarıyla değil sorumluluklarına duyduğu saygı ile muamelede bulunan, yardım ve destekleriyle danışmanımdan öte, bu süreçteki şansım ve gerek akademik kimliği gerekse öğrencilerine yaklaşımı ile her zaman kendime örnek alacağım saygı değer danışmanım Prof. Dr. Ersan Ersoy’a minnettarım. Yanı sıra kendilerini tanımaktan ve ders almaktan gurur duyduğum Prof. Dr. Abdullah Korkmaz, Prof. Dr. Taner Tatar, Prof. Dr. Hüsniye Canbay Tatar, Doç. Dr. Vehbi Bayhan ve adını burada zikredemediğim ama üzerimizde emekleri bulunan İnönü Üniversitesi Sosyoloji Anabilim dalı tüm öğretim görevlileri ve akademik personelinden sekreterine kadar herkese teşekkürü borç bilirim. Ayriyeten eğitim hayatımda önemli yeri bulunan sayın hocam Doç. Dr. Bekir Kocadaş’ı saygıyla anar, teşekkürlerimi sunarım.

Çeşitli sorunlar ve sorumluluklar, türlü zorluklarla geçen bu uzun ve yorucu tez sürecimde yanımda olan eşim Mustafa Karaduman’a, benimle ve kızım ile ilgilenen, bize her zaman destek olan anneme, ablalarım, Songül Karaduman ve oğlu Burak Karaduman’a ne kadar teşekkür etsem azdır. İnancımı yitirdiğim ve yorulduğumda bana

her zaman moral ve motivasyonda bulunup tezle ilgili çıkmazlarımda başvurduğum ilk kaynaklarım olan, hayatıma kattıkları ile arkadaşlık anlayışımı değiştiren Musaye Konak Özçelik ve Şule Gülpınar'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

TANIMLAMALAR IŞIĞINDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE SECİYESİ

1.1. Kültür ve Kimlik Kavramları.....	5
1.1.1. Kültür.....	5
1.1.1.1. Kültür tanımları.....	5
1.1.1.2. Türk Kültürü.....	8
1.1.2. Kimlik	13
1.1.2.1. Kimlik Tanımlamaları.....	13
1.1.2.2. Türk Kimliği.....	17
1.2. Dayanışma Kültürü ve Değerler.....	25
1.2.1. Değerler.....	25
1.2.1.1. Değer Kavramı.....	25
1.2.1.2. Değerlerin İşlevleri	26
1.2.1.3. Değer Değişmesi ve Değer Yozlaşması.....	27
1.2.1.4. Türk Kültüründe Değerler	29
1.2.2. Dayanışma	31
1.2.2.1. Dayanışma Kavramı.....	31
1.2.2.2. Modern Kültürde Dayanışma ve Yabancılaşma.....	34
1.2.2.2.1. Yabancılaşma	34
1.2.2.2.2. Küreselleşme, Modernleşme ve Yabancılaşma	37
1.3. Toplumsal Empatinin Sosyolojik İzahı.....	39
1.3.1. Empati.....	39
1.3.1.1. Empati Tanımı	39
1.3.1.2. Empatinin İşlevleri	41
1.3.1.3. Kültür ve Kimlik Bağlamında Empati.....	42

1.3.2. Toplumsal Empati.....	45
1.3.2.1. Toplumsal Empatiden Kastedilen Nedir?	45
1.3.2.2. Toplumsal Empati Mümkin müdür?	47
1.3.2.3. Modernleşme ve Toplumsal Empati	49

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE DAYANIŞMA KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL EMPATİ

2.1. Türklerde Dayanışma Örnekleri.....	58
2.1.1. Hediyeleşme.....	58
2.1.2. Doğum, Bebek Görme, Diş Çıkarma, Sünnet	59
2.1.3. Asker Uğurlama.....	61
2.1.4. Düğün, Evlilik.....	62
2.1.5. Hasta görme, Ölüm, Taziye	63
2.1.6. Komşuluk.....	64
2.1.7. Hemşerilik.....	66
2.1.8. İmece	67
2.1.9. Kervansaray, Ribat, Hayrat ve Muyanlık	68
2.1.10. Vakıflar, İmarethane ve Şifahaneler.....	70
2.1.11. Ahi Teşkilatı	71
2.1.12. Tasavvuf Ve Toplumsal Empati	76
2.1.12.1. Tasavvuf Tanımı ve İşlevleri.....	76
2.1.12.2. Tasavvufun Çıkış Noktası “En-el Hakk”	78
2.1.12.3. Türk Tasavvuf Tarihi ve Toplumsal Empati	80
2.1.12.3.1 Hoca Ahmet Yesevi.....	80
2.1.12.3.2. Hacı Bektaş Veli	82
2.1.12.3.3. Yunus Emre.....	85
2.1.12.3.4. Mevlâna Celaleddin-i Rumi	87
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	96

GİRİŞ

İnsanoğlu yaratılışından itibaren çeşitli ölçeklerde sosyal gruplar, topluluklar ve toplumlar halinde yaşamış ve varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yalnız yaşamaya elverişli olmayan fitratı gereği insanlar, konuşmaya, anlaşılmaya, sevmeye, sevmeye, ortak duygu ve düşünce etrafında, huzurla kurulmuş birlikteliklere duyduğu ihtiyaçlarından dolayı, geleneksel dünyadan modern hayat koşullarına kadar sürekli bir dayanışma ilişkileri içerisinde bulunmuşlardır. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan bulgular ışığındaki birçok örnek, milattan binlerce yıl öncesinde bile insanların çeşitli amaçlarla bir arada bulunduğuna yönelik bilgi vermektedir. Tarihin sıfır noktası olarak görülen ve tüm ezberleri bozduğu kabul edilen, ülkemiz sınırlarında, Şanlıurfa ilimizin topraklarında yer alan, Göbeklitepe’de zamanının imkânsız koşullarında muhteşem eserler inşa eden insanoğlunun, M.Ö. 10.000 yılında bile nasıl bir birliktelik içinde yaşadığı hususu açıkça görülmektedir.

İnsanlık tarihinin ne kadar eski olduğu konusunda her yeni buluntu, farklı yaklaşımlar ortaya çıkarırken bilinen bir gerçeklik vardır ki; o da insanoğlu yalnız yaşamaya elverişli bir yapıya sahip olmadığıdır. Gerek doğal koşullar gerek coğrafi şartlar gerekse fizyolojik ve psikolojik yapısı, insanları bir arada yaşamaya adeta mecbur kılmıştır. İnsanın böylesi bir mecburiyet ilişkisi içinde gruplar, topluluklar, toplumlar halinde yaşaması da kaçınılmaz olmuştur. Yalnız bu bütünleşik yapının sağlıklı sürekliliği ve huzuru sağlama noktasında, insanoğlundan birtakım beklentileri vardır. Her insanın kendine has yapısı göz önüne alındığında, birden fazla insanın bir arada huzur içinde yaşayabilmeleri için türlü ortaklıklar ve uyulması zorunlu düzen kuralları gerekmektedir. Bu gereklilikler yerine getirildiğinde, insanın toplumsal bir varlık olarak hayatına devam edememesi için neredeyse hiçbir engel kalmasa da mutlu hissetme hususunda eksik kaldığı görülmektedir. Özellikle modern toplumların insanlara güven ve huzur içinde yaşam sağladığı görülse de türlü insani duygu ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda sınırlı kaldığı ortadadır.

Yukarıda söz edilen kurallar, bazen bize toplumsal güç odakları, bazen de toplumun genel kabulleri, inançları, kültürü ve değerleri tarafından dayatılır. Burada dayatmaktan kasıt elbette silah zoru ile değil, insanların huzurla bir arada yaşamak için gösterecekleri özveri ile ilgilidir. Bir arada yaşamayı kolaylaştıran unsurlar, en genel

anlamda (kapsayıcı kavram) olarak kültürdür. Çünkü kültür, insanların türlü ortaklıklarla hem yaratımı hem de bu ortaklıkların kurulması için toplumun yaratıcısıdır. Birbirini anlayan, sağlıklı iletişim kurabilen, ortak değerler ve inançlar etrafında bir olabilen insanların, tarih boyunca birlikte huzurla yaşadıkları bilinmektedir. Bu durumun aksine, aynı kültürden olmayan toplulukların da bir arada yaşadığı toplumlar vardır. Türk kültür tarihindeki devlet yapılarında, bu konuda muazzam örnekler olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Özellikle Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti gibi geniş coğrafyalara yayılmış Türk devletleri, karma etnik yapıların, kültürel karmaşaya dönüşmeden uyumla var olmalarını sağlamıştır. Her ne kadar modern tarihi yapıların, kültürlerin giderek yok olmasına sebep olduğu, dünyayı global bir köye çevirdiği bilinse de bu kadar aynışmaya rağmen bir arada yaşamaya olanak sağlama noktasında eksik ve kusurlu olduğu, yaşanan çağın kaotik yapısından anlaşılmaktadır. Yapılan bu çalışmanın çıkış noktası da özetle bu durum olmaktadır. Yani bu çalışmada, Türklerin tarihinde, ortaklıklarının sadece aynı toprak parçasında yaşamak olduğu çeşitli etnik yapı, dini inanç, örf ve adetteki milletlerin kültürlerini eritmeden, birlikte barış, güven ve huzur içinde yaşamaya imkân sağlayan yapılarına değinilmeye çalışılmıştır.

Kültürel karmaşayı ve farklılıkları, bütünün ahengine imkân sağlayan, rengârenk parçaların oluşturduğu bir resmin zenginliklerine dönüştürme noktasında, Türklerin kabiliyeti takdire şayandır. Burada kabiliyet kavramının özellikle seçildiğini belirtmekte fayda vardır. Çünkü Türklerin seciyelerinde yer alan dayanışma ve empati olgusu, günümüz dünyasında nadir insanlarda bulunan, paha biçilemez değerde yetenekler halini almasından ötürüdür. Çalışmanın savını oluşturan ikinci temel husus ise bu noktada devreye girmektedir. Yani Türklerin var oldukları andan itibaren yaşadıkları coğrafyalar düşünüldüğünde; çok çeşitli kültürlerin etkisinde şekillenen kültürünün yanı sıra öz yaratılış diyebileceğimiz, seciyelerinden gelen karakter yapılarında da empati yeteneği hep var olmuştur. Bunun ispatı Türklerin insana, insan olmasından dolayı verdiği değer ve halden anlama felsefesi dayanak gösterilebilir. Değerlerine bağlılık gösteren ve kâmil insandan kâmil topluma giden yolda haktan halka inerek, yetmiş iki milleti bir görerek, evrensel bir empati seviyesine ulaşmalarına olanak sağlayan tasavvuf ve sufi öğretileri ve her şeyden önce dayanışma kültürü mekanizmaları, Türklerin empati kabiliyetinin en büyük delili niteliğindedir. Bu kabiliyete sahip olmaları onları binlerce yıldır var eden güç olmaktadır. Ama modern yaşamın tüm

toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da değerlerin yitip gitmesinde başrol oynadığı görülmektedir. Bireyci, hedonist, yabancı, değersiz toplumun bir arada yaşama kuvvetini giderek kaybederken bu kuvveti sağlayabilecek g  ,  ze dönüşle yeniden toplumsal empatiyi canlandırmak ve dayanışma dinamiklerimize geri dönmekten geçmektedir. Bu geçişin gerekliliğini hatırlatır nitelikte yapılan çalışmada, birçoklarının unuttuğu yahut hiç öğrenemediği Türk kültür ve değerlerine, empati ve dayanışma olgularına eğilerek yeniden toplumun uyumlu birlikteliğine olanak sağlayacak örneklere değinmek hedeflenmiştir.

İki bölümden oluşan bu çalışmada, ilk bölümde araştırmaya kaynak oluşturan kavramsal  er eve esasında tanımlamalara yer verilmiştir. Bu tanımlamalar, kültür, kimlik, empati ve empatiye özdeş kavramlar, toplumsal empati, dayanışma, değerler, modernleşme ve yabancılaşma gibi sosyal bilimler literatüründe oldukça fazla yer tutan çeşitli kavramlardan oluşmaktadır. Tanımlamalardan yola çıkarak Türk kültürü, kimliği ve karakter yapılarına dair verilen aktarımlarda, bu yapılara etki eden Türk kültürü ve değerlerini de ele almak amaçlanmaktadır.

Tüm değerlerimizin, bizi toplumsal hayatta bir arada tutmaya yaradığı noktada dayanışma sağladığını görüp Türklerde dayanışma kültürüne de değinmeye karar vererek ilerlenilen çalışmada, ikinci bölümde, bir insanın ömrü boyunca, onu kuşatan dayanışma ağlarına yer verilmiştir. Tarihi açıdan da dayanışma kültürümüzden örnekler vererek kervansaraylar, vakıflar, Ahi teşkilatlarının toplumsal düzen ve işleyiş içinde katkılarına yer vermeye çalışılmıştır. Tüm bu dayanışma mekanizmalarımızın bizi toplumsal barışa götürmesi noktasından hareketle, literatürde çok yeni bir kavram olan toplumsal empati dediğimiz, olguya dayanak olabileceğinden söz edilerek devam edilmiştir. Bu eksen etrafında devam edilirken yine toplumsal empatiye bir diğer dayanak olarak tasavvuf kültürümüzden incilerle örnek verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın muhtemeldir ki en özel ve anlamlı yanı, tarihimizde yer almaları ile gururlandığımız, muazzam mutasavvıflarımıza yer vermemiz olmuştur. Tasavvuf ehli hazinelerimizin toplumsal empatiye kuşkusuz en güzel örnek teşkil edeceğinden yola çıkılarak Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Mevlana'nın insana ve topluma bakış açısı içerisinde toplumsal empati ele alınmaya çalışılmıştır. Bu şahsiyetlerin görüşlerini dikkate aldığımızda Türk kültüründe toplumsal empati kavramını aşan insana dair yaklaşımların bulunduğunu tespit edilmiştir.

Bugün içinde yaşanan dünya sadece anı yaşama yaklaşımıyla insan ilişkilerini öldüren, aşırı rekabet, başarı ve hep daha iyisine sahip olma hırsı ile bireyin beynini kemiren, elde edemediği nesneler ve statüler peşinden koşuşturan yönü ile içinden çıkılamaz bir hal almıştır. Böyle bir toplumda insanlar içerisinde çeşitli psikolojik problemler ve depresif sıkıntılar baş göstermektedir. Günümüz dünyasına sırt çevirerek bu işin üstesinden gelemeyeceğimiz gün gibi ortada olduğundan modernleşme ve beraberinde getirdiği köklere kopuş nedenleri olan küreselleşme, yabancılaşma gibi kavramlarla toplumsal empati ilişkisi kurmaya çalışıp, değişen değerler ve sosyal ilişkiler bağlamında toplumsal empatinin gerekliliğine değinerek çalışmaya nokta koyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

TANIMLAMALAR IŞIĞINDA TÜRK KÜLTÜRÜ VE SECİYESİ

*“Hiçbir milletin tarihini Türkler olmadan yazamazsınız.
Bunun sebebi de Türklerin dünyanın pek çok coğrafyasına
dağılması ve başka milletlerin tarihlerini etkilemesidir.”*

V. V. BARTHOLD

1.1. Kültür ve Kimlik Kavramları

1.1.1. Kültür

1.1.1.1. Kültür tanımları

Kültür tanımları ve anlayışları gündelik dilde veya çeşitli bilimlerde farklı açıklamalar içerir. Kültüre ilişkin en önemli açıklamaları yapan bilimler sosyoloji ve antropolojidir. Ancak bu kavram ile alakalı olarak sosyologlar ve antropologlar arasında da kesin bir fikir birliği olduğu söylenemez. “Bir kısım antropoloğa göre kültür, “öğrenilmiş davranış”, kimilerine göre ise davranıştan çok “davranışın bir soyutlamasıdır.” Bir kısmına göre de “bir şey ne ise odur.” Bu anlamda bazı antropologlar için taş baltalar, toprak mamulleri vb. maddi şeyler kültürü temsil ederler. Bunun tam aksini söyleyenlere göre ise maddi şeyler kültürü temsil etmezler. Bazıları için kültür “ruhi ve zihinsel bir olgu” dur. Diğer bazıları için ise, kültür “dış dünyada algılanabilen nesne ve olaylar”dan ibarettir. Başka bir grup “kültür, fikir ve düşüncelerden ibarettir” der. Ancak bu gruptakiler fikirlerin kaynağı konusunda ayrılırlar. Bunlardan bir kısmı “fikirlerin kaynağının, araştırılan insanların ruhunda bulunduğunu” söylerken, diğerleri “bu fikirlerin aslında araştırmacıların ruhunda var olduğu” görüşündedir.”¹ “İlgisi gereği sosyal bilimlerde, birçok konuda olduğu gibi, kültür konusunda da herkesin ortaklaşa kabul ettiği bir tanım yoktur. Bu sebeple konuya giren herkesin kültürü yeniden tanımlamaya çalıştığı söylenebilir. Kültürün zaman içinde değişen anlamlarda tanımlanması ve günlük dilde farklı şekilde

¹ Arslantürk, Z. ve T. Amman, Sosyoloji (7.baskı), Çamlıca Yay. ,İstanbul 2011,s.235.

anlamlandırılması, ortak bir tanıma ulaşmayı güçleştirir.”² Aynı zamanda insanın kültür varlığının “hem yaratıcısı hem de yaratısı”³ olması tanımlamalarda yaşanan güçlükleri izah eder niteliktedir.

Kültür tarihçilerine göre, insanoğlunun hayatta kalma ve varlığını sürdürme savaşındaki başarısını, kültürel bir varlık oluşuna, yani yaşayarak öğrendiklerini kültüründe saklayıp yeni kuşaklara aktarma yeteneği ile iletişim becerisine bağlıdır. İnsan biyolojik uyum gücü ile değil kültürüyle dünyaya egemen olmuş, varlığını kültürüyle sürdürmüştür.⁴

Toplumların, toplulukların, grupların ve bireylerin hayatlarında bütünü ya da kısmen önemli etkilere sahip, bireyin doğumundan itibaren onu çevreleyen sosyalizasyon süreçleri içerisinde, kendisine aktarılan tüm maddi ve manevi değerlerin oluşturduğu bütünlük, bizatihi kültürün kendisidir. Kültür, belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsulleri, davranış ve tavır tipleri sistemi ve kültürün saklanması ve kazanılması açısından da biyolojik değil, sosyal bir süreçtir. “Bunun için de bazen ona “toplum mirası” denir. Kültürün temel olgusu dil, yani insanlar arası bildirmeye yarayan semboller sistemidir. Dil olmadan hiç bir toplum kurumu ve değeri gelişemez. Üretim, dağıtım, tüketim gibi bütün teknik ve bilgiye ait işlemler dil birleştirmesi olmadan işleyemezler.”⁵

Ferdin mensubu olduğu milletin benimsediği, din, ahlak, tarih, töre ve sanat anlayışı gibi manevi unsurlarla, hem bu manevi değerlere hem de ihtiyaçlara göre şekillenen maddi mahiyetteki sosyal yapı unsurlarının bütününden meydana gelen⁶ kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, tarihi, toplumsal, süreklilik arz eden, ihtiyaçları karşılama ve doyum sağlamaya yarayan, değişmeye açık, bütünleştirici, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar bütünü, toplumun tüm hayat biçimidir.⁷ “İnsanoğlunun yarattığı her şey, bir kuşaktan diğerine aktarılan bilgi ve kalıplaşmış davranış biçimleri birikimidir.”⁸

² Kaya, Yaşar, Sosyal ve Kültürel Değişme, Turan Yay., İstanbul, 2003, s.83.

³ Güvenç, Bozkurt, Kültürün ABC’si, (5. Baskı), YKY, İstanbul, 2011, s.10.

⁴ Aynı eser, s. 54.

⁵ Ülken, Hilmi ziya, Sosyoloji Sözlüğü, MEB, İstanbul, 1969, s.185.

⁶ Tural, Sadık K. , Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler(1.baskı) , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 994, Ankara, 1988, s.36.

⁷ Güvenç, Bozkurt, İnsan ve Kültür, Boyut Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 100-104.

⁸ Tezcan, Mahmut, Kültürel Antropoloji Giriş (3.baskı), Maya Akademi, Ankara 2008, s.4.

Bilinen ve büyük ölçüde kabul gören kültür tanımı şüphesiz İngiliz antropolog Edward Burnett Tylor'a aittir. Tylor'a göre "toplumun bir üyesi olarak insanın elde ettiği bilgi, inanç, sanat, moral, hukuk, alışkı ve diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür."⁹ Tylor kadar Malinowski'nin kültüre dair yaklaşımı da genel kabul görür. B. Malinowski'ye göre; "kültür insanların kalıcı gruplar halinde örgütlenmesi ile ortaya çıkmıştır. Herhangi bir amacı gerçekleştirmek, bir hedefe ulaşmak isteyen insanlar örgütlenmek zorundadır. Kültür kısmen özerk, kısmen eşgüdümlü kurumlardan kurulmuş bir bütündür. Bu bütünlük, soya dayanan kan birliği, işbirliğine, faaliyetlerde uzlaşmaya dayalı mekânsal birlik gibi bir dizi ilkeyle ve özellikle de politik örgütlenmede güç kullanımı ile korunur. Her kültürün tamamlanmışlığı ve kendine yeterliği vardır."¹⁰ "Kültür birikerek gelişen, karmaşılaşma ve yayılma eğilimi taşıyan bir süreçtir. İnsan türüne özgü bir sistem olarak ortaya çıktıktan sonra, doğan her yeni birey aracılığıyla kendini sürdürür. Ve karmaşılaştırır."¹¹

Bütün bu tanımları birleştirdiğimizde kültür, "insanın geliştirdiği araçlar, silahlar, mesken ve emtia, üretim tekniklerinin geliştirilmesinden, düşünce ve inanç sistemlerine, hukuk, devlet, ahlak, sanat, bilim dahil, felsefe ve sosyal organizasyon ve kurumlara kadar ne varsa her şeyi kapsar. Özetle kültür, maddi ve manevi olarak vücuda getirilmiş her şeydir ve bu özelliği ile de "sosyal birikim" ve "sosyal miras" olarak ifade edilir."¹²

Tanımlamalardan eriştiğimiz bilgilerden hareketle kültürün maddi ve manevi unsurları bulunduğunu, bu konuda çoğu araştırmacının hem fikir olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada yer vermeye çalışılan husus içerisinde, Türk kültürünün manevi unsurları ve oluşumundaki dinamiklerle birlikte bu dinamiklerin toplumsal dayanışmaya ve empatiye olan etkisi sorgulanmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda öncelikle Türk' ün adı, yaşadığı coğrafyalarda nasıl adlandırıldığı, kültürünü oluşturan unsurlara yer vererek başlamakta fayda vardır.

⁹ Fichter, Joseph, Sosyoloji Nedir, (çev. Nilgün Çelebi), (8. Baskı), Ankara 2006, s.154.

¹⁰ Adanır, Oğuz, "Kültür ile Zihniyet", *Doğu Batı*, 2003/23, s.24.

¹¹ Aynı eser, s.24.

¹² Arslantürk, Z. A.g.e. , s.237.

1.1.1.2. Türk Kültürü

Bir milletin kültürünü (ki bu millet Türkler ise) kâğıda, satırlara dökmek kolay bir uğraşı olmamakla beraber devlet yönetiminden, ekonomisine, sanattan, mimarisine, dini inancından, hukuk sistemine kadar çok geniş bir literatür taraması gerektirmektedir.

Eröz'e göre milli kültürün yaratıcısı olan halktır ve köylerde, Alevi ve Sünni Türkmen aşiretleri arasında Yörüklerde milli kültürün en saf ve kıymetli şekillerini, hammadde, yarı mamul ve mamul halinde bulunur. Ayrıca bu konuda Eröz şunları ifade eder: "Kars ile Edirne arasında kalmak bizi kısır neticelere ulaştıracaktır. Kültürün bütünlüğü ve devamlılığı, zaman ve mekânı kesintisiz şekilde, bütün olarak ele almamız gerektirmektedir. Yani zaman içinde Türk kültürü araştırmalarına ne yalnız Cumhuriyet'le ne Osmanlı devletinin kuruluşu ile ne de Selçuklularla, Malazgirt'te başlanmalı, milli kültürün kökleri Hun Türklerine dayanır ki bu da bin beş yüz, iki bin yıl öncesi demektir."¹³

Sadece Türk kültürünü değil içinde Türk geçen neredeyse bütün kavramları inceleyen tüm bilimler ve bilim insanları, kendilerini Orta Asya'ya ve bozkır kültürüne doğru yapılmış veya yapılacak olan yolculuklardan alıkoyamaz. Çünkü Türk denilince akla gelecek ilkler; Gök Tanrı inancıyla, Şamanizm, İslamiyet gibi dinlerin etkisinde kültürünün şekillendiği, ister Karluk, Kıpçak, İskit, Peçenek, Oğuz, Hun, Uygur, Tatar, Kazak, Kırgız, Avşar... isterse Orta Asya'dan Avrupa'ya göç etmiş Avar, Bulgar, Macar... olsun tüm boylarıyla Türklerin beşiğinin, anayurdunun, Orta Asya olduğudur. Bu yüzdendir ki Türk tarihine dair veriler, genelde doğrudan yaşadıkları sahalar olan Orta Asya kaynakları ve komşularının verdiği bilgiler çevresinde şekillenmiştir. Bunlar özellikle çok eski zamanlardan beridir kayıt ve yazı düzeni olan Çin kaynakları, Hint ve İran kaynaklarında yer almaktadır. Çok eski çağlardan beri Türklerin kendi kendilerine ne dedikleri veya nasıl isimlendirdiklerini bilmemiz mümkün olmamakla beraber bu kaynaklardan alınan bilgilerden oluşmaktadır.¹⁴

"Türk adı, Türkçenin en eski kelimelerinden birisi olarak milattan önceki bin yıl içinde ortaya çıkmış, milat yıllarında kesin olarak bir küme insanı, halkı karşılayan

¹³ Eröz, Mehmet, Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Kültür Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), Ankara, 1996, s.129.

¹⁴ Baykara, Tuncer, Türk Adının Anlamı, (1. Baskı), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.24.

anlamları kazanmış, böylesine anlam özdeşliği sebebiyle, ortak özellikler içeren, fakat dillerine ayrı ayrı alt isimler verilen Türkler için ortak ve birleştirici bir ad olmuştur.”¹⁵

Hint kaynaklarında “Turukha, Turuşka”, İran kaynaklarında Feridun’un oğlu “Turec”, Çin kaynaklarında demiri işleme kabiliyetleri, silah ve kalpak yapmaktaki yeteneklerinden ötürü “miğfer” olarak geçmektedir. Uygur kaynaklarında “güç, kuvvet”, Grek kaynaklarında “Thrak, Targita, Tyrkae”, Asur çivi yazılarında “Turukku”, Tevrat’ta “Togharina” isimleriyle anılır. Yine Çin kaynaklarında “tu-küe” kelimesinin “Türk” ten muharref olması hakkındaki yorumlar bazı tartışmalara neden olmuşsa da Bizans kaynaklarındaki Turkoi kelimesi, tartışmasız “Türk” olarak kabul edilmiştir.”¹⁶ Türk dili ve kültürüne adeta ışık tutan Kaşgarlı Mahmut da 11. yy’da, İslam kaynaklarında, Yecüc-Mecüc seddinin ardında insan olmaksızın, terkedilmiş ve Nuh peygamberin oğlu Yasef’e düşen arazinin “Türk diyarı” diye aktarılmasından esinlenerek “Türk adı Nuh’un oğlunun adıdır” demiştir.¹⁷ Tanrının verdiği bir isim olarak Türk adını “kemal, olgunluk çağı” anlamında kullanmıştır.

Türk’ü kavram olarak ister isim ister etnik köken isterse maddi ve manevi kültür unsurları açısından inceleyen tüm bilim insanlarının muhtemel olarak ortak varabildikleri ilk kanı; Türk’ün, sanılan ve ezberletilen tarihin çok öncesine dayanan bir geçmişe sahip olduğudur. Mezarlardan, kurganlardan, arkeolojik kazılardan erişilen, maddi kültür unsurlarından elde edilen bilgiler, Türk tarihini milattan öncesine dayandırıp elbette tarihe ışık tutmaktadır ancak mevcut yazılı kaynaklardan ulaşılabildiği kadarıyla kabul edilen kesinlik, Türk’ün tarih sahnesine (Gök Türk devletinin yazılı kaynaklarından yararlanılarak) 6. yy’da çıktığına yöneliktir. Dolayısıyla 6. yy öncesi için bir Türk gerçeğinden yani Türk tarihinden veya Türk’le bağlantılı öteki hususlardan, Türk kültüründen söz etmeye imkan olmadığı yönündedir.¹⁸

Bu imkansızlığın sebeplerinden biri Türk adıyla, Türk’ün kendisini anlatan yazın tarihinde erişilmiş, yeterli bilgi ve belge bulunmamasından ötürü olsa da özellikle Çin kaynaklarında milattan öncesinde bile Türklük özelliği gösteren çeşitli kavimlerden söz

¹⁵ Aynı eser, s.52.

¹⁶ Barthold, Vasilij Viladimiroviç, Orta Asya Türk Tarihi, (3. Baskı), Divan Kitap, İstanbul, 2017, s.13.

¹⁷ Durmuş, İlhami, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış*, 2017/10 (20), ss. 37-47.

¹⁸ Baykara, A.g.e. , s.21.

edilmektedir. Saldırılarından kurtulmak için Çin Seddi'nin yapılmasına sebep olan M.Ö. 3. yy'da Çinlilerin Hsiung-Nu adını verdikleri, Türk niteliği belirgin kavim buna örnektir. Seddin inşa sebebi olarak Hunlar gösterilse de Hunlarla Hsiung-Nu kavmi arasında çeşitli benzerlikler olduğu ve Hunların ataları olabileceğine yönelik görüşler de mevcuttur. Bu bilgileri Çin kaynaklarına borçlu olduğumuzu söylenen Sencer'e göre "M. Ö. 1400'den önce bile Çin kaynakları, Moğolistan'da Hsiung-Nu denilen göçebe halkın atalarından söz etmektedir."¹⁹

Görüldüğü üzere, her ne kadar Türk tarihine yönelik bilgilerin 6. yy'dan daha eski olmadığı kabul edilse de Türklerin dünyanın en büyük, en köklü ve en eski milletlerinden olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Türk tarihi zengin kaynaklara sahiptir ve Orta Asya Türk tarihi ile ilgili yazılı kaynaklar az olmakla beraber, müzelik malzemeler fazladır.²⁰ İşte bu müzelik malzemelerden elde edilen veriler doğrultusunda beş bin yıl öncesine kadar indirgenebilecek Türk tarihinin olduğu düşünülmektedir ve Kafesoğlu'na göre, "beş bin seneye yakın bir zaman kesintisiz olarak yaşamak her millete nasip olmayan bir mazhariyettir ve büyük milletimizin hayatiyet, canlılık, yaşama azim ve kudretinin de bir işaretidir."²¹

Kültürün hem oluşumunda hem de sosyal yaşama uyarlanışından ekonomi, siyaset, din gibi kurumların oldukça etkili olduğu tüm kültür tanımlarından anlaşılan bir çıkarımdır. Özellikle din kurumu Türk kültür tarihinde büyük yere sahiptir. Çünkü Türk kültürü tarih öncesinden beri dini inanışlarına göre sınıflandırılıp, tasnif edilmiştir. İslam öncesi ve sonrası diye ana başlıklarla ayırdığımız Türk kültür tarihi, bu sınıflamalara örnektir. "İslam öncesi totemizm, animizm ve natürizmin inanç ve pratikleriyle yüklü Şamanizm"²², nadir olarak görülse de kimi Türk kavimlerinin benimsediği Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık ile "10. yy'dan başlayarak göçebelikten yerleşikliğe geçerken, İslam'ın kabulü, yalnız bir din sistemi olarak değil, aynı zamanda hukuk sistemi olarak"²³ benimsenip, Türk kültür tarihinin temellerini oluşturmaktadır.

¹⁹ Sencer, Muzaffer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, (3. Baskı), Sarmal Yayınevi, Ankara, 1999, s.25.

²⁰ Yolalıcı, Emin, "Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008/1(3), ss. 471-484.

²¹ Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, (1. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.1.

²² Sencer, A.g.e., s.45.

²³ Aynı eser, s.227.

Türk tarihinin Orta Asya'ya dayandığı ve var olan maddi kültür unsurlarından (müzelik verilerden) elde edilen çıkarımlarla yazılı kaynaklardan önceki dönemlere dair bilgiler bulunduğundan söz etmiştik. Her ne kadar milattan önceki bin yıllara kadar indirilebilecek bir tarihi olduğu varsayılrsa da bilinen ilk Türk devletinin Hunlar olduğu, tarih müfredatlarında okutulan bir gerçektir. Hunların kesin kuruluş tarihi bilinmese de M.Ö. 220'de Teoman tarafından kurulduğu ve Mete Han döneminde de imparatorluk özelliği gösterdiği kabul edilmektedir.²⁴ Başlarken dediğimiz gibi hiçbir milleti, Türkler olmadan anlatamayışımıza bu noktada en güzel örneklerden birini de Mete Han'ın kurduğu ordu sistemidir. Çünkü bu sistem, günümüz ordularının yapı taşıdır ve dünya uygarlık tarihini Türklerin en çok askeri yönüyle etkilediğinin de kanıtıdır. Türklerin ataları olan Hunların ne kadar etkili olduğu da genel kabule göre Çin Seddi'nin yapılmasına sebep olmalarında kendini gösterir.

Han, Hakan, Yabgu, Tanhu gibi isimlerle adlandırılan hükümdarın devleti, yönetim gücünü Tanrı'dan aldığı Kut inancı²⁵ ile çoğu Türk devletinde görülen ikili teşkilat anlayışıyla ortaklaşa yönettiği bilinmektedir. Kut inancı ise Türklerin Gök Tanrı inancından kaynaklanmaktadır. Göğün yedinci katında bulunan Gök Tanrı'nın, hükümdara kut verdiğine inanılmaktadır. Hükümdarın tanrısal yetkileri olsa da Türkler de çoğu zaman yönetimin tek mekanizması hükümdar olmamış, Orta Asya Türklerinde de Kurultay, Kengeş adı verilen danışma meclisleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ilerleyen bölümlerde de değinecek olduğumuz Türk kültüründe kadına verilen değerin muhtemelen ilk örnekleri devletin yönetim şeklinde de görülmektedir. Hükümdar eşleri hatunların da devlet yönetiminde etkili olduğu, eşinin bulunmadığı durumlarda elçi kabul ettiği ve ağırladığı da bilinmektedir.²⁶

Türklerin ilk zamanlarında Gök Tanrı'ya ve tabiat kuvvetlerine inandığı düşünülmektedir. Bu durum hep söylenildiği gibi İslamiyet'e geçişi kolaylaştırmasının yanında bugün bile Türk kültüründe örnek gösterebileceğimiz birçok inanç, kabul ve değerin temelini oluşturur. Aynı zamanda Türk kültüründe ataya saygı, ilkel diyebileceğimiz dönemlerde bile mevcuttur. Atalar kültü bu duruma örnektir.²⁷ Ölen

²⁴ Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş,(3. Baskı), Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 40.

²⁵ İyigün, Nami Cem, Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri, (2. Baskı), Papillion Yayınları, İstanbul, s. 218.

²⁶ İyigün, A.g.e., s. 217.

²⁷ Aynı eser, s. 249.

atalarını unutmayan Türkler, Şamanist gelenekleriyle de atalarının ruhlarıyla, şamanlar aracılığıyla bağlantı kurduklarına inanmıştır. Bununla beraber öldükten sonra yaşamaya inandıklarının kanıtı ise ölen atalarını eşyaları, hayvanları ile gömmeleri hatta öldürdükleri düşman sayısınca mezarlarına balbal heykelleri dikmeleri olarak gösterilebilir.

Ekonomik yaşamda ilk Türklerin göçebe, yarı göçebe olmaları sebebiyle hayvancılık yaptıkları, sonraları da yerleşik hayata geçtikleri ve beraberinde tarım da ve mimari de gelişme gösterdikleri kabul edilmektedir. Yerleşik hayata geçen ilk Türkler olan Uygurlar'ın tarım yaptıkları bilinmektedir. Türklerin tarihlerinde devlet kurduğu coğrafyaların çeşitli etkileriyle, türlü ekonomik faaliyetlerde bulundukları kayıtlı, ispatlı bilinirken genel kabul, ilerleyen çağlarda giderek genişlediği, ticaret yollarını da kontrol altına alarak hayvancılık, tarım, ticaret, sanat, zanaat gibi ekonomik faaliyetlerinde çeşitlilik görülmektedir. Coğrafi sahada etkileşime geçtikleri İslam toplumları sayesinde de İslamiyet'i kabul etmeleri de Türk tarihindeki zenginlikleri genişletip, ısıltı katmıştır.

İlk Türk-İslam devleti olarak Karahanlılar kabul edilir. Karahanlıların mimariden, edebiyata birçok alanda Türk tarihinde ilklere imza attığı ve Türk tarihine aydınlık getiren kaynaklar sunduğu aşikardır. İslami dönem ilk eserleri, (özellikle Kutadgu Bilig), bugün bize Türkler hakkında bilgi veren birçok kaynaktan en önemlileri olarak kabul edilebilir. Çünkü hiç şüphe yok ki bir kişiyi, bir milleti veyahut bir toplumun kendisini, tarihini, kültürünü anlamaya yönelik herkesin, ilk başvuracağı kaynaklar; bu kimselerin ve yapıların kendi sözleri, kendi yazın tarihleri ve kültürel değerleri olmaktadır.

Orta Asya ve İslam kültürünün uyumlu birleşiminin yükselişi Selçuklu dönemi ile devam etmiştir. Selçuklu tarihi Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Çalışma da yer verilen birçok yapının (Ahilik gibi), Selçuklu döneminden bugüne değin ulaştığı ilerleyen bölümlerde de görülecektir. Selçukluların ardından, dünya tarihinde altı asrı işgal eden Osmanlı Devleti, Türk kültüründe temeller üzerine kat çıkan yapısıyla “Cihan İmparatorluğu” adıyla anılmaya mazhar olmuştur. Hem tarihten gelen Türk mirası hem de kendilerine has çok çeşitli kurum ve yapılarıyla, devletin 600 yıl sürekliliğini sağlamış ecdadın, Türk-İslam kültürünün üç kıtaya yayılmasındaki etkisi yadsınamaz. Türk kültürüne katkısını araştırmaya, anlamaya ve de anlatmaya ne yetkimiz ne de

zamanımız yeteceğinden Türk kültürüne sağladığı katkı ve gururdan ötürü saygıyla anmakla yetinilmiştir.

Dünya tarihinde Türklerin etkisi şüphesiz çok fazladır. Öyle ki Türk'ün olmadığı bir çağdan bahsetmek bile imkansızdır. Çağların açılıp kapanmasında bile birinci derecede etkili olan Türklerin yeri, dünya uygarlık tarihinde bugün bize empoze edilmeye çalıştığı şekliyle, bir çırpıda silinip atılacak bir mevkide değildir. Bugünkü dünya haritasındaki çoğu oluşumun temelini, başarılarında Türklerin olduğu “Kavimler Göçü” oluşturmuş böylelikle İlk Çağ'ı kapatıp Orta Çağ'ı açılmıştır. Yine Fatih Sultan Mehmet'in gencecik yaşında, üstün bir çaba ve zekâ ile fethettiği İstanbul da, Orta Çağ'ı kapatıp Yeni Çağ'ı açmıştır. Tarih Yakın Çağ'dan ve içinde yaşadığımız zaman diliminden ibaret olmayıp böylesi köklü bir mirasa sahip bir milleti yok saymak hiç kimseni ne haddidir ne de buna gücü yetebilir. Sahip olduğumuz bu kültürel mirasa sahip çıkmak dilinden, edebiyatına, dininden, töresine çağın gereklerine uyum içinde yaşatmak sürekliliğimizin ana şartıdır.

Özetle, kültür; toplumların kimlikleridir ve bazen toplumlar o kimlikleri yok etmeye çalışan güçlerle yüz yüze gelebilir, değiştirilmeye çalışılabilir. Bu değişim empoze, mecburi, serbest nasıl olursa olsun kültür, binlerce yıllık geçmişe sahip bir olgudur ve insanoğlu var oldukça devam edecektir. Küreselleşmenin etkileri ile kültürlerin birbirleri ile etkileşimi çok daha kolay olmuş, neredeyse homojen bir toplum kalmamış olsa da kültürler kimliklerini yaşatmaya devam etmelidir. Kültürü yaşatmak da dini, ekonomik, sosyal, siyasal, tüm alanlarda kültürümüzün unsurlarını hayatımıza entegre edip gelecek nesillere aktarma konusunda göstereceğimiz gayretle var olabilir.

1.1.2. Kimlik

1.1.2.1. Kimlik Tanımlamaları

Sosyal bir varlık olan insan, doğumundan itibaren onu nitelendiren çeşitli vasıflara, karakterlere, olgulara sahip olmaktadır. Kimi zaman bu vasıf, olgu ve karakterler şahsın isteği doğrultusunda gerçekleşir. Kimi zaman da biyolojik kalıtım gibi elinde olmayan sebeplerle bunlara sahip olmaktadır. Toplum içinde yaşayan her birey, diğer insanlarla belirli benzerlikler ve farklılıklar taşır. Bir ölçüde bu benzerlik ve farklılıklar etrafında şekillenen kimlik olgusu, bir kişi veya grubun kendisini

tanımlaması, o kişi veya grubu diğerlerinden ayıran farklılıkları olarak tanımlanabilmektedir. Şüphesiz kadın veya erkek olmak gibi cinsiyet kimliklerinin yanı sıra insanoğlu kendisini çevreleyen toplum ve kültürle ilişki içerisinde de yeni kimlikler edinmektedir.

Benliğin belirsizliğini çözebilmek adına “Ben kimim?” sorusuna verilen cevapların anlamlı bütünü²⁸ olan kimlik, “birey olarak kişilerin kim olduklarının farkında olmasıdır. Ancak kimliğin ne olduğu, bizim kimliğimizin diğer insanların kimlikleriyle, onların bizimkiyle ilişkili olması nedeniyle, sosyal anlamda çok net değildir.”²⁹ Burada kimlik, kişinin kendisine ne olup olmadığı hakkında dürüst davranmasına bağlı olup kendini bilmek ve haddini bildirmek arasında ince ayrımın olduğu noktadadır.

Kimlik ve modern kimliklere yönelik önemli çalışmaları olan Charles Taylor ve Michel Foucault’nun kimliğe yaklaşımları ise şu doğrultuda olmaktadır: Taylor’a göre “kimliklerimiz keşfetme, yaratma ve onaylama kapasitemizin, tarihsel olarak sabitlenmiş toplumsal konumlardan özgürleşme ile geliştiğini ve anlamın oluşumu ile kendi kendimizi tanımlamanın özgürlük ve sorumluluğumuz şartına bağlıdır.”³⁰ Foucault’a göre ise kimlik; “modern özneler olarak “ben kimim?” sorusunu sorduğumuzda ve bu soru sorulduğunda, dahil olduğumuz kendi kendini sorgulama sürecinde, kendi soyağacı içinde oldukça net göstergelerini keşfettiğimiz benliğin, kaçınılmaz olarak normalleşmenin tortulaşması ve iktidar rejimlerinin zorlayıcılığıdır.”³¹ Yine Foucault’a göre “benliklerimizi ve anlamlarımızı ararken, bulduğumuz şey, normallik ve sapkınlık arasındaki sınırları belirlemeye ve benlik denetleme mekanizmaları sayesinde bu sınırları kontrol etmeye çalışan bilgi/iktidar rejimleri aracılığıyla üretilen kimlik kategorileridir.”³²

“Kimlikler sürekli olarak içine sokuldukları kalıbın tam aksine, farklılığın dışında değil, farklılık aracılığıyla inşa edilir. Bu durum da gerçeği tanımamızı gerektirir:

²⁸ Ersoy, Ersan, “Kimlik ve Değerler İlişkisinin Sosyolojik Boyutu”, *Prof. Dr. Halil Narman Armağanı*, (Haz: Cemalettin Çopuroğlu), *Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümü* 2005, Elazığ, ss. 211-227.

²⁹ Giddens, Anthony, Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (çev: Ali Esgin), Phoenix, Ankara, 2014, s.266.

³⁰ Weir, Allison, “Taylor ve Foucault Arasında Modern Kimlikler”, *Kimlik Politikaları* (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014, s.108.

³¹ Aynı eser, s.109.

³² Aynı eser, s.111.

herhangi bir şeyin “olumlu” anlamı, dolayısıyla “kimliği”, yalnızca Öteki’yle, ne olmadığıyla, açıkça neden yoksun olduğuyula, kurucu dışarısı olarak adlandırılan kavramla olan ilişkisi dolayımıyla inşa edilebilir.”³³

Kimlik kavramının hali hazırda kullanılan en genel tanımlaması ise “ insanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir. Daha açık bir deyişle kimlik, insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığı ve nasıl konumlandığını yansıtır; onun kim olduğu ve nerde durduğuna ilişkin bir cevaptır. Bu noktadan hareketle, kimlik bir birey veya grubun kendini diğer birey veya gruplardan ayırt edici özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Bu açıdan baktığımızda kimliğin tanımı, daima bir diğerine göre yapılır. Diğerinden, ötekinden geçer.”³⁴ Batı dünyasının sosyal ya da fen bilimleri olsun birçok terimin kökenini kendi tarihlerine dayandırdıkları aşıkarsa da esasen kimlik olgusunun bugün İslam dünyasında yeni yeni ortaya çıkan, problem odağı olarak görünen durumunun zıddına, İslam dünyasında bir felsefi sistem olarak büyük düşünür İbni Haldun ile gündeme geldiği, bu nedenle, kimlik gerçekliği İslam’ı dışlayan bir ilişkiler düzeni olmadığı gibi, 1789 Fransız devrimiyle de bağlantılı ³⁵ olmadığı da zikredilmektedir. Bunun yanı sıra kimliği öteki üzerinden ifade çabalarının temelinde de Avrupa’nın doğuştan günahkarlık felsefesi ve ötekileştirme tarihinin yattığını savunan görüşler mevcuttur. “Türk zihniyet dünyasında ise ötekini belirlemek değil, kendini bilmek düsturu önemli bir yere sahiptir.”³⁶

Kimlik “bir şeyin ne olduğudur!”³⁷ . “Bir kimsenin insanlığına özel içeriğini veren ve onu sadece herhangi bir insan değil ama belli bir kişi yapan şeydir.” ³⁸ Bir kişinin özel anlamı, tanımı veya farklılığıdır. Öznel olarak bir kişinin, kendi varlığının en anlamlı ve önemli yönü olarak gördüğü şeydir. Kişinin inançlarında, değerlerinde seçimlerinde, bakış açısında, fikirlerinde, arzularında, hırslarında, tepkilerinde hatta duygularında; kısacası yaşamını nasıl sürdürdüğünde ifadesini bulur ve yansıtılır. Bir

³³ Hall, Stuart, “ “Kimliğe” İhtiyaç Duyan Kim?”, *Kimlik Politikaları* (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014, s. 282.

³⁴ Bilgin, Nuri, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar, (2. Basım), Bağlam Yay. , İstanbul 2007, s.201.

³⁵ Türkdoğan, Orhan, Günümüz Toplumsal Yapısı ve Sorunlarımız, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013, s.323.

³⁶ Tatar, Taner, “Kimlik Ötekini Belirlemek Ya Da Kendini Bilmek”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli*, 2008/48, ss 185-200.

³⁷ Gleason, Phillip, Kimliği Tanımlamak: Kimliğin Semantik Tarihi ve Mantığı, *Kimlik Politikaları* (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014, s. 2.

³⁸ Tok, Nafiz, Kültür, Kimlik ve Siyaset (1.baskı), Ayrıntı Yay. , İstanbul 2003, s.70.

kimsenin belli bir insan (kişi) olarak temel tamamlayıcı karakteristikleridir.³⁹ Kimlik, din, millet, aile, sosyal sınıf, meslek, eğitim gibi insanın sosyal belircilerinden oluşur ve her bir kimliğe göre farklı davranışlar sergilenir.

“Her bireyin bir kimlik sahibi olduğu düşünüldüğünde, insanlık tarihinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan kimlik olgusunun yeni olmamakla beraber, modern toplumlarda daha çok ön plana çıkan bir kavram olduğu söylenebilir.”⁴⁰ “John Locke; kimliği, hatırlama, idrak ve şuurluluk hali olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre kimlik, insanların düşünme, kendini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin asli ve değişmez karakterleri olarak tanımlanmıştır.”⁴¹ “Kimlik, anlamlar dünyasını ifade eder. Kişi, grup, topluluk veya bir ulusun kendisini tanımlarken kullandığı ifadeler, farklı alanlarda bunların içinde yer aldıkları ilişkiler ağı ve bu ilişkiler ağı içerisindeki, onların kimlikleri ile yakından ilişkilidir.”⁴² Kimlik öyle bir çırpıda verilmez, yaşam boyunca oluşur ve değişir.”⁴³

Bilindiği üzere, sosyal süreçler kimliği oluşturur. “Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir, hatta yeniden biçimlendirilir. Kimliğin hem oluşumunu hem de idâmesini içeren sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından biçimlendirilir. Bunun tam tersine, organizmanın, bireysel bilincin ve sosyal yapının karşılıklı etkileşimi tarafından üretilen kimlikler, belirli bir sosyal yapı üzerinde, onu idâme ettirmek, onu değiştirmek, hatta onu biçimlendirmek suretiyle etkide bulunurlar. Her toplumun, gerçekliği algılama ve tanımlamada kendine has bir yolu vardır; bu onun dünyasıdır, evrenidir. Kimlik de bu dünyanın içerisinde üretilir ve içselleştirilir.”⁴⁴

Kimliğin temelde üç boyutu vardır yani üç tür kimlikten söz edilebilir. Bunlardan biri, bireysel ama sosyal ortam olmaksızın var olamayacağından aynı zamanda sosyal, ikincisi resmi, üçüncüsü ise kültürelidir. “Bireysel kimlik; bir insanın yetiştiği sosyal ortamda zamanla kendisi hakkındaki tercihlerini ifade eder. O nedenle bir insan sosyal hayatın içinde yaşarken doğal olarak çok kimliklidir. İnsanın ilk önce erkek, kadın

³⁹ Aynı eser, s.122.

⁴⁰ Anık, Mehmet, Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi (1.baskı), Açılım Kitap, İstanbul 2012, s.17.

⁴¹ Aynı eser, s.21.

⁴² Aynı eser, s.21.

⁴³ Maalouf, Amin, Ölümçül Kimlikler, (çev. Aysel Bora), (1.baskı), YKY, İstanbul 2000,s.25.

⁴⁴ Metin, Abdullah, “Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*,2(1), s.74-92

olarak cinsel kimlikleri vardır. Sonra insanlar erkekliğini veya kadınlığını kabul ederek ya da etmeyerek tercih edilen özel cinsel kimliği sahip olur. Diğer yandan akrabalık ya da hısımlık bağından dolayı sahip olunan dayı, amca, teyze, enişte gibi kimlikler veya sosyal statüyle kazanılan kimlikler vardır. Kısaca sosyal bir ortam içinde insanlar sahip oldukları statüye ve cinsel yapılarına göre kimlik sahibi olurlar. Ancak insanlar tek resmi kimlik taşırlar.”⁴⁵

Kimliğimizin ilk unsuru doğumda getirdiğimiz cinsiyetimizdir demiştik ve aslında her şey buradan başlar. Kız veya erkek oluşumuz, yaşadığımız toplumun bizden beklentilerince şekillenmekte, cinsiyete biçilen rollerle çevrenlenmektedir. “Bu bağlamda ele alındığında toplumsal cinsiyet rollerinin kültürden veya kültürel ortamdan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Birey doğumuyla kazandığı cinsiyet kimliğini, toplumsal yaşantısı sonucunda elde ettiği özelliklerle bütünleştirir. Böylelikle birey kendisinin kadın ya da erkek olmasıyla ilgili düşüncelerini, içinde yaşadığı toplumun ortak değer ve inanışlarıyla belirginleştirir. Çocukların doğumlarından sonra onlardan kız ya da erkek olarak farklı beceriler öğrenmeleri ve farklı kişilikler geliştirmeleri beklenirken, yetişkinlerden ise karı ya da koca, anne ya da eş olarak farklı roller üstlenmeleri beklenmektedir.”⁴⁶ Bunun yanı sıra kültürel ve sosyal faktörler (cinsiyet, ırk, kültürel farklılıklar), toplumsal duruşumuzun, davranışlarımızın ve beraberinde duygularımızın da nasıl ifade edileceği üzerinde bir etkiye sahiptir.⁴⁷ “Kimliğin bir yandan bireysel yapıya ve tecrübelere dayanan insani yönü, diğer yandan tarihe, geleneğe, kültüre ve sosyal çevreye dayanan toplumsal yönü bulunmaktadır”⁴⁸

1.1.2.2. Türk Kimliği

Resmi kimliklerimizde olduğu gibi adı soyadı, dini vb. gibi madde madde Türk’e kimlik çıkarabilmek mümkün olabilseydi tartışmasız durum ne kadar kolay ve anlaşılır olurdu. Ama ne yazık ki bir millete kimlik kartı çıkarmak hiç de kolay değildir. Bu millet hele Türk milleti ise bu zorluk, bu milletin binlerce yıllık varlığı ve geniş

⁴⁵ Aksoy, Mustafa, “Kültür Sosyoloji Bağlamında Kimlik Pazarında Kültürel Kimlik”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2013/202, ss. 147-160.

⁴⁶ Gögebakan, Yüksel, “Türk Kültüründeki Hoşgörü Anlayışının Tarihsel ve Kültürel Kaynakları ve Bu Anlayışın Kültür Varlıklarına Yansımaları”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/ 1(2) ss.201-223.

⁴⁷ Özbek, Mehmet Ferhat, “Toplumsal Yaşamda Empati”, *Akademik Bakış-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004(1)

⁴⁸ Ersoy, A.g.e. ,s.211.

coğrafyalara yayılmasından dolayı katlanarak artmaktadır. Ayrıca kimlik insanlara bazı karakteristik özellikler atfettiğinden, tüm toplumu bu özelliklere sahipmiş gibi anlatmak yanlış olabilir. Bu çalışmadaki amaç ise; genel anlamda tarihten beridir getirdikleri bazı değerleri, davranış ve tutumlarıyla Türk'ün kendine has, belirgin ve özdeşleşmiş yönlerine değinmektir. Kimlerin Türk olarak tanımlanacağı, aza olarak kabul edileceğine dair tartışmaları içeren 1924 Türk Ocakları Kurultay'ında Türk; “Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk olan ve Türk duygusu ve Türk dileği besleyen ve mazileriyle Türklüğe bağlı olan kadın ve erkekler”⁴⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Buradan hareketle Türklük sadece etnik köken değil, din, dil, kader ve kültür bağıyla Türk gibi hissetmekten gelmektedir. Bu kucaklayıcı yaklaşım sayesinde Türk milleti, çok çeşitli milletten insanlarla bir arada yaşamayı başarabilmiştir. Ayrıca Türklerin kimliğe bakış açısı ‘ötekinin aynası’ anlayışına karşın, ‘mümin, müminin aynasıdır’ hadis-i şerifinden hareketle, kişi karşısındakine göre ya da karşısındakinin gösterdiğine göre değil, kendisini gördüğü, kendinden olana bakmakta kendinde olanı, onda görmeye dayanır. Türk toplumu batıdaki şekillenmenin aksine bir kimlik şekillenmesini tarihinde barındırır. Türk toplum modeli, öteki yaratmak yerine, ötekini kendi varlığının bir parçası gibi görmek üzere oluşmuştur.⁵⁰ “Türk halkını ve onun derin tarihini tanımayanlar; “öteki” kavramını ithal ederek; onun üzerinde çeşitlemeler yapmışlardır. Bu temelsiz çeşitlemeler; Türkiye’de öteki yaratmak ve farklılıkları ayrılık haline getirme de etkili olduğu”⁵¹ hususu gözle görülen gerçeklerdendir.

Türk kimliği, Türkleri başka milletlerden ayıran, Türk’ü Türk yapan özellikler bütünüdür. Ve bu doğrultuda tüm kimliklerde olduğu gibi Türk kimliği de kültürden bağımsız ele alınamaz. Türk kültürü milattan önceye kadar dayansa da eldeki veriler ve çıkarımlardan elde ettiğimiz ortak bazı dayanakları mevcuttur. Bilindiği üzere bu dayanaklar Orta Asya, bozkır, göçebe kültürü, ardından İslam’ı kabul ediş, göçlerle Anadolu’yu yurt edip yerleşik hayata geçiş ve Anadolu’nun kültür çeşitliliği ve zenginliğinde etrafında şekillenmiştir. Bu doğrultuda yaşanan coğrafyalardaki rivayetler, masallar, destanlarda Türkler kimileri için dünyada adaletin sağlayıcısı, kimileri için Tanrının gazabı, Tanrının kırbacı, kılıcı (Afrasiyap- Alp Er Tunga) gibi

⁴⁹ Kara, Hidayet, Bahattin Çatma, “Modern Türk Kimliğinin Oluşumunda Türk Kimdir Tartışmaları ve Türk Ocağı Kurultayı (1924)”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017/ 5(2), ss.339-360.

⁵⁰ Zelyut, Rıza, *Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği*, Kripto Yay., Ankara, 2010, s.426.

⁵¹ Aynı eser, s. 427.

türlü türlü vasıflarla tanınmaktadır. “Kaşgarlı Mahmut’un, “Yüce tanrı, “Benim bir ordum vardır, ona Türk adını verdim, onları doğuda yerleştirdim. Bir ulusa kızsam Türkleri o ulusun üzerine musallat kılarım” diyor şeklinde dile getirmesi, tanrının cezalandırmak istediği kavimlere Türk ordusunu dadandığı yolundaki aktarması, hem Türkün savaşçılık geleneklerinin bir belgesi”⁵² hem de Türk’e atfedilen cezalandırıcı rolün göstergesidir. Yine Mahmut’un lügatinde “Türk dilini öğreniniz çünkü onların egemenlikleri uzun sürecektir.”⁵³ şeklinde Türklerden bahsettiği görülmektedir. Bunların yanı sıra Türk’ü törüg, töremek, töremekten yola çıkarak, destanlarımızda olduğu üzere kurttan türemiş “yaratılmış” ve töre ile eş anlamlandıran çeşitli tanımlar da bulunmaktadır.

Türk’ü töreli olarak vasıflandıran isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir. Türk tarihi ve kültürünün incelenmesinde önemli katkıları bulunan Gökalp, şahsi bir fikirden ibaret olduğunu belirtse de Türk’ü Orhun Abidelerindeki ‘törüg’ kelimesinde Thomsen’ in çevirdiği gibi yalnız kanun, nizam, müessese olarak değil töreli olarak adlandırmayı uygun bulup, Türk töresini eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin mecmuu olarak ifade etmiştir.⁵⁴ “Töre, Türk milletinin hafızasıdır.”⁵⁵ Eski Türklerin yazısız hukuku olan töreye sonradan yazılı kaideler de eklenmiştir. Töre, “Kişiler ve zümreler arası münasebetleri düzenleyen; idarecilerle idare edilenler arasındaki işleri, hak ve vazifeleri belirten usullerdir. Kısacası Türk içtimai hayatını düzenleyen kaideler bütünü olan töre Türklerle yaşıt olsa gerektir.”⁵⁶ Bu yönüyle Türk töresi, Türk kültür ve kimliğine ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Toplumun can damarı olan töreden hareketle Türkün seciyesine yönelik analizlerle devam etmekte fayda vardır.

Türk töresi adeta atalardan kalan bir miras özelliği taşımasının yanında teamül hukuku olarak da ele alınmaktadır. Törenin içinde yazılmış kanun ve yazılmamış teamüller mevcuttur.⁵⁷ Bu hukuk kapsamında sosyal yaşamdan, devlet yönetimine kadar adaleti sağlayan, ülkeyi huzur ve barış içinde yönetmeyi amaçlayan tüm kurallar,

⁵² Sencer, A.g.e. , s.36.

⁵³ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, (çev: Besim Atalay), (1. Baskı), TDK Yayınları, Ankara, 2013, s. XVII.

⁵⁴ Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1976 s.13.

⁵⁵ Tatar, Taner, Hüsnîye Canbay Tatar, “Türk Kültüründe Töre Müessesesi”, *Dini Araştırmalar*, 2005 /8(23), ss. 273-286.

⁵⁶ Eröz, A.g.e. , s.7.

⁵⁷ Tatar, A.g.e. , s.286.

öğütler ve davranış biçimleri yer almaktadır. “Orhun Abideleri”, “Kutadgu Bilig”, “Divan-ı Lügat-it Türk”, “Divan-ı Hikmet”, “Atabetül Hakayık” gibi İslam öncesi ve İslami dönem eserlerinin yanı sıra nice değerli kaynaklarımız, tüm bu kanun ve nizamların yazın hazinesindeki en kıymetli mücevheratlarıdır. Bu mücevherlerin incileri, elmas ve yakutları, verdiği öğütlerdir. Zira bu öğütler ülke yönetiminden, insan ilişkilerine kadar Türk’ün kişilik yapısı, sahip olması veya yitirmemesi gereken meziyetleri üzerine bina edilmiştir. Bu meziyetler, iyilik, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, adaletli olmak, ahde vefa, misafirperverlik, merhamet, azimlilik kararlılık ve daha niceleri olarak sıralanabilir. Tüm bu hasletler adeta Türk adının altında ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

Türk töresi bugün hem şahıs hem de kamu hukukuna madde madde yazılmış birçok kurala ‘sözde medeniyet’ öncesinde bile sahiptir. Ailenin kutsallığında atalara, ihtiyarlara ve kadına hürmet, zinanın ve hırsızlığın yasak ve ağır cezalarının olmasının yanında barış zamanında silah çekmenin menedilmesi, bundan dolayı katillerin, cinayet gibi suçların çok nadir olduğu bilgileri mevcuttur. İnsana, sırf insan olduğu için, saygı göstermek törenin umumi hükümlerindendir. Bu sebeple de eski Türk topluluklarında kitleler ve fertler arasında ayırım yapılmaz, devlete karşı vazifesini yerine getiren herkes törenin himayesinde hürdür. En medenisi dâhil bütün yerleşik kavimlerde mevcut bulunan kölelik müessesesi eski Türklerde yoktur. Türk ülkelerinde, savaşlarda yakalananlar dışında, esir bulunmaz.”⁵⁹ “Türk milleti, Avrupa’da görülen kölecî yaşam biçimini reddetmiştir. Savaşlarda ve yağmalarda ele geçirilen esirler, tarımcılık ve hayvancılıkta kullanılmışlardır. Bu kişilere topluma karışma hakkı tanınmış, onlardan sadece ürettikleri malın bir kısmı alınmıştır. Bu yüzden de güçsüz kabileler, Türklerin egemenliğine girmeyi, bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Türkler, tarihte başka milletleri ötekileştirerek yok etme yoluna gitmemişlerdir.”⁶⁰ Kendisine bağlı kabilelere eşit ve adil davranması da Türk toplumu içinde sosyal adalet duygusu yaygınlık ve derinlik kazandırmıştır. Sosyal devlet olgusu, Türk milletinin tarihi derinliklerinden beri taşıdığı bir geçeklik⁶¹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁸ Durmuş, A.g.e. , s.10.

⁵⁹ Kafesoğlu, 1970, s.3.

⁶⁰ Zelyut, A.g.e. , s. 333.

⁶¹ Aynı eser, s.333.

Türk töresi yalnız halkın değil hakanın da üstünde uyulması zorunlu kurallar bütünü olarak karşımıza çıkar. Töreye aykırı durumlarda hakan dahi olsa yaptırımlar uygulanır. Her şeyden önce Türk töresinde hakana verilen ilk ödev, sosyal adaleti sağlamaktır. Öyle ki tebaayı "aç ve çıplak bırakmamak", "halkı düşünüp, onu kalkındırmak", milleti doyurmak ve fakirlikten kurtarmak, Türk hakimiyetinde temel prensip olup eski Türk kitabeleriyle ünlü Türk siyaset kitabı Kutadgu-Bilig'de de kaydedilmiştir.”⁶²

Türklerin göçebe oluşu ve bozkır kültürünün gerektirdiklerinden dolayı savaşçı olmaları da kaçınılmaz olmuştur. Bu sebeple Türk demek savaşçı, asker ve zaferlerle dolu tarihinden ötürü kahraman da demektir. Cesur, sağlam yapılı, teşkilatçı yapısının yanı sıra Türk, akıllı, güvenilir, namuslu, zayıf ve acizleri koruyan, hayatın zorluklarını bilip onları çözmeye yatkın kimsedir. ⁶³ “Türklerde olduğu kadar hiçbir yerde yoksullara, zayıflara, acizlere, küçüklere acımak ve şefkat, ana babaya saygı gibi yüce duygulara rastlanmaz.”⁶⁴ “Türkler, tabiatın bir buyruğu olan “başkasına, ancak bize yapılmasını istediğimiz şeyi yapmak” kaidesine uygun hareket eden son derece iyi insanlardır.”⁶⁵ 17. yy Türkiye’sini anlattığı eserinde Jean Thevenot ise şöyle aktarır; “Türkler Müslüman, Hristiyan yahut Musevi herkes için iyi şeyler isterler.”⁶⁶

Göçebe olmanın getirdiği bir diğer mesele ise; konup göçülen yerlerde başka milletler ve kültürlerle etkileşime girmektir. Bu etkileşim kimi kavimleri kültürlerinden uzaklaştırırsa da Türk boylarının genelinde, Türk kültürü baskın olmuş ve kültürel kimlik çok fazla erozyona uğramamıştır. “Türkler erken çağlardan itibaren Doğudan Batıya doğru yaşadıkları göçlerle birlikte, farklı kültürler ve değerlerle karşılaşmıştır. Bu demografik hareketlilik, Türklerin kendi kültürel değerlerini ve kendilerine ait olan kimliklerini kaybettirmemiş, fakat aynı zamanda yeni tanıdıkları kültürler ile uyum göstermelerine de mani olmamıştır. Bu bakımdan Türkler bir bakıma yeni tanıştıkları kültürler ile uyum sağlarken, aynı zamanda kendi kültürlerini de sürdürmeyi

⁶² Aynı eser, s.333.

⁶³ Baykara, A.g.e. , s.19-20.

⁶⁴ Loti, Pierre, Can Çekişen Türkiye-1914 (terc.Fikret Şahoğlu,BBTE, NO.27), İstanbul’dan akt. Nihat Keklik, Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü, Ötüken Yay., İstanbul,2001, s.67.

⁶⁵ Djevad, Ahmed, Yabancılar Göre Eski Türkler, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1969, s.7.

⁶⁶ Thevenot, Jean, 1655-1656’da Türkiye (terc.Nuray Yıldız, BBTE, s.120, İstanbul,1978’ den aktaran Keklik, 2001, s.35.

başarabilmişlerdir”⁶⁷ Zamanla yerleşik hayata geçiş ve cihad anlayışıyla yapılan fetihlerde, fethedilen yerlerdeki halka gösterdikleri hoşgörü, Türk tarihinin övünç kaynaklarından. Tarih boyunca Türklerin idareleri altında çeşitli milletler var olmuş ve bu milletler Türkleştirilmeye çalışılmamış, dinlerine ve adetlerine her zaman saygı gösterilmiştir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içindeki birçok millet, bugün var olabilmelerini kuşkusuz en çok Türklere borçludur. 600 yıllık cihan hâkimiyetine sahip bir imparatorluğun yıkılmasına sebep olsa dahi kimliklerini kaybetmeden yaşayabilmeleri bu milletlere, 20. yy başlarında kendi ulus devletlerini kurmalarında verilen en büyük destek olduğu aşikârdır.

Hoşgörünün ardından konukseverlik de Türk kimliği ve kültüründe büyük yere sahip değerlerdendir. Türkün misafirperverliği, dünya üzerinde Türk’e dair en ufak bir bilgiye sahip insanda dahi aklına gelen ilk özelliktir. Sosyal dayanışma, birleşme ve bütünleşme adına her fırsat Türklerde geçmişten beridir kullanılmaktadır. İlerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz birçok dayanışma örneklerimizde olduğu gibi doğum, ölüm, bayram, savaş veya zafer her durumda Türkler bir araya gelip, sofralar kurmuş, aşını paylaşmış, yas ya da şölen havasında birliktelik örnekleri sergilemişlerdir. “Varma-gelme, hayır aşısı, can aşısı, Ramazan aşısı, bayram aşısı, düğün aşısı, asker aşısı, sünnet aşısı, Muharrem aşısı, Hıdırellez aşısı, hacı aşısı, harman aşısı, imece aşısı, bostan aşısı, doğum aşısı, ölü aşısı” gibi adlarla kurulan sofralarda, etlisinden sütlüsüne, tatlısına, ekşilisine, tuzlusuna kadar, çeşit çeşit yemeklerle sofralar donatılması, Türk sofrasının zenginliğini, Türk halkının cömertliğini ve zevk üstünlüğünü göstermektedir.”⁶⁸

Bir arada yaşama noktasında oldukça başarılı olan Türkler, “dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen bir samimiyet ve karşılıklı anlayışla birbirlerine bağlıdırlar.”⁶⁹ “Türkmen kabilelerinden her biri kendisine ait bir bölgede sulh ve sükûn içinde yaşar fakat müşterek bir tehlike halinde göz açıp kapayıncaya kadar kısa zamanda birleşirler.”⁷⁰ “Rousseau’ya göre; Türkler medeni, konuksever ve samimi olarak Müslümandırlar. Türklerdeki insanlık ve konukseverlik vasıflarının sebebi başkalarının

⁶⁷Özkul, Osman, “Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2015/8(4), ss. 166-186.

⁶⁸Ataman, Sadi Yaver, *Eski Türk Düğünleri*, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.27.

⁶⁹ Blocqueville, Henri de Coulboeuf, *Türkmenler Arasında* (ter. Rıza Akdemir; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 660/Tercüme Eserler Dizisi No.53) Ankara, 1954’den akt. Keklik, A.g.e. ,s.34.

⁷⁰ Aynı eser, s.34.

düşkünlük ve sefaletine karşı yabancı kalmayacak derecede insanlığa daha yakın olmalarındandır.”⁷¹

Tunus doğumlu olan İbni Haldun'da Türklere dair olumlu görüşler bildirmiş, önemli bir ilim adamı, daha sosyoloji bilimi ortaya çıkmamışken fikirleri ile temellerini oluşturduğu bu bilimin ilk bilim insanı, ilk sosyoloğu denilebilir. Ünlü eseri Mukaddime'de; Türklerin dünyadaki milletlerin en büyüğü olduğunu ve beşerî cinsleri arasında onlardan daha büyük bir cinsin bulunmadığını ileri sürer. Türklerin devletsiz kalmadıklarını ve tarihte devlet geleneğine sahip milletlerden olduğunu ekler. Türklerin askerlik sanatında ileri olduğundan savaşçılıklarından da bahseder ve İslam'ın kurtarıcısı ve kahramanı sıfatını hak etmiştir. Türklerin dayanışmaya önem veren, eğitim, bilim ve hayır işlerini seven ve zenginliklerini toplum yararına kullanan bir millet olduğu ileri sürmüştür. Türk yönetici ve zenginleri, çok sayıda vakıf kurmuşlar, böylelikle de eğitim- öğretim ve bilimin gelişmesinde önemli katkı yapmışlardır.”⁷²

Sadece insana, insanlığa değil doğaya, tabiata, hayvanlara karşı yaklaşımları da Türk kimliğini çoğu milletin kimliğinden ayıran bir özellik teşkil eder. Gerçekte Orta Asya'dan gelen animist ve natüralist inançlar doğrultusunda doğaya olan bağlılık, saygı ve merhamet Türklerde sosyal yaşamda kendini göstermiştir. Bugün bile tabiata dair birçok yaklaşımda bu inanç sistemlerinin etkisi görülmektedir. Atı evcilleştirmek, geçimini sağladığı hayvanlara karşı merhametle yaklaşmak ve onlarla bağ kurmak eski Türklerden beri tarihimizde görülmektedir. Öyle ki etnik çeşitliliğin fazlaca olduğu ve Rum diyarı olarak adlandırıldığı dönemde, Anadolu'da ki bir söyleyişe göre bacasına leyleklerin yuva yaptığı ev muhakkak Türk evidir. Türklerin insanlara ve hayvanlara karşı şefkat gösterdiklerinin doğulu ve batılı yazarlar tarafından da ele alındığını dile getiren Keklik, Pierre Loti'den yaptığı alıntıda da şöyle aktarmaktadır: “Özellikle hayvanlara acımakta Türkler herkesten üstündür. Bursa da kış mevsimine girerken uçamayacak kadar yaşlı ve yaralı leyleklere mahsus bir hastane olduğunu ve orada yaraları sarılmış, hatta ağaçtan bacak takılmış leylekler gördüğünü”⁷³ ifade ettiğinden söz etmektedir. Günümüzde kimi yerleşim yerlerinde, sokakların dar ve geçilemez

⁷¹ Aynı eser, s.61.

⁷² Kızılcıkelik, Sezgin, Sosyoloji Tarihi 1, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s.60-64

⁷³ Keklik, A.g.e., s.67.

oluşundan dolayı çöp toplamak gibi belediyecilik işlerinde kullanılan at, eşek gibi hayvanların dinlenmelerini sağlamak adına izinli günleri bile olduğu bilinmektedir.

Türklerin vatan sevgisi, cihat ve turan anlayışı Türk tarihi, kültürü ve kimliğinin en temel unsurlarıdır. Türk'ün varlığını sürdürmesinde bu mefhumlar önemli etkiye sahiptir. Gökalp'e göre "bir milletin yurdu olamayan ülke, fertlerin karın doyuracağı bir imaret mahiyetini alır."⁷⁴ Buradan hareketle denilebilir ki Türk için vatan kutsaldır ve Türkler de vatan sadece barınıp karın doyurulan bir sığınak değil yurt kabul edilir. Aynı zamanda yurt sadece yaşadığı sınırlar değildir Türk için. Burada turan anlayışı devreye girer. "Turan Türklerin efradını cami ve ağyarını mâni olan mefkurevi vatanıdır. Turan Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin mecmuudur."⁷⁵ Turanın özünü yine Gökalp'in sözlerine değinerek aktaralım: "Vatan ne Türkiye'dir Türk için ne Türkistan; vatan büyük ve müebbet bir ülkedir; turan! "

İstiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale şehitlerine ithafen yazdığı şiirinde dediği gibi "Sana dar gelmeyecek makberi kim kazsın? "Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın"... İşte tarihe bile sığamayacak kadar büyük bir ecdadı bizim burada sayfalara sığdırmamız ne mümkün. Bu olanaksızlıkta Türkün kimliği ve karakter yapısına değindiğimiz noktaları özetlemek gerekirse Türk, çalışkan, cesur, savaşçı, kahraman, asker, iyi, adaletli, doğru, dürüst, ahde vefalı, hoşgörülü, misafirperver, atalarına ve kadınlarına hürmet eden, vatanını yurt bilip seven, ayırım yapmaksızın Türk dilini konuşan herkesi Türk bilen zihniyetle kucaklayan kimsedir. Ecdadın ardından bize düşen bu mirasa sahip çıkmak ve gelecek nesillere aktarmak konusunda gayretli olmaktır. Yaşadığımız çağ artık ahir zamanın bile ertesi olmuşken, özümüzden uzaklaşıp başka milletlerin kültürlerini benimsemenin milletçe bizi hezeyana sürükleyeceğine dair görüşler mevcuttur. Gökalp'e göre; Türkler ne zaman milli harsa kıymet vermeyerek ecnebi irfana kıymet vermişlerse ve kendi milletlerini, beğenmeyip başka milletlerin mukallit ve perestîşkârı olmuşlarsa, felakete uğramışlardır.⁷⁶ Yine Gökalp'e göre; "Türklüğün kelimelerde, mesellerde, masallarda, destanlarda izleri kalmış bir milli mefkûresi vardır ki bunu bu dağınık enkaz arasından bulup çıkarmak ve

⁷⁴ Gökalp, Ziya, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 93.

⁷⁵ Gökalp, 1976, s. 79.

⁷⁶ Aynı eser, s. 91.

bunda mündemiç olan kavmi “ma-ba’detarih”i keşfetmek en büyük vazifemizdir.”⁷⁷ Bu vazife ekseninde Meriç’ e göre, kültürümüzün kaynaklarına eğilmek bizi haysiyet, ciddiyet ve şahsiyete götürecektir.⁷⁸

1.2. Dayanışma Kültürü ve Değerler

1.2.1. Değerler

1.2.1.1. Değer Kavramı

Değer kavramının çeşitli disiplinler için değişik anlamlar ifade ettiği düşünüldüğünde, tanımlamasının göreceli ve tek tek her bireyin değer verdiği şeylerin farklılığı yahut değer verme eğiliminin farklılık göstermesi hususunda, bireysel dolayısıyla psikolojik olduğuna dair görüşler olsa da değerlerin kaynakları ele alınınca, sosyoloji biliminin inceleme sahasında anlam bulduğu görülmektedir. Sosyologlar arasında herhalde hiçbir konunun değerler kadar tartışmalara yol açmadığı görüşleri olmakla beraber, ‘değerleri incelemekten kaçınan’ sosyal bilimciler; sosyal değerlerin hiçbir gerçekliğe sahip olmadığını, değerlerin bir kişinin kişisel değeriyle ilgilenmeksizin incelenemeyeceğini veya değerlerin sosyal bilim çalışmasının dışında birer psikolojik ve etik olgu olduğunu ileri sürmektedirler.”⁷⁹

Değer kavramı; “nesnesi doğada olmayan, kaynağı insanda bulunan bir insan üretimidir. Değer, insan eylemlerinin oluşumu sürecinde “ideal” e doğru ilerleyen aşamaları ve olguları, bireysel ve toplumsal anlamda “en iyi” olarak inşa etme gayesinin iç basamaklarını yöneten ontolojik bir olgudur.”⁸⁰ Aynı zamanda değer “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.”⁸¹ Dolayısıyla da değer hükümleri de “bir şeyin arzu edilebilir iyi veya edilemez kötü olduğunu belirten ifadelerdir.”⁸²

Toplum tarafından üretildiği gibi toplumu da nesiller arası aktarımla adeta ayakta tutan değerler, toplumsal hayatta yaşamayı anlamlı kılan unsurlardır. Günlük yaşamımızda oldukça önemli olan değerler, kültürümüzün temel yapı taşlarından olup,

⁷⁷ Aynı eser, s. 26.

⁷⁸ Meriç, Cemil, Mağaradakiler, (27. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.20.

⁷⁹ Fitcher, A.g.e. , s.165.

⁸⁰ Tekercioğlu, Hacer, “Kutadgu Bilig’i Değer Eğitimi Üzerinden Okumak ve Bunun Türkçe Eğitimi Bağlamında Yöntemsel Karşılığı”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss. 261-266.

⁸¹ Güngör, Erol, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, (4. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul, 2010, s.27.

⁸² Aynı eser, s.27.

değersiz kültürden söz etmek anlamsızdır. Çünkü kültürün manevi boyutunu oluşturan gelenek, görenek, örf ve adetlerimiz değerler çerçevesinde oluşup şekillenmektedir. “Sosyal ilişkiler dünyasında paylaşılan, sosyal ve fiziki hayatın bütün yönlerine ilişkin, bireylerin ve grupların gerçek objesiyle münasebetlerinden geliştirdiği, hoşlanılan veya hoşlanılmayan, iyi veya kötü yöndeki tercih ve seçimlerini ifade eden, bu itibarla onların hayatlarına bir anlam, düzen ve bütünlük getiren inançlara dayalı izafî tasvip hükümleri”⁸³ olan değerler, çağdaş sosyoloji sözlüklerinde “sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleri şeklinde tanımlanır.”⁸⁴

Belirlenmiş, inanılmış ve kabul edilmiş rehber hükümler olarak karşımıza çıkan değerler,⁸⁵ Güngör’ e göre ahlakla içiçe geçmiş bütünleşik bir yapıdır ve ahlakı “değer giydirilmiş eylem” olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra sadece ahlaki hükümlerden ibaret olmayan değerler, iktisadi, siyasi, hukuki ve estetik⁸⁶ gibi birçok kurum ve olguda kendini göstermektedir.

“Her toplum var olabilmek için değerlere gereksinim duyar ve değerler toplumsal kültürü özgünleştirerek diğer kültürlerden ayırt eder, yani “biz” ve “onlar” ayrımını hem oluşturur hem de bunun süreklilik kazanmasını sağlar. Bu yönüyle değerler, bir toplumun kültürünü, diğer toplumların kültürlerinden ayıran ve milli sınırlar içindeki cemiyetin dağılmasını önleyen, milli birliği pekiştiren ve sosyal dayanışmayı sağlayan faktörlerdir.”⁸⁷

1.2.1.2. Değerlerin İşlevleri

Kişiler arası yargılama aracı olan değerler, kişilerin dikkatini, istenilen, yararlı ve önemli görülen kültür nesneleri üzerinde odaklaştırıp, ideal düşünme ve davranma yolları gösterir. Sosyal rollerin sevilmesi ve gerçekleştirilmesinde rehberlik eder. Sosyal

⁸³ Ersoy, Ersoy, Ersan, “Değişen Değerler Dünyasında Gençliğin Ahlakla İmtihani”, *Uluslararası Gençler ve Değerler Sempozyumu*, 25 Nisan 2014, ss. 270-285.

⁸⁴ Aydın, Mustafa, “Değerler İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış*, 2011/7(19), ss.39-45.

⁸⁵ Ersoy, A.g.e. ,s.273.

⁸⁶ Aynı eser, s.276.

⁸⁷ Yazıcı, Mehmet, “Değerler ve Toplumsal Yapıdaki Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014/1(24), ss.209-223.

kontrol ve baskı araçları görevini yerine getirir. Dayanışma araçları olarak devreye girer.⁸⁸

Toplumsal hayatta yaşamayı anlamlı kılan ve kolaylaştıran değerlerin “nesnelerin bazı nesnel nitelikleri ile bu niteliklere ihtiyacı olan, onları beğenen veya arzulayan, öznenin özellikleri arasındaki bir ilişkiden kaynaklandığı”⁸⁹ ve bireye dayalı görüşler için ise kişiden kişiye, toplumdan topluma, zaman ve mekâna göre değişen göreceli bir yapısı olduğu söylenebilir. Burada esasen belirtilmesi gereken, değerlerin kendilerinin değil algılama biçimleri ve gereklilik görmedeki değişiklikten ötürü olduğu düşünülmektedir.

Değerler davranışlarımıza, tutumlarımıza, duygularımıza yön vermekte etkilidir. Çünkü insanlar değer verdiği ve değerli gördüğü kişi, nesne, tutum, davranış her ne olursa onu koruyup özenle davranmaktadır. İnsanların psikolojik karakterlerini anlama noktasında gerekli olan değerler, gruplar ve toplumlar açısından da aynı özelliğe sahiptir. Yani bir grup veya topluluğun değerlerine, onların hareket biçimlerinden ulaşılabileceğine dair ciddi tartışmalar mevcutsa da sosyal yaşamda izlerini görebilmemiz mümkündür. Toplumdan beklenen ve istenilen tavır ve davranışları belirten değerler birey ve toplumun kimliğini ve karakterini yansıtır. Bir ulusu var eden ve yaşatacak olan değerlerdir. Değerlerini kaybeden uluslar kimliklerini de kaybeder.⁹⁰

1.2.1.3. Değer Değişmesi ve Değer Yozlaşması

Ciddiye alınarak paylaşılan, süreklilik arz eden, dil ve sembollerle aktarılıp, değişime açık yapısıyla, kültürü oluşturan millet tarafından üretilen değerler; içselleştirilerek toplumsallaşıp nesiller arası aktarılmaktadır. Bu aktarım yaşanan çağa kadar ulaşabilen veya günün şartlarına uyarlanabilen değerlerden oluşmaktadır. Burada devreye kültürün unsurları girmektedir. Çünkü kültürlenme maddi veya manevi unsurlarında olsun çeşitlilik arz etmektedir. Kültürün maddi ve manevi unsurları aynı hızda ve paralellikte değişme ve gelişme özelliği göstermez. Bu farklılık, özellikle

⁸⁸ Aynı eser, s.215.

⁸⁹ Ersoy, Ersan, “Değer Hükümlerinin Kaynağına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Social Science*, 2008/13(10), ss.261-273.

⁹⁰ Aynı eser, ss.261-273.

teknolojik gelişmelerle kitle iletişim araçları veya medya aracılığıyla değişime zorlanmasını dolayısıyla ortaya değer yozlaşması sorununu çıkarmaktadır.⁹¹

Değere duyarsızlık ve duygusal bağlanışın kaybolması, değer körlüğünü ortaya çıkarırken teknoloji aracılığıyla değişime zorlanma sonucu da değer yozlaşması gerçekleşmektedir. Değer değişmesi ise olumlu veya olumsuz olabileceği gibi genel kanı olumsuz bir resim çizdiği yönündedir. Burada olumluluk yahut olumsuzluk birebir olay ve olguların değerlendirilmesi ile ortaya koyulursa daha sağlıklı hal alabilir. Yine de değerlerin insanın karakter yapısındaki önemine değinmek gerekirse hangi zaman, mekân veya çağın, insanoğlunda olması gereken hasletleri özetleyen değerlerin değişmesi gerektiğini savunabilir. İyilik, yardımseverlik, komşuluk, insana saygı, hayvana, tabiata sevgi, atalara hürmet, kadına kıymet, çocuğa özen göstermek geçmişte de güzide değerlerdi, şimdi de öyledir. Yalnızca uygulama biçimi ve uygulayan kişi sayısındaki azalma, bu değerlerin değiştiğini gösterebilir. Değişse bile yok olmaması gereken bu değerlerin, devamlılığı için insanoğlunun elini taşın altına koyması, dolayısıyla sağlıklı toplumlarda yaşayabilmeleri adına, buna mecbur olduklarını bilmeleri gerekmektedir. Çünkü bugünkü anlamda hukuka dayanan, insan hakları çıkırtkanlıklarıyla dolu toplumlar, insanı başka insanlarla huzur içinde yaşama ve başkalarına zarar vermeme noktasında bir yere kadar tutabilir. Bunu başarabilmiş olamamaları, uygar sayılan toplumlardaki seri katillerin, sözde medeniyetsizlikle suçlanan ama değerlerinin sağladığı güven ve huzur ortamında yaşayan toplumlarda görülmediğinin kanıtı gibidir.

“Modern dünyada bireyin her alanda özgürce hareket edebilmesi temel prensip olarak kabul edilirken, bunun sonuçlarının bireye yansması oldukça vahim olmuştur. Siyasi, ahlaki ve ekonomik her alanda bireyin kendi değerlerini seçme özgürlüğü sanıldığı kadar bireyin hayatına özgürlük ve mutluluk getirmemiştir. Uygarlığın gelişmesi bir yandan bireyin hayatında önemli gelişmeler doğururken, diğer yandan aynı gelişmeler bireyin parçalanmasına, yalnızlaşmasına ve dayanışma bağlarının da yok olmasına neden olmuştur.”⁹²

⁹¹ Aluş, Yadigar, Suzan Selçukkaya, “Türk Ailesinde Mutluluk Algısı ve Değerleri, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2015/2(1), ss.151-175.

⁹² Ersoy, Ersan, “Bağısız Bireyin Modern Bunalımları”, *Türk Yurdu*, 2011/31(292), ss.94-102.

1.2.1.4.Türk Kültüründe Değerler

Türk kültürünün manevi unsurlarından inançlar, fikirler ve özellikle değerler Türk'ün tanımlanması ve karakter yapısının izahında bize ışık tutmaktadır. Türk'e iyi/kötü, adil/adaletsiz, zalim/mazlum, güçlü/aciz ve daha nice tasvip edilen özelliklerin temeli kültür değerlerimizden hareketle hayata geçirdiğimiz davranış ve tutumlarımız doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Günlük yaşantımızda büyük öneme sahip olan değerler, bizi kuşatan kültür ve kültürü oluşturan toplum tarafından yaratılıp yine o kültürü ve toplumu da etkileyen bir kısır döngü içindedir.⁹³

Değerler üzerine araştırmaları ile ünlü sosyoloğumuz Erol Güngör'e göre; değerlerin Türkler için ehemmiyeti 11. yy'da yazılan önemli eserimiz Kutadgu Bilig'de de kendisini göstermektedir. “Bireylere karşı davranışlarda ve eylemlerde empati yapabilmek, nihai mutluluğu erdem dolu bir yaşamda bulabilmek, ahlaki ve adaleti her şeyin üzerinde görebilmek, Kutadgu Bilig'de yer alan deontolojik bir etik ve değer anlayışının göstergesidir. Kutadgu Bilig'de yer alan değer eğitimi anlayışı sac ayağı diyagramı olarak tasavvur edildiğinde, hak (adalet ve ödevler), akıl (rasyonalite), mutluluk (kendini gerçekleştirme), iç ve dış farkındalık (fani bir yaşam algısı), olmak üzere dört biçimde kategorize edilebilir.”⁹⁴

Türk kültürü değerler bakımından oldukça zengindir. Tüm insan ilişkileri neredeyse değerler üstüne bina edilmiştir. İyilik, dürüstlük, vefa, büyüklere saygı, konukseverlik, hayırseverlik, alçak gönüllük gibi karakter özellikleri aynı zamanda Türk toplumunun kıymetli değerlerindendir. Bu değerler bir arada huzur ve barış içinde yaşamayı kolaylaştırmak, yardımlaşma ve dayanışmayı hayata geçirmek hususunda önemli yere sahiptir. Bunların yanı sıra vatanseverlik, kahramanlık, şehitlik, gazilik, tarih bilinci, ahlak, din ve dile bağlılık gibi Türk milletinin kutsal saydığı değerleri bu milleti binlerce yıldır var etmiş, birlik ve beraberlik sağlamıştır.

Değerlerimizin oluşması şüphesiz tarihimiz, kültür mirasımız ve özellikle İslam ve tasavvuf felsefesinin etkisi yadsınamaz. Modern hayatın türlü sınavlarla sınıdığı insanın güçsüz ve yalnız bırakılmaktan kurtuluşu, değerlerine ve geçmişin özünü

⁹³ Güvenç, 2010, s.85.

⁹⁴ Tekercioğlu, A.g.e. , s.263.

geleceğine taşımakta⁹⁵ bulacağı bilinmelidir. Bizi var eden öncelikli ve özellikle kutsal değerlerimiz geleceğimizin de teminatı gibidir. Yitip gitmeye yüz tutmuş birçok değerimiz dayanışma kültürümüzün temellerini oluşturmaktadır. İlerleyen bölümlerde değinilecek olan birçok dayanışma örneği, Türk karakterine kazınmış bu değerlere örnek teşkil edecektir.

Daha önceki bölümlerde değinilen Türk kültürü ve kimliğine yönelik açıklamalarda, Türklerin seciyelerini oluşturan değerlerine örnek gösterilebilecek birçok bilgi verilmiştir. Hep söylendiği gibi Türklerin Orta Asya'dan beri getirdiği değerlerinin İslamiyet ile muhteşem uyumu, bu değerlerin günümüze ulaşması noktasında oldukça etkili olmuştur. Bu anlamda günümüz dünyasında, muasır kabul edilen insanın menşeyini, Orta Asya olarak kabul eden görüşler vardır. Yine de İslamiyet'le beraber birlikte güven ve huzur içinde yaşamayı garanti etmesi noktasında insan haklarını pekiştiren kurallar bütünü sosyal hayata girmiştir. “İnsanların en hayırlısı, insanlığa faydalı olandır.”, “Faydasız insan, diriler arasında bir ölüdür.” Tüm bu hadis-i şeriflerle hayatımıza entegre edilmeye çalışılan tutum ve davranışların, toplumsal hayatın düzenliliği ve devamlılığı noktasında ne kadar mühim olduğu tartışmasız bir gerçektir.

Yine İslam'dan önce Türklerde hırsızlık, cinayet, tecavüz gibi insanın can, mal, namus gibi dokunulmazlıklarına karşı işlenen suçların çok ağır bedellerinin olduğu bilinmekteyken, İslamiyet'in kabulü ile bu kurallar pekişmiştir. Çünkü İslamiyet'in insanın yaşama hakkına dokunulmaması gerektiği hususu, “bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir.” hadisinde de kendini gösterir. İşkence ve cinayetin yasaklanması, helal kazanca teşvikle, yağmacılık ve eşkıyalığın önüne geçilmeye çalışılması hususunda, kesin ve katı hükümlerinin bulunması, sadece hukuki anlamda değil duygulardan soyutlanması imkânsız olan insanın, dini ve vicdani yönden de kendine dikkat etmesine sebep olmaktadır.

Bugün bizlere insan hakları diye dayatılan birçok değere, bu dayatmayı gerçekleştiren devletlerden binlerce yıl önce doğu toplumlarının ve de Türklerin ulaştığı konusunda bilinçli olmak adına bize düşen, tarih ve kültür kaynaklarına eğilmektir. Sadece Türk kültürüne değil İslami kimliğe sahip çıkmak da bu doğrultuda insanlara fayda sağlayacaktır. Oksidantiyalistlerin yanlış veya eksik anladıklarının kanıtı

⁹⁵ Ersoy, A.g.e. s.94-102.

olarak “insan gerçeğine böylesine uzak ve böylesine gözleri kapalı” diye adlandırdığı bilim olan oryantalizme dair görüşlerini yayınladığı kaynağında Edward Said, İslam uygarlığının “kendi başına dağılmayıp, dağıtıldığını” savunur. Ve bahsedildiği gibi uygarlık batı ekseninde dünyaya yayılmamıştır. İslam’ın bir şekilde oluştuğu, Hz. Muhammed’in yalancı kelimesi ile bir kullanımı, Ortaçağ Hristiyanlarının İslam’ın karalanması için başvurduğu yollar olarak bugün bile güya skolastik düşünceden çıkılan pozitif bilim dünyasında hala var olan inançlardır. Said yine aynı kaynakta, Dante Alighieri’nin İlahi Komedyası’nda cehennemin şeytandan bir önceki dairesinde resmedilen Muhammed’in skandal ve bölücülük tohumları ekenlerle aynı dairede olarak görüldüğünden söz eder. Alighieri; “Dibi delik, tahtası eksik hiçbir fiçı, benim gördüğüm, tepesinden tırnağına bağı deşik biri gibi parçalanmış olamazdı. Bacakları arasından sarkıyordu bağırsakları; iç organları ortadaydı, yenilenlerden b.k yapan murdar keseyle birlikte. Onu görmek için olanca dikkatimi verince, bana baktı, göğsünü açtı elleriyle, “Bak nasıl paralıyorum kendimi” dedi, “Bak Muhammed de nasıl sakat edildi! Önümde ağlayarak giden de Ali, çenesinden tepesine yüzü kesili. Burada gördüğün öteki kişiler yeryüzünde bölücülük, bozgunculuk tohumu ektiler, bu nedenle ikiye bölündüler.”⁹⁶ dizeleriyle gördüğü resmi anlatır. Konunun getirilmek istenildiği yer şudur ki; Doğu toplumlarının özellikle Türklerin, başka milletlerin kutsal değerlerine saldırdığı tarihte görülmüş bir şey değildir. İslam’ın şartı meleklerle, peygamberlere, kitaplara inanmakken Hristiyanlığa yahut Hz. İsa’ya veya başka bir kutsala saldırmak müminim diyen hiçbir insanın yapabileceği bir saygısızlık ve hadsizlik değildir. Bu yüzdendir ki Türk’ü Türk yapan gerek dini gerek kültürel kimlikler ekseninde oluşmuş değerlere eğilmek, gerçek manada değerlerimize değer vermek, gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak adeta farz gibidir.

1.2.2. Dayanışma

1.2.2.1. Dayanışma Kavramı

İnsanoğlu yaratılışından beridir kendisiyle konuşan, anlayan, duygularını, düşüncelerini paylaşacağı diğer bir insana ihtiyaç duymuştur. Hz. Âdem ve Hz. Havva bu durumun en güzel örneğidir. Hz. Âdem’ in yalnızlığından çektiği sıkıntıya dayanamayan yaradan ona eşlik, arkadaşlık etsin, soyunu devam ettirebilsin diye Hz.

⁹⁶ Alighieri, Dante, İlahi Komedyası, (çev: Rekin Teksoy), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2011, s.231-232

Havva'yı yaratmış, insanoğlunun birbirlerine mecburiyetini apaçık göstermiştir. Bu mecburiyet, insanın maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. İnsanın toplumsal bir varlık olması da ilkin bu ihtiyaçlar çerçevesinde bir arada yaşama zorunluluğundan daha sonra da diğeri, öteki olmaksızın anlamsızlaştığından ötürüdür. Bir arada yaşamak içinse belirli kurallar gerekir. Tüm bu kuralların başında 'yaratılmışların en üstünü' vasfına layık olabilmek, sonrasında sosyal yaşamı düzenleyen bu kurallara uymak, birlik, beraberlik ve dayanışma içinde hayatı devam ettirmeye çalışmak gelmektedir. Binlerce yıldır varlığını sürdüren Türk milletinin de önemli değerlerinden olan dayanışma olgusu, bu milleti iyi ve kötü günde bir arada tutabilmeyi başarabilmiş bir gerçekliktir.

Dayanışma kavramı genel ifadesiyle "bir grup içindeki bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, ortak tavır ve toplu eyleme bağlı olarak gelişen bağlılık duygusunu anlatır."⁹⁷ Bu bağlılık psikolojik veya sosyal olabilmekte, "kendini diğerleri ile birlik görme boyutu nedeniyle psikolojik özelliklerinde bir duygu olarak belirirken, karşılıklılık temeline dayanan sosyal özellikleri bakımından bir etkinlik ya da hareket tarzıdır."⁹⁸ Toplum içinde "ben"i diğeri ya da diğerleri ile birlikte "biz" yapan bir olgu olarak dayanışma, gerçekte toplumsal ilişkilerin ön koşullarından birisidir.⁹⁹ "Dayanışma kavramının farklı eksenlerde tartışıldığı, bu anlamda geniş bir literatüre sahip olduğu görülmektedir. Gerçekte dayanışmanın içinde bulunan toplumsal şartlara dolayısıyla da sosyolojik imkânına göre şekillendiğini ve anlam kazandığını ifade etmek mümkündür."¹⁰⁰

Dayanışmanın sosyolojik ehemmiyeti, "modern sosyal bilimlerce epey tartışılmıştır. Bilim adamlarına göre engelleme, kaygı, güvensizlik ve yalnızlığa karşı bir çare arayan insanlar topluluk hedefine ulaşılmaya uğraşmaktadır. Çünkü özgürlük modern insanı korkutmuştur, bireycilik yabancılaşma getirmiştir, bağımsızlık insanın sosyal güvenliğini tahrip etmiştir. Sözü edilen sosyal hastalık ve artan kalabalık ortasındaki sosyal izolasyon duygusunun, topluluk duygusu yaratılarak iyileştirilebileceği sanılmıştır."¹⁰¹

⁹⁷ Aksan, Gamze, Yoksulluk ve Dayanışma Ağları, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015, s.7.

⁹⁸ Bilgin, Nuri, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, 2003, İstanbul, s.79 akt. ,Aksan, 2015,s.7.

⁹⁹ Aynı eser, s.1.

¹⁰⁰ Aynı eser, s.9.

¹⁰¹ Fitcher, A.g.e. , s.77.

Dayanışmaya dair görüşlerine değinmemek hata olacağından, Emile Durkheim’a burada bir paragraf açmakta fayda vardır. Sağlıklı toplumun ön koşulu olarak dayanışmayı gören Durkheim, toplumsal dayanışmayı işbölümü üzerinden açıklamaktadır. Durkheim da “işbölümünün toplumsal dayanışmayla ilişkisi ahlaki temelde kavranmaktadır çünkü onun varlığı, özgül maddi ihtiyaçları karşılıyor olmasına rağmen, dostluk ve cemaat ilişkileri ile yakından bağlantılıdır.”¹⁰²

Toplumsal dayanışmanın değişen biçimiyle, başka bir ifadeyle toplumun bir arada tutulmasının değişen biçimiyle ve toplumun üyelerinin kendilerini bir bütünün parçası olarak nasıl gördükleriyle ilgilenen Durkheim, bu farklılığı yakalamak için iki dayanışma tipinden bahseder. Sanayi öncesi, geleneksel toplumlar ve modern toplumlardaki dayanışma tipleri olarak sınıflandırdığı mekanik ve organik dayanışma tanımlamaları bu toplumlarda görülen bireysel, sosyal ilişkilerden, ekonomik faaliyetlere kadar ışık tutmaktadır. Mekanik dayanışma; sanayi öncesi toplumlarda, bireylerin farklılaşmadan ziyade ortak aidiyetlerinden ötürü benzeşik yapıda bulundukları, kolektif bilincin egemen olduğu, cezalandırma ve hukukun toplumun kendisi tarafından yapıldığı toplumlarda görülen bir yapıdır. Mekanik dayanışmanın nitelendirdiği bir toplum, birlik oluşturur çünkü tüm insanlar genellemecedir. İnsanlar arasında bağ, tüm insanların benzer etkinlikler yerine getirmesi ve benzer sorumlulukların olmasıdır.”¹⁰³ Organik dayanışma ise farklılaşmaya dayalı iş bölümünün yoğun, uzmanlaşmanın işlevsel, kolektif bilincin az olduğu toplumlarda görülen bir dayanışma tipidir. Burada birey, topluma kendini oluşturan parçalara bağlı oluşundan dolayı bağlılık gösterir. Mekanik dayanışmanın görüldüğü toplumlarda, din ve inançlar etkili olduğundan kolektif bilinç varken organik dayanışmanın görüldüğü toplumlarda, inancın yerini ihtiyaçlar aldığından kolektif bilinçte azalma görülür.

Durkheim, ilkel toplumların, daha güçlü bir kolektif bilince yani daha fazla paylaşılan anlayışlar, normlar ve inançlara sahip olduklarını ileri sürmüş ve artan iş bölümünün, kolektif bilincin azalmasına neden olduğu belirtmiştir. “Kolektif bilinç, organik dayanışmanın olduğu toplumlarda, mekanik dayanışmanın olduğu toplumlardan çok daha az önemlidir. Modern toplumda insanları işbölümünün bir arada tutması ve

¹⁰² Swingewood, Alan, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, (çev: Osman Akınbay), (3. Baskı), Agora Kitaplığı, 2010, s.120.

¹⁰³ Ritzer, George, Sosyoloji Kuramları, (çev: Himmet Hülür), (1. Baskı), De Ki Yayınları, 2013, s.85.

bunun sonucunda, başkalarının yerine getirdiği işlevlere gereksinim duyulması, insanları paylaşılan ve güçlü bir kolektif bilincin bir arada tuttuğu toplumlardan daha fazla olasıdır. Yine de organik toplumlar bile daha fazla bireysel farklılıklara olanak tanıyan daha zayıf bir biçimde olmasına rağmen, kolektif bir bilince sahiptir.”¹⁰⁴ Aynı zamanda geleneksel toplumlarda, insanın kendi kendine yettiği görülürken modern toplumlarda insanın bakkal, market, fırın, kasap, doktor, öğretmen, polis ... gibi birçok kişi, kurum ve yapıya ihtiyaç duyar. İşte bu ihtiyaç iş bölümünü doğurur. Sınırlı bağlar kurularak herkesin kendi işini yaptığı bir işbölümüdür.

Türk toplumu açısından dayanışma kültürü ele alındığında ise beşikten mezara, yaşamın her safhasında, köklü geleneklerle süregelen örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. İslam öncesinde de var olan dayanışma kültürümüz İslamiyet’in kabulü ile beraber varlığını genişleterek devam etmiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Türk milleti ferdiyetçilikle yok olup gitmekten, biz duygusuna sarılıp yoksulu, düşkünü, eş, dost, akrabayı gözetmek, dayanışma kültürünü yaşatmakla kurtulmuştur denilebilir. Fakat modern dünyanın şartlarında yitirdiğimiz, kültürümüze bağlılık ve değerlerimizden uzaklaşmamız, Türk milletinin varlığını devam ettirmesinde tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdidi ortadan kaldırabilmek için bize düşen görev, çalışmamızda da yer vereceğimiz dayanışma örneklerimizi yeni nesillere tanıtip aktarmamız, bu gelenekleri sadece anneannelerimizin sıkıcı kadın toplantılarının sebebi olarak görmeyip yaşatmaya devam etmemizdir.

1.2.2.2. Modern Kültürde Dayanışma ve Yabancılaşma

1.2.2.2.1. Yabancılaşma

Tam olarak nerede, ne zaman başladı bilinemese de içinde insanı barındıran birçok durumda olduğu gibi insanoğlu ile yaşıt olabilecek yabancılaşma, modernleşme ile tırmanışa geçmiş bir kavramdır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlaması ile 80’lere ‘Amerikan rüyası’ damgası vurulur. Pop kültür dünya genelinde yaygınlaşır ve artık “dönülmez akşamın ufkuna” gelinmiştir. Bundan sonra hiç bir şey eskisi gibi olmamış ve olmayacaktır da. Dünümüz bugünümüzü tutmaz

¹⁰⁴ Aynı eser, s.88.

haldeyken git gide yabancı bir benliğe ulaşmaya doğru giden yolda koşar adım ilerlemekteyiz. Kapitalist sistemin doyumsuz servet ihtirasında, tüketim çılgınlığında, emeğimizi hatta çoğu zaman, hak etmediğimizi har vurup harman savururken sahip olduklarımızla dahi mutlu olamamaktayız. İşte bu ortamda karşımıza çıkan durum yabancı olmadığımız, yabancılaşmadır. Kime, neye göre ve kimden ve neyden yabancılaştığımız her birimiz için ayrı ayrı tartışma konusu olurken aşık olan toplumsallıktan uzaklaştığımızdır.

İlk kez Hegel tarafından ortaya atılıp geliştirildiği savunulan yabancılaşma kavramında çıkış noktası, emeğe yabancılaşmaktan gelen Hegel'e göre; doğa, eşya, insanın kendisi ve öteki insanlardan oluşan dünyanın çağdaş insana yabancı gelmesi ile başlayan bir süreçtir ve bu süreç şöyle devam eder. "İnsanoğlu, artık kendisini, düşünen, hisseden ve seven bir varlık olarak göremiyor ve kendi eylemlerinin öznesi rolünde yaşamıyor kendisini, yarattığı şeylerde ve yaratma gücünün dışı vuruk görünümünün bir nesnesi olarak görüp algılıyor ve ancak kendi yaratıcılığının ürünlerine teslim olduğu oranda kendisiyle ilişki kurabiliyor."¹⁰⁵ Yabancılaşan emek, insan hayatını ve onun düşünme yeteneğini yabancı bir varlığa, kendi varlığının bir aracına dönüştürüp insanı, kendi bedeninden, dış doğasından, düşünce hayatından ve insanoğlundan yabancılaştırır."¹⁰⁶ Eşyalaşmış insan sahip olma ve tüketme yoluyla dış dünyaya bağlanırken kendi yaşamını anlama ve anlatma gücü azalıp sahip oldukça yabancılaşması ve yabancılaşmayı gizleme eğilimi artar.¹⁰⁷

Hegel kadar Karl Marx'ın da yabancılaşma kavramının açıklanmasında katkısı yadsınamaz. Ona göre yabancılaşma; insanlığın, emeğin yarattığı bir dünyada adım adım bir yabancıya dönüştüğü bir süreçtir ve dörde ayırarak sınıflandırdığı kavramını "insanın doğadan, kendisinden, türsel varlığından ve başkalarından yabancılaşması"¹⁰⁸ olarak açıklamaya yönelir. "Marx yabancılaşmayı toplumun bir kutbunda muazzam zenginlik birikimleri yaratmayı başardığı, şeylerin değerindeki bir artışın ancak insan yaşamının kendisinin adım adım değersizleşmesi pahasına sağladığını ileri sürerek, işbölümü temelinde analiz eder. İnsan emeği bir nesne haline gelmektedir. Bu olgu

¹⁰⁵ Fromm, Erich, Çağımızın Özgürlük Sorunu, (çev: Bozkurt Güvenç), (1. Basım), Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973, s. 47.

¹⁰⁶ Aynı eser, s.49.

¹⁰⁷ Aynı eser, s.55.

¹⁰⁸ Swingewood, A.g.e. , s.69.

emeğin ürettiği nesnenin, onun ürününün, artık yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir güç olarak kendisinin karşısında durmasını içerir.”¹⁰⁹

Marx’ın yabancılaşmaya dair görüşlerinden yola çıkarak sağlıklı insanı üretici olan insanla eş tutan yaklaşımıyla “yararlı şeylerin gereğinden fazla üretiminin çok sayıda yararsız insan yaratma sonucunu verdiği ve bugünkü sistemde insanın mal ve mülkü artarken kendi özvarlığının azaldığından”¹¹⁰ söz eden Erich Fromm’a göre “İyi sonuç da kötü sonuç da ne düzenekseldir; ne de önceden yazgılanmıştır. Karar, insana dayanmaktadır. Onun kendisini, yaşamını ve mutluluğunu önemle ele almasına; kendisinin ve toplumunun ahlaksal sorunlarıyla yüz yüze gelmeyi göze almasına bağlıdır. Yani karar, insanın kendi kendisi olabilmek yiğitliğine ve kendisini savunabilmesine dayanmaktadır.”¹¹¹

Yine Fromm’un bölüşmeye, yardımlaşmaya ve kendisini bir toplumun üyesi olarak görmeye gereksinim duyan toplumsal bir varlık olarak nitelendirdiği insanın, her ne kadar birbirine yabancılaşsa da bencil çıkarlar ve birbirini kullanma gereksinimiyle birbirinden kopamayan atom parçacıkları¹¹² gibi aktardığı hatta nesnelerde olmadığı gibi nesneleşen insanın benliğinden de söz edilemeyeceğinin¹¹³ üstünde durduğu görülür. İnsanların giderek maddeleşen ruhu ve bedeni baz alındığında kendilerini bir yatırım aracı gibi görerek kendini pazarda daha ne kadar karla satabilirim düşüncesi ile satılığa çıkmış kişilikten bahseden Fromm, insanın onur duygusunun ilkel kültürlerde bile bugünkünden çok olduğundan söz eder. Artık bir insanın değeri, insanca nitelikleri diyebileceğimiz sevgi, saygı, akıl yahut sanatsal kabiliyetlerinden ziyade satılabilirliği ile ölçülür hale gelmiştir. Mutluluğu moda olan ne ise onu yiyip, içip, giyip, kullanarak onu tüketmekle eş anlamlandırıldığından bahseden Fromm’a göre; “müziğin, perde oyunlarının, eğlencenin, cinselliğin, içki ve sigaranın içilmesidir mutluluk. Çoğunluğa uymanın getirebileceğinden öte bir benlik duygusu bulunmadığından bu insan, güvensiz, huzursuz, onaya-bağımlı birisi olup çıkmıştır. Kendisine yabancılaşmıştır;

¹⁰⁹ Aynı eser, s.68

¹¹⁰ Fromm, A.g.e. , s.74.

¹¹¹ Fromm, Erich, Kendini Savunan İnsan, (çev: Necla Arat), (1. Baskı), Say Kitabevi, İstanbul, 1982, s.264.

¹¹² Fromm, Erich, Sağlıklı Toplum, (çev: Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever), (2. Basım), Payel Yayınları, İstanbul, 1990, s.154.

¹¹³ Aynı eser, s.157.

kendi elinden çıkan ürüne, kendi seçtiği önderlere, sanki bunlar kendi eliyle yarattığı şeyler değil de kendini aşan şeylermiş gibi tapar”¹¹⁴

1.2.2.2.2. Küreselleşme, Modernleşme ve Yabancılaşma

Tohumları Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri ile 16.yy’a kadar dayanan, özellikle 17. yy Avrupa’sında, Sanayi Devrimi ve sonrasındaki gelişmelerle filizlenip 20. yy’dan günümüze kadar tüm dünyaya köklerini salan bir ağaç misali modernlik kavramı, neredeyse tüm değişimlerin genel adı olarak anılır. Kaynağının Batı Avrupa olduğu bilinse de bugün hücrelerimize kadar işleyen bir sistem olarak karşımıza çıkar. Radikal dönüşümlerle geleneksel yapılardan bağımızı koparan bu sistemin yayılışı, iktisadi bir kavram olan küreselleşme ile anlam bulur. Giddens’in “Batı kurumlarının dünya üzerinde diğer kültürleri ezip geçerek yayılmasından da öte bir şey”¹¹⁵ dediği küreselleşme, “küresel ölçekte işleyen ve sınırları aşarak, toplumları ve kurumları yeni zaman-mekan bileşimlerinde entegre edip, bağlayarak, gerçekte ve deneyimde dünyayı birbirine daha bağlı duruma getiren süreçler şeklinde tanımlanabilir.”¹¹⁶

Modernleşme sürecinin bir evresi olarak, 20. yy ikinci yarısından özellikle, “1960’lardan sonra hızlanan ve Sovyet Bloku’nun dağılmasıyla tek kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına paralel bir şekilde iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla yaygınlaşması, milli devlet sınırlarının eski dönemlere göre daha az önemli bir hale gelmesi sonucu; bilim, sanat, hukuk, siyaset, kültür, iktisat ve din alanlarında dünyadaki bütün ülkelerin birbirlerine daha çok bağımlı hale gelmeleri ve ortak değer, yaklaşım ve tavırlar benimsemeye zorlanmaları sürecine küreselleşme denmektedir.”¹¹⁷

“Pratiklerin, ilişkilerin, bilincin ve toplumsal yaşamın örgütlenişinin dünya çapında yayılması”¹¹⁸ olarak kabul edilen küreselleşme; “kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal olarak çözümlenebilir. Her çözümleme tipi için kilit farklılık, homojenliğin mi yoksa heterojenliğin mi arttığının düşünüldüğüdür. Aşırı uçlarda, kültürün

¹¹⁴ Aynı eser, s.388.

¹¹⁵ Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları,(çev: Ersin Kuşdil), (1. Baskı), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994, s.157.

¹¹⁶ Larrain, Jorge, İdeoloji ve Kültürel Kimlik, (çev: Neşe Nur Domaniç), (1. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 207.

¹¹⁷ Arslantürk, A.g.e. , s.455.

¹¹⁸ Ritzer, A.g.e. ,s.574.

küreselleşmesi, ya ortak kodların ve pratiklerin uluslar üstü yayılması(homojenlik) ya da içinde birçok küresel ve yerel kültürel girdinin, bir tür pastiş yaratacak şekilde etkileşime geçtiği bir süreç veya çeşitli kültürel mezlere yol açan bir karışım (heterojenlik) olarak görülebilir. Homojenlik doğrultusundaki süreç, sıklıkla, belirli bir kültürün çok çeşitli başka kültürler üzerindeki etkisiyle, kültür emperyalizmi ile ilişkilendirilir.”¹¹⁹

Modernleşme ile hayatımıza giren hatta daha doğru şekilde ifade etmek gerekirse; modernliği hayatımıza girdiren sanayi, teknoloji, iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi unsurlar kısır döngü içinde birbirinden çok insanlığı etkiler haldedir. Tüm bu araçlar ve türlü yollarla özellikle ‘değişimi özendirerek’ ortaya yeni yaşam tarzları çıkmış ve bu “yaşam tarzları bizi bütün geleneksel toplumsal düzen türlerinden eşi görülmedik bir biçimde söküp çıkarmıştır.”¹²⁰ İşte bu söküp çıkarma halinde sosyal yaşama, topluma, dünyaya hatta kendi kendisine yabancı bir insan nesli ortaya çıkmıştır. Modernliğin açık ya da gizil, istenilen bir sonucu mudur bilinmez ama tüm insanlık bir kavram karmaşası, kültürel yozlaşma, bağısızlaşma ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerini, Doğu kültürünü korkunç biçimde etkilediğinden her ne kadar yakınsak da bilinmelidir ki bu ülkeleri hiç değilse bir noktada kültüre ve topluma bağlayan bazı kökleri vardır. Çalışmada yer verdiğimiz kültürümüzün hazineleri bunlara örnek gibidir. Batı toplumları özellikle Amerika ‘süper güç’ gibi görünse de vatandaşlarının nezdinde, çalışmamızda önceki satırlarda belirttiğimiz Gökalp’in fikirlerinde de olduğu gibi, vatan veya yurt değil imaret gibidir.

Gelişme olarak anlamlandırılan modernleşmenin çoğu zaman batılılaşma ile bir tutulduğu görülür. Batılılaşma ile eş değer olup olmaması tam anlamıyla kavranamamış olmalı ki neredeyse ‘Batının ilmi ve fen’i hariç her şeyini almış göründüğümüzü belirtmek gerekmektedir. Ama bu alım çoğu zaman bizim isteğimiz doğrultusunda gerçekleşmez. Türlü yollarla hayatımıza giren alet edevat, yapı, kurum bizi bu yönde değişmeye zorlamaktadır. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve her alanda kullanımı hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Refah hayat standartları, hızlı ulaşım araçları, eğitimin yaygınlaşması, hastalıkların tedavi edilebilirliği ve beraberinde

¹¹⁹ Aynı eser, s.575

¹²⁰ Giddens, 1994, s.12.

ölümlerin azalması gibi konularda elbette modern teknolojik gelişmelerin etkisi yadsınamaz ama verdiklerinin yanında ağır bedelleri de bulunmaktadır.

1.3. Toplumsal Empatinin Sosyolojik İzahı

1.3.1. Empati

1.3.1.1. Empati Tanımı

İyi bir iletişim kurabilme, birbirlerini anlayabilme noktasında, insan hayatında önemli yere sahip olan empati kavramı antropoloji, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji gibi çok çeşitli disiplinlerce inceleme konusu olup türlü tanımlamalarla literatürde yer almaktadır. Genetik olarak, insanlarda ve insana yakın türler içinde bağlılık, yakınlık, işbirliği, yardımlaşma, sempati, özgecilik gibi özelliklerin ortak olduğu kanısından hareketle empatinin topluluğa karşı ilgi ve diğer insanların kendisi hakkında ne düşündüğü ya da grubun sosyal kurallarının farkında olma gibi sosyalleşme ile ilişkili süreçlerle üst düzey canlılarda ve insanda rastlanmakta olduğu görülmektedir.¹²¹

En genel anlamı ile empati, “kişinin iletişim esnasında, kendisini karşısındakinin yerine koyarak, olaylara onun bakış açısıyla bakarak, duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamaya çalışması ve duyarlı bir yaklaşım içinde olması”¹²² şeklinde tanımlamakla beraber “diğeri’ni “diğeri” olarak anlamaya ve onun potansiyellerini tahmin etmeye yönelik çaba harcamaktır. Empati bu açıdan, kendini diğerinin yerine koyabilme kapasitesidir. Bu çaba, bireyin kendini merkeze alarak dünyayı ve dolayısıyla diğerine bakmak yerine, kendinden çıkarak diğerinin bakış açısına yerleşmesini gerektirmektedir.”¹²³ “Kişiler arası ilişkiler bağlamında ise karşımızdakilerin tepkilerini öngörebilme kapasitesi anlamıyla yaygınlaşmıştır. Bu anlamda empatik kişi diğerinin duygularını hissedebilen, onun bakış açısından bakabilen biridir.”¹²⁴

İlk olarak empati tanımlaması yapan Amerikalı Psikolog Carl Rogers, empatinin insan ilişkilerinde yeterince kullanılmadığını, duyguları dinlemenin ve bunu geri

¹²¹Kaya, Âlim, Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim, (2. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara, 2011, s.135.

¹²² Pala, A. , “Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23). ss. 13-23

¹²³ Bilgin, A.g.e. ,s.104.

¹²⁴ Aynı eser, s.104.

yansıtmanın son derece karmaşık bir süreç olduğunu vurgulamış ve bugün kullanılan haliyle şöyle tanımlamıştır:

“Empati bir kimse ile birlikte var olma şeklidir. Bir kimsenin özel algısal dünyasına girmek ve onunla bütünüyle beraber olmak demektir. Bu, o kimsenin kaynağında hissettiği anlamlar değiştikçe ve onun o anda yaşadığı duygu korku, kızgınlık, sevgi veya her ne ise, her an buna duyarlı olmak demektir. Bu, geçici olarak onun hayatını yaşamak, yargılamadan ona yaklaşmak, onun çok az ayırdında olduğu anlamları hissetmektir. Bireyin karşı tarafa önyargısız yaklaşması bir süre kendi değer ve düşüncelerinden uzaklaşması gerekmektedir.”¹²⁵

Diğergamlık, Hemhal ve Hem Dert Olmak

Empati kavram olarak Türk kültüründe yıllardır diğergamlık olarak geçmesiyle beraber duygudaşlık ve eş duyum kelimeleri ile de ifade edilmektedir. Bu kelimelerin kültürümüzde karşılığı ise çoğunlukla “karşıdaki insanın duygularını okumak, hislerine tercüman olabilmektir”¹²⁶. Kültürümüzde kullanılan diğer bir kelime de “hemhal olmak” tır. Fakat bu kelime diğergamlıktan farklıdır.

“Hemhal olmak”, karşı tarafla aynı halde olmak, ona yandaş olmak, taraftar olmak, sempati duymak gibi manaların yanı sıra Türk Dil Kurumu sözlüğünde, bütünleşmek, birliktelik özelliği göstermek olarak açıklanmaktadır. Diğergamlık ise; kişinin başkaları hakkında da gam, kaygı hissetmesi, başkalarının da iyiliğini düşünerek hareket etmesi anlamına gelir.”¹²⁷ Aynı halde bulunmak elbette aynı olmasa da benzer duygular hissetmeye, benzerlikler noktasında birleşmeye olanak sağlasa da diğergamlık ve empati de olduğu gibi daha hal ortaya çıkmadan karşıdaki kişiye, onun bakış açısıyla yaklaşmayı gerektirmektedir. Aynı zamanda hem hal olmak ateş ve demir örneğinde olduğu gibi bir ilişki mevcuttur. Nasıl ki demirin ateşle birleştiğinde bütünleştiği görülse de kendi benliğini koruyama devam ettiği de bilinir. Benliğini muhafaza ederek, ateşin yangınında yer alır.

Hem dert olmak ise dert ortağı olmak, aynı dertle dertlenmek anlamında kullanılmaktadır. Esasen dert, kelime anlamının da verdiği algı ile olumlu bir durum

¹²⁵ Yıldırım, Atilla, Empati ve Çatışmalar, (1. Basım), Yargı Yayınları, Ankara, 2005, s.32.

¹²⁶ Ünlü, İhsan, Toplumsal Empati, (1. Basım), Bilge Yayınları, İstanbul, 2007, s.78.

¹²⁷ Tarhan, Nevzat, Toplum psikolojisi- Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye, (1. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.161.

ifade etmez. Olumsuz durumların doğurduğu, sıkıntı, üzüntü, acı gibi kavramların her insanda aynı etkiyi yaratması da ne kadar olağandır tartışılır. Damdan düşenin halinden yine damdan düşen anlar misali, aynı dertle dertlenenlerin bireysel farklılıklardan dolayı aynı acıyı duymasa da benzer can yangınına sahip olduğu söylenebilir. Yine de Türk toplumunda bahsi geçen dert ne olursa olsun deneyimlenmese bile derde ortak olmaya çaba harcandığı bilinen bir gerçektir. Kutsal değerlerimizden yola çıkarak anlatmamız gerekirse vatan için ölen her Mehmetçik haberinde elbette annesinin ıstırabının yanına yaklaşırsa da tüm toplumca üzüldüğümüz, göz yaşı döktüğümüz aşıkardır.

1.3.1.2. Empatinin İşlevleri

Empati kurmak, “sadece kendisiyle empati kurulana yararlı olan bir etkinlik olmayıp empatiyi kuran kişi için de önemlidir”¹²⁸ ve hem empatiyi kuran hem empati kurulan hem de toplumsal ilişkiler açısından çeşitli faydalar sağlamaktadır. Empati kurmanın kişiye kazandırdığı bazı avantajlar şöyle sıralanabilir: Empati ile olumlu bilişsel, ahlaki gelişim şansı, olumlu ilişki ve dayanışma artmaktadır. Empati, olumlu ilişkiler başlatmakta ve sürdürmekte gereklidir. Ruh sağlığı için empati kurmak önemli bir beceridir. Sorun ve çatışmaların çözüme kavuşmasına yardımcı olmaktadır. Empati ile toplumsal hayatta başarılı olma şansı ve sevgi, saygı, hoşgörü artmaktadır. Kişinin farklı toplumsal kültüre mensup bireyleri daha kolay anlamasını sağlar.¹²⁹ “Empati becerileri ve eğilimleri yüksek olan bu yüzden de diğer insanlara yardım eden kişilerin çevreleri tarafından sevilme ihtimalleri artar.”¹³⁰ “Yapılan araştırmalara göre, yardıma ihtiyacı olan kişilere, bu kişilere empati kuranlar, kurmayanlara oranla daha fazla yardımda bulunmaktadır. Bu sonuç, başkaları ile empati kuranların onlara yardım etme ihtimallerinin arttığını göstermektedir.”¹³¹

Empati kuran bir insanın diğer insanı anlama olasılığı empati kurmayan bir insana göre daha fazladır. Empati kuran kişiler, empati kurmayanlara göre, daha iyi arkadaşlık

¹²⁸ Arslan, Yusuf, “Kim Daha İyi Empati Kuruyor -Empati Üzerine Mikro Bir Sosyolojik Araştırma”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*; 2016/6 (2/1) s.52.

¹²⁹ Aynı eser, s.52.

¹³⁰ Çarıkçı, İlker Hüseyin, Erillik/Dışillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2009/1 (2), ss. 52-63.

¹³¹ Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, (14. Baskı),1997, s. 145’den aktaran Mehmet Ferhat ÖZBEK, “Toplumsal Yaşamda Empati” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004(1), s.5

ilişkileri geliştirirler, diğer insanlarla daha iyi anlaşılır ve daha az çatışma yaşarlar. Bir insanın diğer insanı yargılaması, çatışmalara, ayrışmalara ve sürtüşmelere yol açabilir. Empati kurmak ise, diğer insanı içerisinde bulunduğu koşullara göre değerlendirmeyi içermektedir. Bu da empati kuran ile empati kurulan kişi arasında yakınlaşmaya ve kişisel mesafelerin azalmasına yol açar.¹³² “Araştırmalara göre empatinin kendini açma, toplumsallaşma, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi vardır. Yani diğer insanlara duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine de sahiptirler.”¹³³ Bunun yanı sıra “insanlar, empati kurabildikleri için topluma uyumlu olabilecekleri gibi, topluma uyum sağladıkları için de empati kurma becerilerini ve ilgilerini de geliştirmiş olabilirler. Fakat ilişkilerin yönü ne olursa olsun, empati ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişki bulunuyor olması, empatinin günlük yaşamımızdaki yerini vurgulamaktadır.”¹³⁴

1.3.1.3. Kültür ve Kimlik Bağlamında Empati

Empatik davranış her ne kadar karşıdaki kişiyi kendi değer yargılarından bağımsız, o kişiymiş gibi düşünme çabası olarak tanımlansa da kişinin kimliği, o kimliğin şekillenmesinde rol oynayan sosyalleşme süreçleri ve kültürle de yakından ilişkilidir. Hem empati kuran hem de empati kurulan kişinin kimlikleri, onların birbirleri ile etkili iletişim kurabilmeleri, çatışmayı ve problemleri çözümleyebilmeleri için önemlidir. Kimliği tanımlamak için en önemli unsurlardan olan “diğeri” ve “öteki”, zaten empati kurulan kişidir. İnsanların duygudaşlığını sorgulamak da onun insanlığını, onun kimliğini sorgulamak¹³⁵tan geçer.

Empatiyi kimlikten ayrı düşünemediğimiz gibi kimliği de kültür ve toplumdan ayrı düşünmek hata olur. “Kültür ile kimlik veya toplum kavramları birlikte düşünülür; birinin varlığı diğeri de varlığını akla getirir. Çünkü bir kültürün var olabilmesi için onu yaratacak ve gelecek nesillere aktaracak az çok teşkilatlanmış kurumları bulunan, işbirliği halinde fertlerden ve gruplardan meydana gelen bir topluluğa ihtiyaç vardır.

¹³² Aynı eser, s.5

¹³³ Aynı eser, s.5

¹³⁴ Dökmen, Üstün, Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati, (49. Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, 2013, s.172.

¹³⁵ Gruen, Erno, “Empatinin Yitimi-Kayıtsızlık Politikası Üzerine”, (çev: İlknur İgan), (1. Basım), Çitlembik Yay., İstanbul, 2006, s.11.

Aynı şekilde ortak kültür değerleri ve normları ile birbirine bağlanmadan, dayanışmadan yoksun bir toplum da yaşanamaz.”¹³⁶ Bu açıdan bakıldığında empatik davranış kültürünün ve toplumun oluşmasında dayanışmayı da sağlaması açısından ilişki içindedir. İşte çalışmanın özeti misali bu yaklaşımdan yaptığımız çıkarım şudur; Türk’ün karakter yapısında sosyal duyarlılık ve empati ezelden beri vardır çünkü öyle olmasa bunca dayanışma dinamiklerimiz nasıl hayata geçebilirdi? Türk halden anlamasa kendisini karşısındakinin yerine koyamasa bunca vakıf, bunca teşkilat ne diye kurulmuş olacaktı?

Empatinin kültürle olan ilişkisi ise hem empati kuran hem de empati kurulan kişilerin özellikle farklı kültürlerle mensup olmaları durumunda birbirlerini anlamalarını ve iletişim kurmalarında büyük öneme sahiptir. Çünkü kültür insanı çepeçevre saran maddi ve manevi unsurlarıyla bireyin yetişmesinde en mühim faktörlerden olmaktadır.

Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında kültür ve empati arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Yani bilmediğiniz kültürlerden insanlara, onların kendilerince sahip oldukları bir kültürleri olduğuna karşı bilgisiz yahut alenen kayıtsızsak empati kurabilmekte zorlanma olmaktadır. Hatta yok denecek kadar az olur. Çünkü empati kurulan kişiyi onu çevreleyen yargılar, değerler, toplumsal ve bireysel kişilik özelliklerinden bağımsız düşünmek bırakın onunla empati kurmayı, anlamaya bile büyük engel oluşturur. O yüzden hem empati kuran hem de empati kurulan kişiler açısından kültürlerarası bir yeterliliğe sahip olabilmek gereklidir. Kültürlerarası yeterliliği gelişmiş kişi, açıklık, motivasyon, farklı açılardan değerlendirebilme, davranışsal esneklik gösterebilme, kişi odaklı iletişim kurabilme gibi duygusal, rasyonel ve bilişsel yeteneklere sahiptir. Kişinin kendi kültürüne ilişkin sahip olduğu bilgiler, misafir olduğu ya da içinde yabancı olarak tanımlandığı kültürün özelliklerini öğrenmesi ile davranışlarında ve tutumlarında isteyerek bir değişim meydana getirmekte dolaylı olarak empati kurmaya da yardımcı olmaktadır.

Kültür en genel anlamda, insanların yaşayış biçimleri ve kurmuş oldukları her tür ve biçimdeki ilişkiler olarak tanımlanabilir ve insan yaşamını çepeçevre kuşatmaktadır. İnsanların düşünce ve davranış biçimlerine doğrudan etki etmektedir. Var olan kültürde,

¹³⁶ Güngör, Nevin, “Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, (1. Basım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.52

insanların birbirlerine karşı yaklaşımları içerisinde empatinin bulunup bulunmadığı ilişkilerin içerik boyutu ile ilgilidir.¹³⁷

Bizim kültürümüz açısından değerlendirmek gerekirse Türk toplum yapısının, gelenek, göreneklerinin empatik davranışa her zaman önem verdiği bilinmektedir. Yüzyıllardır hoşgörü ile iç içe geçmiş empatik tutum ve davranışlar, tarihimizde hep var olmuştur. Gerek İslam öncesi Türk kaynaklarından olan Orhun Abidelerinde gerekse Türklerin İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemlerde yazılan Kutadgu Bilig'de, Türk töresi könilik (adalet), tuzluk (eşitlik), uzluk (iyilik-faydalılık) ve kişilik (insanlık ve hoşgörü) olmak üzere dört ana prensip etrafında toplanmıştır.¹³⁸ Hoşgörü, müsamaha, yabancı itikatlara saygı, Türklerin karakter yapısında büyük yere sahiptir.¹³⁹ Orta Asya'dan çıkıp Anadolu'yu yurt edinen Türk toplulukları ve asırlarca onların kurdukları devletler, nice Yunus Emre'ler, Mevlana'lar, Hacı Bektaşî Veli'ler ve birçoklarını içinde barındırarak, empati deryalarının uçsuz bucaksız zenginliklerine katkı sağlamıştır. Yaratılanı yaratandan ötürü sevmeyi öğütleyen öğretilerle, büyütülen nesiller yetiştiren ecdadın evladı olarak, küresel kapital sistemin çatışma, terör ve savaşlarında eriyip gitmekteyiz ve bu duruma çare olarak sosyal duyarlılıklarımızı, bağlılıklarımızı sağlamlaştırıp toplumsal empati yapmaya daha çok özen göstermeliyiz.

¹³⁷ Özbek, A.g.e. ,s.7.

¹³⁸ Kafesoğlu, İbrahim, “Türk İslam Sentez”, (2. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul,1998 s.145'den aktaran Yüksel Gögebakan, 2010.

¹³⁹ Öztuna, Yılmaz, “Tarih Sohbetleri I”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.153'den aktaran Yüksel Gögebakan, 2010.

1.3.2. Toplumsal Empati

1.3.2.1. Toplumsal Empatiden Kastedilen Nedir?

Toplumsal empati kavramı, literatürde tanım sıkıntısı yaşamaktadır. Bunun sebebi bireysel olarak kurulan empati davranışının toplumsal, kültürel, evrensel boyutta farklı toplumlara yahut farklı sosyal gruplarla, alt kültüre mensup kimselerle kurulmasının verdiği karmaşadandır. Bu yüzden ki kültürel veya evrensel empati kavramları ile de tanımlanmaya çalışılmaktadır. Esasen toplum bilimi olan sosyoloji literatüründeki empati kavramı ile de örtüştüğü düşünülebilir. Buradan hareketle sosyolojideki empati tanımına değinmek gerekirse; toplumsal, kültürel, sosyal anlamda empati, alt kültürler grubunda bulunan insanların benzerliklerini kabul edip onunla iletişim kurmayı başarmasıdır.¹⁴⁰ Empatinin en ideal seviyesi olarak kabul edilen toplumsal empati “kişinin kendinden ve karşısındaki insanın kişiliğinden bağımsız olarak o kişiyi anlamaya çalışması ve artılarını-eksilerini, güçlü-zayıf, olumlu-olumsuz yönlerini de bilerek kişiler üstü iletişim kurabilmesidir.”¹⁴¹

Toplumsal bir varlık olarak insan sosyal ilişkiler içinde bulunmak zorundadır. Toplumdan asimile olmamak, yabancılaşmamak adına bu ilişkiler içinde olmak, bu tür ilişkilerde olabilmek içinde empati yoksunu olmamak adeta şarttır. Bu yüzden “Sosyal empati yapabilmek için duyguları adil yönetmek ve kişiler üstü düşünebilmek gerekir.”¹⁴² “Sosyal alışverişte empati, sosyal bir olgu olarak geçer. Sevgi, aşk gibi hisler sosyalliği az olan duygulardır ama empati sosyal duygu olarak kabul edilir. Empati duygusu toplumda sosyal algıyı, toplumsallığı besleyen bir duygudur. Empatinin azaldığı yerde kişiler benmerkezci olur ve toplumsallık zayıflar, insanlar yalnızlaşır. Empati yoksunluğu insanlığı yalnızlaşmaya götürür.”¹⁴³

Toplumsal empati insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeye yardımcı olur ve farklı sosyal gruplardan insanların huzur ve güven ortamı içerisinde yaşamalarına da imkân sağlar. Toplumsal hayatta empati yoksunu bireyler çoğaldıkça çatışma ve problem riski de artmaktadır. Örneğin; sokakta yürüyen yayaların ve araçların engelli bireylere genellikle saygı göstermedikleri bilinmektedir. İnsanların, empati kurmadan

¹⁴⁰ Tarhan, 2010, s.169.

¹⁴¹ Aynı eser, s.181.

¹⁴² Aynı eser, s.190.

¹⁴³ Aynı eser, s.167.

yaptıkları bu davranış yüzünden, görme engellilerin hayatını zorlaştırıp, eve kapanmalarına yol açarak onları asosyal bir hayata itebilmektedir.¹⁴⁴ Bunlar tabi ki daha ılımlı örneklerdir. Özellikle ülkemiz gibi çok kültürlü toplumlarda, toplumsal empati ve sosyal duyarlılığımızı yitirmek adeta felaketimizi isteyen senaristlerin bize biçtiği rolleri istedikleri gibi oynadığımızın kanıtı gibidir. Yahya Kemal'in de dediği gibi 'en büyük öksüzlük, köksüzlüktür' düşüncesinden hareketle, toplumsal duyarlılığımıza ve bizi bu topraklara bağlayan köklerimize tutunarak, sadece pozitif ayrımcılık yapmamız gereken insanlara değil tüm insanlığa, toplumsal empati ile yaklaşmalı, taşın altına elimizi koyup ezilenlerin hissiyatını yaşamalı, onlarla empati kurabilmeyi becerebilmeye gayret göstermeliyiz.

Toplumsal empati kavramını kültürel empati ile açıklandığından yukarıda da bahsetmiştik. Kültürel empati tanımına yer vermek gerekirse "toplumda başka bir kişinin ya da başka bir grubun özelliklerini kabullenerek onunla ilişki kurmak anlamını taşımaktadır."¹⁴⁵ "Kültürel empati farklı kültürden olan insanların birbirlerine karşı empatik anlayış geliştirmeleri anlamına gelir. Bazı çok kültürlü danışma teorisyenleri - Ponterotto, Bensesch, Ridley, Mendoza, Kanitz- , kültürel empatiyi, kültürel ve universal bir yetenek olarak tarif ederler. Bununla birlikte, diğer yazarlar -Hamilton, Usher, Pedersen- bu yaklaşımı empatiye gereğinden fazla güvendiği için eleştirmişlerdir. Çünkü empati kurmak bütün toplumlarda olumlu karşılanmamaktadır. Bazı kültürler içerisinde diğer insanların düşüncelerini ve kişisel dünyalarını anlamaya çalışmak bir saldırganlık ya da kişisel alana tecavüz olarak bakılmaktadır. Dolayısı ile empati kurma davranışı kültürlere göre farklı anlamlar ifade etmektedir."¹⁴⁶

Empatik düşünme ile diğer bireylerin sahip oldukları haklara karşı tamamen bilinçli insanlardan oluşan bir toplum kurmak hayal olabilir ancak, sosyal duyarlılığı gelişmiş bilinçli insanların sayısı arttırılabilir. Sosyal, ekonomik, siyasal sorunların giderek arttığı bir dünyada birlikte yaşanan tüm insanlara karşı sosyal duyarlılık gösterebilen insanlara ihtiyaç vardır. Bu noktada empati becerisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Empati kurabilme becerisi, çatışma ve problem çözdüğü gibi en etkili sosyal duyarlılık ve toplumsal uzlaşma araçlarından biridir.

¹⁴⁴ Arslan, A.g.e. ss.

¹⁴⁵ Tarhan, A.g.e. ,s.167.

¹⁴⁶ Özbek, A.g.e. ,s.8.

1.3.2.2. Toplumsal Empati Mümkin müdür?

Kimileri için ütöpik gelse de toplumsal empati yapabilmek imkânsız olmamalıdır. Özellikle Türk kültür tarihi incelendiğinde toplumsal empatiye dayanak gösterilebilecek nice tavır, davranış, durum, olgu ve olay olduğu aşıkardır. Öncelikle toplumsal empati dediğimiz olgunun hayata geçirilebilmesi noktasında bireysel düşünce, bencillik, hedonist yaklaşımla gözlerin hırsıla büründüğü, hepbanacı günümüz dünyasından çok uzaklara gitmek gerekmektedir. Çünkü ‘toplum’sal empati kurabilmek her şeyden önce toplum olabilmekle başlamaktadır. Toplumun kültürünü, değerini, toplumu oluşturan insanlara, kardeşçe yaklaşım ve kendinden vazgeçerek gerçekleştirebilecek toplumsal empatiye, Türk tarihinde birçok yapı örnek teşkil etmektedir.

Kendi kişiliğimiz ve karşımızdakinin kişiliğinden bağımsız düşünmek, onu anlayabilmek noktasında çalışmanın ikinci bölümünde değinilecek olan tasavvuf felsefesi örnek teşkil etmektedir. Çünkü hem kendi kişiliğimiz ve kimliğimizden hem de karşımızdaki kişinin kimliği ve kişiliğinden arınarak müşterek yapımızın yaratan olduğu noktasında birleşme gösterildiği noktada toplumsal empatiye yaklaşmış olunur. Varlığın kaynağının tek bir nefes olduğunu bilmek insanın, insana, doğaya, tabiata, hayvanata karşı tutum ve davranışında bilinçli bir yaklaşımda bulunmasını sağlar. Şimdi bize “toplumsal empati olur mu hiç?” denildiğini düşündüğümüzde kendini, kendinde, kendi eliyle öldürmüş nice muhlis insan örneği gözler önüne getirilmelidir. Hayattayken ölmeyi başarabilmiş güzide insanların yalnızca “En-el Hakk” boyutunda değil topluma örnek teşkil eden kişilik yapılarıyla da toplumsal empati ile inanılmaz bir örtüşme görülmektedir.

“Tüm toplumlar için toplumsal empati uyarlanabilecek bir olgu mudur?” diye sorduğumuzda ise bu durumun yine mümkünatı olduğunu söylenebilmektedir. İyi veya kötü, az ya da çok uygulanabilecek bir durumda olup olmaması da yine her bir toplum için toplumu oluşturan değerlerce belirlenebilir. Daha öncede bahsedildiği gibi insanları bir arada uyum, huzur, güven ve barış içinde yaşamaya yönelten kurallar bütünü ile bir konsensüs sağlanabilse de bir yere kadar verimli uygulanabilir olduğu görülmektedir. İnsan haklarını dünya milletlerine öğretmeyi kendine gereksiz ödev edinmiş kimi toplumların, mükemmel yasaları neden seri katillerini, yıllardır çözölememiş davalardaki cinayetlerini hatta aynı mahallede, her gün aynı süper marketten alışveriş

yapan, yüz yüze bakan komşularının katilleri olmasını engelleyememiş veya açıklayamamıştır? Cinayetler sadece art arda sıralanabilecek anomi, sapma ve anomali durumlarından yalnızca bir tanesi olmakla beraber birçok örnek verilebilir. Değerlerin uzağına düşen her insan ve toplum için hukukun bağlayıcılığı bir yere kadardır. İnsanları sevmek, tüm insanlığı kardeş bilmek başarılamadığı sürece toplumsal empatiden bahsetmek elbette olanaksız olsa da nasıl ulaşılabileceğine dair teori ve görüşlerin varlığı toplumsal empatinin mümkünlüğünü açıklar niteliktedir.

Türk toplumu için toplumsal empati, genetik kodlarda saklı olan bir davranıştır. Çünkü Türk değerleri merkeze insanı koyan bir yaklaşımla oluşmuştur. Ve bu merkezde insan hepimiz için kardeşdir. Kardeşlik Türkler için kendinden vazgeçiş ve fedakarlıkta sınırları zorlama noktasında durmaktadır. Söz konusu kardeş olunca ebeveynlerimiz kadar olmasa da özellikle büyük kardeşlerin, küçüklerinin her türlü ihtiyacını karşılama hususunda kendinden vazgeçtiğini Türk toplumunda görmekteyiz. İlla ki kan bağıyla gelen kardeşlik değil Yaratanın Sur'undan gelen nefes bağı ile bağlanmış tüm insanlığın kardeş olarak görüldüğü, Türk tarihinde bilinen bir gerçektir. Bir kardeşlik projesi olarak kabul edilen ahilik kurumu örneğinden de anlaşılacağı üzere ahi ahlakını benimsemiş tüm esnaflarımız bugün ticaret yaptığı zanneden, hırstan gözü dönmüş esnaflardan ziyade müşterisini ahi kardeşine gönderen, siftah yapsın diye esnaf kardeşinin kesesini düşünen hassasiyetlerin olduğu bir toplumsal yapıda, toplumsal empatinin varlığını tartışmak bile anlamsızlaşmaktadır.

Toplumsal empatiye yönelik açıklamaların genelinde alt kültür grupları, azınlıklar veyahut pozitif ayrımcılık yapılması gereken gruplardan bahsedildiği görülmektedir. Ama toplumsal empati sadece bu gruplara yönelik uygulanabilir bir olgu olmamalıdır. Elbette mazlumu gözetmek noktasında sorumluluklarımız olsa da anlatılmak istenilen, toplumun tüm kesimlerine aynı özen ve bakış açısı ile yaklaşmaya çalışmak da fayda olduğudur. Çünkü aşırılığa giden bir empatinin suistimali beraberinde getireceğine, bugün ülkemiz sınırlarında Suriyeli mültecilere karşı halkın bakış açısında kendini göstermeye başlamış gibidir. Bu bakış açıları tartışılması lazım olan hükümetlerin yanlış politikaları, haklılık ya da haksızlıklarından ziyade mevzu bahis edilmesi gereken; içinde bulunduğumuz bu durumdan çok daha vahim durumlarda, hem de türlü imkansızlıklarda, Türk atalarının yardıma muhtaç insanlara karşı yaklaşımlarının

yanında, bugün bizim konumlandığımız yerin uçurumlarla ayrılmış durumda olduğu noktasında özeleştiriyi yapmamızdır.

Toplumsal empatinin kimileri için ütöpik olduğundan söz etmiştik. Bu ütopyanın sınırlarını zorlamaya örneklerle devam edelim. Bilindiği üzere sosyoloji biliminde toplumu sistemlerden oluşmuş, canlılara benzeterek açıklamaya yönelik organizmacı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlarda olduğu gibi toplumu bir organizma olarak düşündüğümüzde, tüm bireylerin birer hücre olduğunu varsaymamız gerekmektedir. Her bir hücrenin görevini yerine getirmesinin yanında birlikte uyumla hareket etmesi de sağlıklı bedenın şartı olmaktadır. İşte bu noktada, organizmacılarında belirttiği gibi sağlıklı bireyler, sağlıklı sistemleri, sağlıklı sistemler, sağlıklı toplumları oluşturmaktadır. Sağlıklı toplumların temelinde de bireylerin bağdaşık yapıları vardır. Bağların kuvvetli olduğu dokular, darbelerden daha az zarar gördüğünden toplumu da bağlayan dayanışma, empati gibi olguların da sıkıntılara karşı insanların dayanma gücü ve dirayetinde mühim rol oynadığı görülmektedir. En yakınımızdaki hücreden komşudan, arkadaştan, eş, dost, akrabadan başlayarak, iyileştireceğimiz ilişkiler ağıyla bağlarımızı kuvvetlendirmek toplumsal empati adına atılacak ilk adımdır denilebilir.

1.3.2.3. Modernleşme ve Toplumsal Empati

Modernleşme ve beraberinde gelen yabancılaşmanın insanları giderek otomatlaştırıp, makineleştirdiği gözle görülür bir gerçektir. Fromm, zekâları sivrilirken akılları yozlaşan maddi güçle donanırken bilgeliliğin uzağından bile geçemeyecek tehlikeli bir duruma sürüklenen¹⁴⁷ bu yabancılaşmış insanın, gittikçe artan bir akıl bozukluğına yol açtığını savunur. “Yaşamın anlamı yoktur; yaşama sevinci yoktur, bu nedenle de insan yok olmuştur; gerçeklik yok olmuştur. Herkes mutludur ne var ki duyma, akıl yürütme, sevmeye yetisini yitirmiştir. 19. yy’da sorun Tanrı’nın ölmüş olmasıydı; 20. yy’da ise sorun, insanın ölmüş olmasıdır. 19. asırda insanlık dışı olmak, zulüm demektir, 20. asırda bu şizoid bir kendine yabancılaşma demektir. Eskiden tehlike, insanların köle olmalarıydı. Gelecekteki tehlikeyse insanların robotlara dönüşmesidir. Robotların başkaldırmayacağı doğrudur. Ama insan yaradılışını göz önüne alırsak robotlar, canlı kalsalar bile ruh sağlıklarını koruyamazlar; Golemlere

¹⁴⁷ Fromm, 1990, s.392.

dönüşürler, anlamsız bir yaşamın sıkıcılığına artık daha fazla dayanamayacaklarından içinde yaşadıkları dünyayı ve kendilerini mahvederler.”¹⁴⁸

Günümüzde yaşadığımız dünyanın fazlasıyla tehlikeli ve gergin olduğundan söz ederken Giddens da, modernliğin daha mutlu ve düzenli bir yapı oluşturacağına dair hevesimizin kırıldığını ve ilerlemeye olan inancımızın kalmadığını savunur.¹⁴⁹ Gerçekten de her geçen gün hızına yetişilemez düzeyde değişen teknoloji insanda artık mutluluktan çok korku uyandırır hale gelmektedir. Acaba bu defa bizi ne bekliyor korkusuyla, zaten daha öncekileri sindirememişken yeni gelişmelere adapte olmak da insanı yine bir uğraşa sokmaktadır. İnsanların kendi benliğinden, kendi bedeninden uzaklaştığı aşıkardır. Aynadaki silüetini, sosyal medya hesaplarında filtrelediği görüntüsüne benzetemeyecek kadar kendinden uzaklaşmıştır.

Kendine yabancılaşan insanın, kendinde olmadan, kendisinde olmayan insanlarla bir arada bulunabilmeleri ne oranda mümkünse toplum olarak var olabilmeleri de o oranda imkandır. Kendisine yabancılaşan insanın, her şeyden önce profil fotoğraflarının ne kadar beğeni aldığına, hangi fotoğrafında nasıl görüldüğüne, boyuna, kilosuna, fiziksel özelliklerinden ziyade onu insan yapan değerlerine bakınıp tanınmasıyla gerçek kimliğine ulaşabileceğini bilmesi gerekir. Bu noktada toplum olabilmeyi becerebilmek için her şeyden önce, insan olmayı öğrenmemiz gerekmektedir. Elbette burada insanlığın öldüğünden söz edecek kadar karamsar bir yaklaşımı benimsemiyoruz; içine düştüğü hastalıklı hallerden kurtulup, özüne döneceğine olan inancımızı belirtmek istiyoruz. Bunu da toplumsallaşarak hayata geçireceğimiz kanısıyla şimdilerde kabiliyet diyebileceğimiz kadar çok nadir insanda bulunan empati davranışı ile gerçekleştirmek gerektiğinden söz ediyoruz. İşte bu noktada devreye toplumsal empati girdiğinden bahsetmek isteriz. Ülkemiz şartlarında yabancılaştığımız kültürümüz ve kültürümüzün bizi toplumsal yaşama entegre etmek için yüzlerce yıldır varlığını sürdürdüğü örf, adet ve geleneklerimize dönerek ama bu dönüşü tamamen siyasi ve ekonomik anlamda, tüm moderniteyi reddederek değil içinde yaşadığımız dünyaya uyarlama noktasında özen göstererek, yapmamızın gerekliliğini savunmaktayız.

¹⁴⁸ Aynı eser, s.392.

¹⁴⁹ Giddens, 1994, s.17.

Çalışmanın gerisinde kalan satırlarda bahsettiğimiz değerleri, bu safhada modern dünyanın şartlarında gösterdiği değişme ve sosyal ilişkilere yansıdığı şekliyle ele almaya devam etmekte fayda vardır. Bilindiği üzere değerlerin kültürü oluşturan sistemler olduğuna değinmiştik. Bunun yanı sıra kültürü var eden insanları da ortak kaygı, mutluluk, neşe, elem, kader ile de bir arada tutmayı sağlayan dayanışma olgusu ile bütünleşmiş yapısı tartışmasızdır. Dayanışma araçları olarak işlevde bulunan değerlerin paylaşılmasıyla sosyal grupların oluştuğu, sosyal bilimciler tarafından kabul gören bir gerçekliktir. Bireyler aynı değerleri güden kişilere doğru çekimlenirken ortak değerler de sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.¹⁵⁰

Türk kültür tarihinden de yola çıkarak çeşitli değerlerimizden söz etmiştik. Şimdi bu değerlerin uğradığı değişimlerden bahsederek günlük yaşantımızdaki etkilerinden söz etmemiz, çalışmamızın anlam kazanması noktasında eksiklikleri tamamlayacaktır. Hepimizin dilinde pelesenk olmuş, yakındığımız bir dünya düzeni içinde yaşayıp gidiyoruz. Bu dünya düzeninde fiziksel anlamda ne kadar yakınlaşmış, moda, estetik operasyonlar vb. ile ne kadar aynılaştığımız olsak da bu benzerliklere rağmen hiç birimiz ne kaynaşabilmiş ne de yalnızlaşma durumumuzda da iç huzura erişebilmiş değiliz. Çünkü bizi ana kucağı gibi, tüm tehlikelerden koruyup, kollayan, şefkatle saran, güven ortamında değiliz artık.

Hepimizin ezbere bildiği bir gerçek vardır ki aile toplumun temelidir. Ne yazık ki modern dünya düzeni toplumumuzun temelini derinden sarsarak bugün yaşadığımız çoğu soruna kaynaklık eden ‘big bang’i bu noktada patlatmıştır. İnsanın sosyalizasyon süreçlerinde öğrendiği çeşitli değerlerinin, sağlıklı aile ilişkilerinin yoksunluğunda değişmeye başladığı görülmektedir. Geleneksel aile yapısının yerini bu yeni dünya düzeninin dayattığı kendi çekirdek ailemizin aldığı belirtmek gerekmektedir. Kültürün ve değerlerin aktarımı ve sürekliliğine en büyük olumsuz etki bu noktada başlamaktadır. Sözlerimize dayanak teşkil eden Ortaylı’nın şu sözlerine yer vermemizde fayda vardır; “Bu toplumda kimse büyük ailenin bugün için zaruret ve lüzumunu yüksek sesle

¹⁵⁰ Korkmaz, Abdullah, Bekir Kocadaş, Toplumsal Sapma, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006. s.35.

belirtmiyor. Aksine pozitivist tutumun hâkimiyeti sonucu, ilmin gereği olarak çekirdek ailenin faziletine ve bu gelişmenin kaçınılmazlığına iman edilmektedir”¹⁵¹

Değişen değerlerimize çekirdekten eğilmeye çalıştığımızda, aile yapısı başlangıç noktamız olabilir. Üç kuşağın bir arada yaşadığı, en eski üyeden en yeni üyesine kadar ortak değerler etrafında yaşamını sürdürdüğü günler, bir kuşak önceki üyelerimiz için bile hayal meyal gözlerde canlandırılan hatıralardan ibaret olmaktan öteye gidememektedir. Bu değişimin kökeninde modern dünyanın zorunlu kıldığı şehirleşme ve metropol hayatı oldukça etkilidir. Kırsal da hala can çekişse de varlığından söz edebileceğimiz büyük aile yapıları ve akrabalık ilişkileri büyük şehirlerde yok olmuştur. Ailenin küçülmesinin yanı sıra aileye ait çeşitli değerlerimizde, bugün git gide yok olmaya devam etmektedir. Bunların başında ailenin kutsallığı gelmektedir. Aile artık eski Türk örf ve adetlerinde olduğu kadar kutsal bir kurum olmamakla beraber mahremiyetini de yitirmiştir. Eşler arası saygı, sadakat, sevgi bağı şöyle dursun artık iki eşten bile söz etmek giderek zorlaşmaya başlamıştır. Ebeveyn üyelerinden biri olmadan kurulmuş, sadece anne-çocuk veya baba-çocuktan oluşan aile yapıları mevcuttur. Kısmen sağlıklı diyebileceğimiz aile yapılarında ise çocuk yetiştirmeye ne derece elverişli ve verilen değerler eğitiminin ne derece doğru olduğu tartışmalıdır.

Aile ile beraber ailemizin yuvası evlerimizde değişim geçirmiş, daha izole ve bir mahalle nüfusunun üst üste oturduğu apartman yapılarında, komşuluk değerimizde yitip gitmeye yüz tutmuştur. Dikey mimarinin Babil Kulesi misali göklere tırmanışı önlenemez biçimde devam etmekteyken, çelik kapılar ardında üçer beşer ayrı kilitlerle ancak güvende hissettiğimiz odacıklarımız, birbirimize üstünlük tasladığımız lüks hayatımızın göstergesi halini almıştır. Bırakalım sofraya inmeden komşu ile paylaşılan nimetleri, komşumuzun evinde pişen yemek kokusuna dahi tahammül edemez olmuşuz. Batı toplumlarının çeşitli belgesellerinde izlediğimiz gibi yan dairesinde ölüp, kokuncaya kadar komşusundan haberdar olmadığı komşuluk ilişkilerinden sadece atasözlerimize kalsa ders çıkarıp bu değerimizi kaybetmemeye yönelik istekli olmaya çaba harcamalıyız.

Sadece aile, çocuk eğitimi, komşuluk veya birincil ilişkilerimizde değil kişisel anlamda yabancılaşmanın yanı sıra güzellik algımızda değişime uğramıştır. Türk

¹⁵¹ Ortaylı, İlber, Osmanlı Barışı, (3. Baskı), Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.52.

kültüründe insanın güzel huyu, yüzünün ve fiziksel güzelliğinin önüne geçmektedir. Ama modern dünyanın şartlarında daha prezentabl olabilmek adına fiziksel yatırıma önem veren insanların güzelliğe bakış açısı da maneviyattan çok uzak ve yaratılmıştan çok yeniden yapılmış bir hale doğru gitmektedir. Ruhu eğitmek değil de bedeni değiştirmekle kafayı bozmuş insanların nüfusu, tüm dünyada ve ne yazık ki ülkemizde de giderek artmaktadır. Fitness, aerobik, plates derken kaslı, adaleli görünmek adına vakitlerini spor salonlarında harcayan, bununla da yetinmeyip plastik cerrahlarda Hollywood yanakları, Angelina dudakları yaptırmak adına botokslara meyleden hatta merdiven altı makyözlerin elinde kalıcı makyajlar, kaş çizimleri, dövmeleer yaptırıp ana haber bültenlerine çeşitli sağlık sorunlarıyla düşen insanlar yeni bir imaj yaratma arzusunu “kendin olma kendini yarat”¹⁵²felsefesine eş anlamdirmışlardır.

Sorun sadece birbirine benzer insan yüzleri olsa durum bir nebze katlanılabilir olurdu. Ama değişen değerlerimizin içinde ilime, irfana, bilgiye verilen değerlerinde büyük ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Ecdadımızın “Dünyada bilgiden daha aziz ne var; bilgisiz denmesi insan için ağır hakarettir. Ömrünü tecrübeyle geçirmiş, bilgili kişi, ne der, dinle; bilgisiz başköşede yer bulursa, başköşe eşik, eşik de başköşe sayılır. Eğer bir bilgeye eşikte bir yer rastlarsa, o eşik başköşeden daha iyi ve yüksek olur.”¹⁵³ Sözleri bugünkü bilgi ve bilgili kişiye verilen değerle karşılaştırılamayacak kadar öndedir. Burada kastettiğimiz bilgi elbette modern dünyanın ve modern bilimlerin dayattığı, teknolojik bilgi değil, insana, doğaya, topluma, varlığa ve yaratılışa dayalı ontolojik bilgidir. Fen bilimleri açısından ilerlese de sosyal bilimlerde aynı ilerlemeyi kaydettiğimiz söylenememektedir. Bu ilerleyemeyiş pek tabi sosyal bilimcilerimizle ilgili değil sosyal bilimlere bakış açısı ve verilen değerlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca hem kendini bilen hem karşısındaki hem de dünyayı, toplumu bilen insandan çok cüzdani kabartan meslek seçmiş insanlar itibar görmektedir. İşini emek vererek ve hakkı gözeterek yapan herkesi tenzih ederek, sattığı malı şerefîyle doğrulayan ahilerimizin huzuruna bugünkü esnaflarımızın nasıl çıkacağı da ayrı bir muammadır.

Çıkarlarımızın kesiştiği noktaya kadar birlik olabildiğimiz bugünlerde iyilik, doğruluk, dürüstlük, misafirperverlik, kamil insan olma çabaları çağdaşlaşma ile

¹⁵² Ersoy, 2014, ss. 270-285.

¹⁵³ Hacıp, Yusuf, Kutadgu Bilig, (çev. Reşit Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınları, Ankara, 2006, s.131.

mahvolmuştur. Tüm bunların kaybetmek insanları bir arada yaşama noktasında etkilese de kutsal değerlerin kaybı, toplum olarak var olabilmemizin önünde pimi çekilmiş bomba misali tehlike oluşturmaktadır. Türk milletinin kutsal değerleri sayesinde vatan olabilmış bu topraklar, teknoloji ile değil ruhi bütünleşme ve kendinden vazgeçişle bugünlere gelebilmiştir. Çanakkale Zaferi, Kurtuluş Savaşı teknolojik yetersizliklere rağmen kasma, kürek, sapan, tırpanla manevi zırhını kuşanmış ecdadın şهادeti ile kazanılmıştır. Böylesi bir mirasın tarihe karışmasını isteyen zihniyetlere verilecek en güzel ders; değerlerimiz ışığında kültürümüzü canlı tutmaya var gücümüzle çalışmamızdır.

Modern dünyanın düzeninin dayattığı kapitalist sistemin doyumsuz servet ihtirasına karşın Türk milletinin sığınacağı değerleri, tarihinde oldukça fazladır. İlk bölümde değindiğimiz birçok kurum, teşkilat ve yapı buna örnek teşkil eder. Ayrıca hayırseverlikte yarışan ecdattan, “mal sadaka vermekle eksilmez, hayırda bulunmak malı yitmekten korur” diyen Mevlana’nın bu öğretilerinden haberdar olmayan insanlar, sosyal dengesizliklerin alışabilirliği ölçüsünde, yardıma muhtaç insanlara her türlü hizmette bulunan vakıflarımız, imarethanelerimiz ve şifahanelerimizden de habersiz gibidirler. Yine burada günümüz vakıfları aracılığıyla yardımda bulunan insanlarımızı tenzih ettiğimizi bildirmekte fayda vardır.

Sosyal ilişkiler bağlamında sen ve ben arasına ördüğümüz duvarlar yıkılacak gibi görünmemekle beraber giderek yükselmektedir. “Sen ben anlayışı içinde insanı değersiz kılan tüm çözümler, geleceğin sorunlarının temelini atmaktadır.”¹⁵⁴ Oysa tarihimizde senlik, benlik, ikilikten ziyade biz bilinci vardır. “Biz bilincinin temelleri bilinçtedir, ama ifadesi kendisini günlük davranışta bulur. Onun için ailede, işyerinde, toplumda insanın değerini ifade eden sözlere, yüz ifadelerine, davranışlara, kısacası her türlü iletişime sürekli gereksinim vardır.”¹⁵⁵ Bu gereksinim bizi, birbirimizi anlamaya bu noktada kim olduğumuzu, karşımızdakinin kim olduğunu bilmeye zorlamaktadır. Bugün yalnız yaşamak hiç birimize neredeyse hayal edildiğinde zor gelmeyecek gibi görünse de tarihte Robinson bir ya da birkaç tanedir. Bizim toplumumuz açısından, hele de İslamiyet gibi bir dinle bütünleşmiş kültürel yapımızdan bahsetmek gerekirse; halka kaynaşmak, selamlaşmak, Cuma’ya katılmak ibadet, gülümsemek, tebessüm etmek

¹⁵⁴Cüceloğlu, Doğan, İçimizdeki Biz, (22. Baskı), Sistem Yayıncılık, s.178

¹⁵⁵ Aynı eser, s.178.

sadaka sayılmaktadır. Böylesi yakınlaşmaların olması insan ilişkilerinin iyileşmesi, birlik ve beraberlik bağlarının kuvvetlenmesi noktasında önemli rol oynamaktadır.

İslamın farzlarından biri de oruçtur. Bu sebeple Ramazan ayı on bir ayın sultanı kabul edilmekte, türlü ibadetler ve dualar ile geçirilmektedir. Bu mübarek ayın kutsiyetine verilen değerde de giderek azalma görülmektedir. Bahsi geçen husus elbette ibadet etmekle ilgili değildir. Çünkü oruç, namaz, zekat, fitre vb. ibadetler kişinin kendisi ve Yaratıcı arasında olduğundan, bu sınırı aşmak kimseye verilmiş bir yetki değildir. Bizim söz etmeye çalıştığımız eski coşkusu ve değerini yitirdiğini düşündüğümüzdür. Eskiden insanların Ramazan'ın gelişini, gün gün saydığı bilinmektedir. Ama şimdilerde gazlı içecek reklamları olmasa Ramazan ayından bir haber olan insanlar vardır. Amerikan rüyasının afrodizyakları olan McDonald's ve özellikle Coca-Cola, Ramazan'ın imsakiyesi gibi televizyon kanalları ve reklamları aracılığıyla iftar sofralarının başköşesine oturmaktadır. İftar sofraları demişken açlığın anlaşılması, aç insanlarla empati kurulmasının sağlanması gibi sosyal işlevleri de olan orucun bu işlevleri unutulmuş olsa ki kimi insanların sosyal medya hesaplarında, hava atma uğruna, türlü nimetlerle donanmış sofraya paylaşımlarıyla nefislere zulüm eder halleri bulunmaktadır. Yaratıcının insan için bağışladığı çeşit çeşit nimetin bir sofrada tüm eş, dost, akraba, arkadaş, tanıdık tanımadık tanrı misafiri ile paylaşıldığı, beraberlik içinde kurulmuş sofralarda topluluklar halinde bulunduğu günler neredeyse anılarda kalan ve bir daha gelmeyecek mutluluklar gibi olma yolunda ilerlemektedir.

Türklerde toplumsal empati diyebileceğimiz olgunun var olduğuna dair dayanağımızın 'halden anlamak' olduğunu belirtmiştik. Ama ne yazık ki şimdilerde sadece, kepçeyle verip sapıyla göz oyduğu kredilerini anlatırken bankaların reklam sloganlarında duyduğumuz halden anlamak; atalarımızın anlayışından çok farklıdır. Türk milleti tarihinde 'haller' ortaya çıkmadan birbirine bağlantı içinde sorunlara çözüm bulunmuşken bugün anladığımız anlamda halden anlamak, paraya ihtiyaç duyulduğunda eş, dost, akraba, ana, babadan önce hüviyetinle bankaya koşmak olmuştur. "Bayram masrafların mı çok?", "Çocuğunun eğitim harcını mı düşünüyorsun?", "Yılbaşı mı?", "Sevgililer günü mü?", "Eşine, sevgiline pırlanta almanın tam zamanı ama nakite mi ihtiyacın var?", Bir telefon kadar uzağında sistemin kuklaları bankalar... Tüketime özendirirken aynı zamanda tüketmeye lazım olan borcu da vererek adeta esir edilen bu insanların sonu da pek iç açıcı olmamaktadır.

Türk kültüründe kadına verilen değerden de önceki bölümlerimizde söz etmiştik. Kadına hürmet, saygı, sevgi, anneliğe verilen kutsiyetle her zaman kadın, Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Bu savımızın aksini göstermeye yönelik önümüze çıkarılacak kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet vb. sapkınlıkların, bireysel anlamda psikolojik alt yapılarla değerlendirilmesi gerektiğine değinerek tüm toplumu böylesi bir karalama ile damgalamanın insafsızca olacağını belirtmek gerekmektedir. Elbette kabul edilebilir olmayan şiddetin yalnız kadına değil, her türlüsüne karşı olduğumuza ve var gücümüzle bununla savaşacağımıza inancımız tamdır. Konudan uzaklaşmadan, Türk toplumunda kadın, “We can do it” ten önce de vardı. Hem de sembolleşmiş adaleli kadından daha gerçekçi, daha güçlü ve daha çilekeş olmakla beraber tartışmasız çok daha fazla fedakar ve mahremdi. Burada bahsettiğimiz mahremiyet şeriatı boyutta değil elbet beden ve ruhen saygı duyulan, kendinde olanla kabul edilip teşhir edilmeyen boyuttadır. Tüm medya kanallarınca, televizyon, radyo, sosyal medya vs. aracılığıyla tüketime daha çok yönlendirmek, rakip firmalardan daha fazla satış yapabilmek adına kadın figürünü kullanarak yapılan reklamlar gerçek anlamda kadına verilen değeri düşürmektedir. Kadının özgürlüğünü ‘tüğlerimi almak ya da almamak, benim tercihim, benim özgürlüğüm’ boyutuna indirerek tabiri caizse kıla ve tüge bağlayan zihniyetin, kadına değer vermesi, akıl almaz bir yalandan ibarettir. Sanki yapabileceklerinin önündeki tek engelinin kepekli saçlarıymışçasına algı yaratılan reklamlarda, korkunç koşullarda var olmaya, hayatta kalmaya, hayat kurmaya, okumaya çalışan nice kızımız ya da kadınınımızın sorunlarına küçümseyerek bakmaktan öte bir şey olmamaktadır.

Kötülüklerin, bencilliklerin, ihtirasların ve toplumsal düzen kurallarına aykırı her davranışın insanlığı, toplumları, milletleri mahvettiği tarih kitaplarında çarşaf çarşaf yazmaktadır. Her zaman daha iyiye ulaşmak, bugünkü anlamında daha iyiye sahip olmaktan ziyade insani değerler açısından ele alınmalı ve kendimle dolu olmadan, kendim de başkasına da yer ayırarak, sahip olduğu değerlere ve kişiliğine koşulsuz değer vererek ve saygı duyarak tanımaya çalışmanın, toplumsal empati yapabilmemiz konusunda bize yardımcı olacağı kuşkusuzdur. “Koşulsuz değer verme, karşıdaki kişinin özüne dönük değer vermedir. Kişinin cinsiyetinin, yaşının, eğitiminin, ırkının, mesleğinin, politik partisinin, görünüşünün ötesine geçmiş değerlendirme, "var olduğu,

tek olduğu, anlamlı olduğu" için değer verme koşulsuzdur.”¹⁵⁶ Bunu başarabildiğimiz ölçüde toplumsal empati dediğimiz olguyu hayata geçirmek noktasında büyük bir başarı elde edeceğimize olan inancımız, bu çalışmayı yapmaktaki amacımıza da dayanak olmuştur.

¹⁵⁶ Aynı eser, s.178.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE DAYANIŞMA KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL EMPATİ

2.1. Türklerde Dayanışma Örnekleri

2.1.1. Hediyeleşme

Burada değinilecek olan birçok dayanışma örneğinin ana unsuru olan hediyeleşme davranışının, insanların birbirlerini düşündüklerini göstermeye, çoğu zaman birbirlerini sevindirdiklerini hissedebilmeye, sevgi ve muhabbet bağı kurmaya yardımcı olduğu bilinmektedir. Günümüzdeki anlamından bazı hususlarda farklılık gösteren hediyeleşme kültürü, Türk toplumunda hiçbir zaman insanın gözüne sokulurcasına sunulmayıp hediye edenin var gücüyle, elinden geldiği ölçüde verdiği türlü nesne, eşya vs. olmuştur. Atasözlerimiz hediyeleşme konusunda alçakgönüllülük sınırlarının nasıl zorlandığı gösterir niteliktedir. “Yarım elma, gönül alma”, “An beni bir koz ile o da çürük çıksın” gibi atasözlerimiz hediyeleşmenin niteliğinden çok, verilme amacına odaklanıldığını kanıtlar niteliktedir. Hediye edeceğin ceviz çürük olsun fark etmez yeter ki beni hatırla, anımsa diyecek olgunluktaki Türklerin hediyeleşme davranışını insana verdikleri değer göstergesi oluşu tartışmasızdır. “Geleneksel kültürümüzde hediye, yarı açık, yarı gizli biçimde götürülen yere sessizce bırakılır. Oysa günümüzde yine batının etkisiyle kentsel bölgelerde hediye getiren kişinin yanında açılıp teşekkür edilmektedir.”¹⁵⁷

Ülkemizde hediye götürülen yerler ve durumlar çeşitlilik arz etmekle beraber; “doğumlarda yeni doğan çocuğu görmeye gidişlerde, çocuğun dişi çıktığında diş hediği törenine gidişte, kuran hatmeden çocuğa, sünnet çocuğuna, asker uğurlama ve ziyaretlerinde, uzun yolculuğa çıkışlarda, evlenme törenlerinde, bayramlarda, hacca gidiş dönüşte, yeni ev alma, ev görme de ölüm ve taziyelerde”¹⁵⁸ sunulmaktadır. Özellikle taziye evlerinde Anadolu’nun çeşitli yörelerinde ocakta ateş tütmesine izin verilmemekte, zaten kayıplarından ötürü fizyolojik ve psikolojik açıdan yıpranmış cenaze yakınlarının bir de taziye gelen misafirlerini ağırlamak adına ikramlar

¹⁵⁷ Tezcan, A.g.e. , s. 57.

¹⁵⁸ Aynı eser, s.57.

hazırlamalarına imkân verilmemektedir. Konu, komşu, eş, dost, akraba belirli bir süre taziye evine ortaklaşa yahut nöbetleşe yemek hazırlayıp götürmektedir.

Uzağa gidip gelenlerin, yakınlarına gittikleri yerlerin nesi meşhursa getirdiği hediyeler, adeta ‘nereye gidersem gideyim aklımdaydın izlenimi vererek’, insanların sevgi ve saygı bağlarını kenetlemektedir.

Hediyenin işlevleri; dostluklar oluşturup, pekiştirir, yakınlık sağlar. Dayanışmanın artırılması, yardımlaşmaya yol açma, destekleme, geleneklerin sürdürülmesi, konum belirleme, saygınlık kazanma, tüketime yol açma, kimliği ifade etme¹⁵⁹ gibi çeşitlilik gösterip, toplumsal empati açısından da önemli bir olgudur.

2.1.2. Doğum, Bebek Görme, Diş Çıkarma, Sünnet

Türk tarihindeki neredeyse tüm Türk kavimlerinin gücünü, nüfusunun çokluğundan aldığı bilinmektedir. Bu sebeple Türk kültüründe doğum her çağda kutsal olmuştur. Dünyaya gelen her bir can ve dünyaya gelişte vesile kılınan anne kutsanmıştır. Doğum yapan kadının statüsü de toplum nezdinde yücedir. Eski Türklerde çocuk doğunca yağlı yemek verildiği, kurban kesildiği kayıtlarda mevcuttur. Kurban edilen hayvanın kafası kırmadan pişirilir. Kemikleri bir kaba doldurularak ormanda bir ağaca asılır. Kırgızlarda doğum saati yaklaşınca lohusanın evine toplanılır. Bir kadın ebe seçilir. Doğum zor olursa "*albastı*" olduğu varsayılır. Al karası denilen kötü ruhu kaçırmak için erkekler toplanır; gürültü yapar. Tüfek ile havaya ateş ederler. Doğum yapan kadınların lohusalığını rahatsız ettiğine inanılan alkarası, albastı, albis vs. Orta Asya coğrafyasından Anadolu'ya kadar rastlanan bir inançtır.¹⁶⁰

Doğumun gerçekleştiği kırk gün içinde insan yiyici cinlerin anne ve bebeğin üzerinde dolaştığı inancı Şamanizm'e kadar indirgenebilir. Bu gibi durumlarda, "Albastıyı yakalamak için şaman kopuzu eline alıp şunları söyler; "Ey, *albastı zalim. Koy ciğerini yerine Zavallının canın iade et, Sözümü tutmazsan, Bana hürmet etmezsen, Gözlerini çıkarırım...*" diye duasını bitirir."¹⁶¹ Bu günler içinde anne ve bebek yalnız bırakılmayıp genel itibarıyla de bugünlerde anne ve bebeğe dualar edilir, bebeği

¹⁵⁹ Aynı eser, s.57.

¹⁶⁰ Şener, Cemal, Şamanizm, (1. Baskı), BDS Yayınları, İstanbul, 1996, s.41.

¹⁶¹ Aynı eser, s.41.

karşılama adına çeşitli hediyelerle ailenin yanına gidilir. Esasen bakıldığında bu gelenek Türklerin insana dünyaya gelişinden itibaren verdiği değerin simgesidir.

Doğumun gerçekleştiği hanede çeşitli törenlerle ziyafetler verilip, anneye, bebeğe ve hane halkına dua edilir. Her doğum ve ardından gelen bebek görme törenlerinde ailenin yakınları, konu komşuları, akrabaları bir araya gelmektedir. Bu bir araya gelişlerde anne ve bebeğe getirilen hediyeler aile bağlarını ve insan ilişkilerini kuvvetlendirdiği gibi bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak konusunda da aile bütçesine katkı da bulunmaktadır. Bu doğrultuda doğan her bebek, inanıldığı üzere rızkı ile gelmektedir. Ailenin yakınları gücünün yettiğince altın, ziynet eşyaları, para veya bebeğin ihtiyacı olabilecek her türlü ürünle bebek görmeye giderler. Bu esasen karşılık beklenerek yapılan bir davranış olmamakla beraber aynı durum gerçekleştiğinde bebek görmeye gelmiş yakınlarla da ziyarete gidilir. Bu bir bakıma ailenin yeni üyesini karşılama da aileye yapılan yardım olmaktadır.

Doğum ve bebek görmenin ardından bebeğin **diş çıkarma** sürecinde de çeşitli ritüeller mevcuttur. “Çocuğun biyolojik gelişiminin en önemli belirtilerinden olan ilk dişin çıkmasının ardından Türk halkı tarafından genellikle bir törenle kutlama yapılmaktadır. Bu tören ve eğlencenin temelinde yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını arttırma, bereketi çoğaltmak gibi dilekler yatmaktadır.”¹⁶². Anadolu’da da diş hediği diye bilinen buğday, mısır, nohut, fasulye vb. bakliyatlar, çeşitli kuru yemişler ve şekerlemelerle süslenerek hazırlanan yemekler, konu komşu ve akrabaya dağıtılır ve hediğin dağıtılmak için koyulduğu her kap, aileye geri dönerken boş gönderilmez. Esasen bu gelenek sadece diş hediğinde değil aşın paylaşıldığı her durumda geçerlidir. Kabın boş gönderilmemesi sofrada olanın paylaşılması, ayrı evlerde, ayrı sofralarda, aynı nimetlerle doymayı bizlere sağlamaktadır. Çoğu yerde yitip gitse de hala bazı bölgelerimizde evde pişen aş sofraya inmeden komşuya gitmektedir.

Sünnet ise İslam dininin erkek çocuğun sağlığı gözetilerek farz kıldığı bir cerrahi operasyon olup Türk kültüründe “erkek çocuklarını erginleme ritüeli”¹⁶³ gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Sünnet olmak, sünnet çocuğunun gözünde ataerkilliğimizden geldiği üzere büyümek, erkek olmak demektir. Türk toplumunda sünnet, sadece sünnet

¹⁶² Oğuz, M. Öcal, Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası, (1. Baskı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2008, s.117.

¹⁶³ Aynı eser, s.119.

çocuğunu ilgilendiren bir durum olmaktan öte yapılan törenler ve düğünlerle tüm aile üyeleri, akraba, eş, dostu da kapsamaktadır. Boratav'ın ana babaların gözünde atlatılan bir “badire” olarak aktardığı sünnet bugün eski geleneklerimizin birçoğu gibi, büyük şehirlerde düğünsüz, derneksiz, hastanelerde, doktorlara yaptırılmaktadır.¹⁶⁴

Sünnet olacak çocuğun ailesinin tüm düğün masraflarını karşılamak suretiyle sanal akrabalık bağı geliştiren “kirvelik (kelimenin kirva, kivre biçimleri de var)”¹⁶⁵ müessesesi dayanışma örneklerimizdendir. Kirve sünnet olan çocuğun, sünneti esnasında elini tutan sakinleştiren, üzerinde baba hakkı taşıyan kişiye denir. Genelde bu kişi aile büyüklerinden biri olabileceği gibi, kan bağı olmayan kişilerden de olabilmektedir. Kirvelikle kurulan sanal bağ ömür boyu sürmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bugün hala devam eden bir gelenek olan kirvelik, kan davaları gibi süre gelen düşmanlıkları bitirip, akrabalık bağı geliştirmek amacıyla da gerçekleştirilmektedir.

2.1.3. Asker Uğurlama

Kadın veya erkek ayırım yapılmaksızın eski Türklerin asker bir millet olduğu su götürmez bir gerçektir. Binlerce yıldır bilindiği gibi, askerlik Türk milletinin nişanı gibidir. Türklerin kurduğu tüm devletlerde askerler büyük öneme sahiptir. Her türlü ihtiyaçları devlet tarafından veya olağanüstü ve savaş dönemlerinde ise gerektiğinde halk tarafından, anaların el emekleri, göz nurlarıyla seve seve karşılanmıştır. Tarihimiz bunların örnekleri ile dolup taşmaktadır. Bugünümüzde ise yaşı gelmiş genç erkeklerin vatani görev olarak baş tacı ettikleri askerlik kurumu, toplumca da değerlidir.

Bazı yörelerde asker adayı yola çıkmadan birkaç gün öncesinde türbe ziyaretleri yapar. Bu ziyaretlerde sağ salim geri dönmek için dileklerde bulunulur. Asker adayına asker duası ile kına yakılır. Askere yakılan kına da vatana kurban etme anlayışı ile ilgilidir.¹⁶⁶

Askere gidecek genç için törenler yapılır, bu törenlerde yemekler verilir, dualarla genç askere uğurlanır. Uğurlamanın öncesinde askere gidecek genci aile yakınları, arkadaşları yemekli davetlere çağırır, elinde olduğunca cebine harçlığını iletir. Tüm

¹⁶⁴ Boratav, Pertev Naili, Türk Folkloru, (2. Baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, s.159.

¹⁶⁵ Aynı eser, s.162.

¹⁶⁶ Oğuz, A.g.e. , s.151.

bu yardımlaşma örnekleri, Türkü Türk yapan can damarlarındandır. Hiçbir millet yoktur ki Türkler gibi askerliği şeref şehitliği cennet mertebesi olarak görsün...

2.1.4. Düğün, Evlilik

Doğumla başlayan kutlamalar, sünnet ve askerlikle devam ederken evlilikle taçlanmaktadır. Türklerde evlilik, ailenin temelidir ve aile kadar kutsal bir olgudur. Evlilik bağı ile ailelerin akrabalığı gelişir ve pekişir. Evliliğin kutlanıldığı düğünler Türklerin en eski gelenekleri arasında olup, kurbanlar kesip, ziyafetler çekilerek fakir ve yoksulun doyurulduğu gibi bu mutlu günlerde birlik ve beraberlik içinde de eğlenilmektedir.

Bugün Türkiye'nin birçok yerinde düğüne davet etme hususunda yine hediyelerden yararlanıldığı görülmektedir. Ruhsuz ve değersiz kâğıt parçalarına, “evleniyoruz mutluyuz”, “bu mutlu günümüzde sizi de aramızda görmekten gurur duyarız” deyip daha bir yıl dolmadan boşanma rekorları kırdığımız, modern dünyamızda, Türklerin düğün davetiyelerine verdiği önem noktasında da örnek teşkil eden okuntuları vardır. Özellikle “köylük yerlerde düğün davetiyesine ‘oku’ veya ‘okuntu’ denir. Bu kelimeler, “ok” sözünün aldığı yeni şekil olmalıdır. Eski Türklerde “ok” bir davet sembolüdür. Hun, Göktürk ve diğer Türk devletleri hakanları, kabilelerini harp veya başka bir sebeple bir yere toplamak istediklerinde, onlara “ok” gönderirlerdi. Bu, davet manasına gelirdi.”¹⁶⁷

“Şamanist ve Müslüman Türkler’ in evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru, gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Bu saçı, her devirde topluluğun istihsal ettiği en mühim mahsulünden olmuştur. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti, çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyveler saçı olarak kullanılmıştır. Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızın kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için bir kurban ayininin kalıntısıdır.”¹⁶⁸

Günümüzdeki gibi türlü masraflarla gelin veya damat tarafını dara sokacak kadar olmasa da bilindiği gibi düğün masraflı bir organizasyondur. Ama bu masrafların atalarımızın gözünü korkutması şöyle dursun ‘düğünün borcu ile ramazanın harcını

¹⁶⁷ Eröz, A.g.e. , s.121.

¹⁶⁸ Aynı eser, s.126.

Allah kayırır’, ‘düğün kapısı bereket kapısıdır’, ‘ev yapanla, düğün kurana Allah yardım eder’ inancına bağlı bir yürek bütünlüğüyle, düğün kapıları ardına kadar açılır.¹⁶⁹ Elbette günümüz aile yapısının giderek değişmesi, geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin alması, hanelerin ayrılması gibi sebepler masraflar üzerinde etkili olsa da düğünlerde aileye yapılan yardımlar da bu masraflara katkı sağladığı gibi dayanışma kültürümüzde önemli yere sahiptir.

Anadolu’nun çeşitli yörelerinde gelinin çeyizini eş, dost, akrabaya göstermek amacıyla yapılan çeyiz serme davetleri düzenlenir. Amaç çeyizi sunmak olsa da aile yakınları gelinin çeyizine katkı yapmak adına tekstil ürünleri, başörtüleri, mutfak gereçleri, halı, kilim vb. elden ne gelirse yardımda bulunur. Yine düğünlerde de altın, ziynet, para vb. hediyeler (karşılıklı olmamak kaydıyla da olabilir) düğün yapan aileye takdim edilir. Yardımlaşma ve dayanışmaya olanak sağlayan bu davranışlar esasen hediye sunan ailenin ister evlilik çağına gelmiş olsun isterse doğmamış çocuğuna olsun yaptığı yatırımlardır.

Eskiden beri düğünlerin önem verilen bir diğer yanı da yemek davetleridir. “Genellikle Türk sofrası bolluk, bereket demektir. Bu bolluk ve bereket çağlar boyunca süre gelmiştir. Allah’ın verdiği türlü nimete karşı, şükran ve minnet duygusunu ve ifadesini atalarımız cömertçe göstermişlerdir. Bu, Türk halkının, dünyanın hiçbir milletinde görülme-yen misafir canlılığının, özellikle yedirmek içirmek zevkinin bir görüntüsüdür. Türk’e mahsus bir haslettir. Türk sofrası, bugün eski çeşitliliğini ve zenginliğini yitirmiş de olsa, yine de her vesile ile hele düğün dernek anlayışı ve şenliği içinde, bu güzel âdetimizi, gönül hoşluğu ve zenginliğiyle sürdürmekten vazgeçmemiştir.”¹⁷⁰

2.1.5. Hasta görme, Ölüm, Taziye

Hastaya moral, motivasyon olması, sağlıklı ve güçlü beslenip ayağa kalkmasının hızlandırılması, hasta yakınına yardımda bulunmak adına hastane veya evlere yapılan ziyaretlerde birçok dayanışma örneğimizde olduğu gibi hediye götürme adeti bulunmaktadır. “Dostun yüzü, hastanın şifasıdır” anlayışıyla hastalıkta, sağlıkta her zaman birlik olmayı, hatır sormayı Türk değerleri ve dayanışma örneklerinde

¹⁶⁹ Ataman, A.g.e. , s.15.

¹⁷⁰ Aynı eser, s. 26.

görmekteyiz. Hastanın başında dualar edip, şifa dileyip, iyileşeceğine dair moral vermekle, temennilerimizi dile getirdiğimiz bu ziyaretlerde hastanın sosyal yaşamdan kopmaması adına yardımcı olunmaya çalışılmaktadır.

Hastalık halinin ölümle sonuçlandığı durumlarda metanetle, doğum, yaşam gibi ölümün de insan ömrünün bir gerçeği olduğu kabul edilmektedir. Metanet noktasındaki sabrımız, dini hükümlerle belirlense de Türklerin genel itibariyle ölüme bakış açısı, sıralı olmasını istemeleridir. “Allah sıralı ölüm versin”, derken ölümü gençlere yakıştıramayıp, yaşını almış ve dünya nimetlerinden elini çekmiş, yaratana kavuşma arzusu duyan büyükler kastedilmektedir. Dünyaya gelmiş ve gelecek olan her can hadisi şeriflerde aktarıldığı üzere bir gün elbet ölümü tadacaktır. Türk tarihinde ölüye verilen değer ve yuğ törenlerine eski çağlardan beri rastlanmaktadır. “Bir kimsenin ölümünden sonra (yakınlarına) duyulan acıyı gösterme geleneği etnografik ve yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere çok erken tarihlere dayanmaktadır. Kaynaklar yüzyıllar boyu kendi hanlıkları dışında başka ülkelere baş sağlığı için gönderilmiş Türk elçilerden bahsetmektedir.”¹⁷¹

“Baş sağlığına gelenler için geride kalan ve ikilem içinde bulunan aileye bir hediye(sungu) getirmek bir hatışınaslık ve aynı zamanda görevdir. Bozkırda bu hediyeler gıdalardan, özellikle bir hayvan ve kımızdan oluşmaktadır.”¹⁷² Şamanist gelenekte önceleri, ölünün eşyaları ile yakılıp külleri gömülürken sonraları eşya ve hayvanlarıyla gömülmesi, öldürdüğü kişi kadarınca mezarına balbal dikilmesi ahiret inancının da olduğunu göstergesidir. İslamiyet’le beraber ölüye ve cenazeye verilen değer artmış, bayramlar ve cumalarda kabir ziyaretleri adeta ibadet kabul edilmiştir. Ölünün ardından yedinci, kırkıncı, elli ikinci gibi günlerinde yine cenaze evinde toplanıp, mevlit okutmak, yemek, helva, çörek, şekerleme gibi ikramlarda bulunarak eş, dost, akraba ile ölünün ardından dualar da edilmektedir.

2.1.6. Komşuluk

Günümüzün yitip gitmeye yüz tutmuş değerlerinden olan komşuluk kültürü, Orta Asya’dan beridir Türk tarihinde var olan dayanışma örneklerimizdendir. 11. yy. ikinci yarısında Selçuklu kaynaklarında, Orta Asya’daki Türklerin, “komşu” için, “koşni”

¹⁷¹ Tryjarski, Edward, Türkler ve Ölüm, (çev. Hafize Er), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 170.

¹⁷² Aynı eser, s.169.

dediği, Oğuzların ise, bu sözü konşu şeklinde söylendiği aktarılmaktadır.¹⁷³ Oğuzlarda “Konşu-konum ağışka, kılğıl anğar ağırlık”. “Konuya komşuya, akrabana, saygı göster ve onları ağırla” şeklinde öğütler bulunmaktadır.¹⁷⁴ Yusuf Has Hacıp de “konu komşu, sevinç ve keder arkadaşı nerede; ben ona her şeyimi vereyim, evimi bile ona terk edeyim.”¹⁷⁵ diyerek komşuluğa verilen önemi belirtmiştir.

Komşuluk kültürünün oluşmasında önemli iki unsur vardır. “Bunlardan birincisi din, diğeri ise örf, âdet ve geleneklerimizdir. Dinî kaynaklarda komşuluk hukukunun önemini vurgulayan pek çok hüküm, emir ve yasak vardır. “Bu hususta Hz. Muhammed'in şu hadisleri derin anlamlar taşımaktadır: “Komşusunun aç olduğunu bile bile uyuyan bizden değildir.” “Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse konuğuna ikram etsin ve akrabasını görüp gözetin.” “Kötülüğünden komşusu güven içinde olmayan kimse mümin olmaz.” “Allah yolunda dostların hayırlısı arkadaşlarına hayırlı olan, komşuların en hayırlısı da komşularına iyilik edenlerdir.”¹⁷⁶ Örf ve adetlerimizde komşuluk hukuku ise; kısa, öz, fakat en iyi şekilde atasözlerinde ifade edilmişlerdir: “Ev alma komşu al”; “Komşu komşunun külüne muhtaçtır”; “Komşunun köpeği komşuya havlamaz”¹⁷⁷ gibi örnekler çoğaltılabilir.

“Komşuluk ilişkilerinin temeli “yardımlaşma” ve “güven” temeline dayanmaktadır. İnsanlar komşuluğa bu iki sebep yüzünden daima önem vermişlerdir ya da istemeseler bile gereksinim duymuşlardır. Türk atasözündeki “ev alma komşu al” ifadesi her şeyden önce güvene işaret eden bir anlam derinliğine sahiptir. “Sosyal dinamik bünye bütünlüğü içinde her komşuluk grubu, ayrı bir manevi kuvvet merkezidir.”¹⁷⁸

Komşuluğun temel fonksiyonlarının arasında insanların karşılıklı güven, kafa dinleme, dertlerine ortak olma ve beraber sorun çözme becerisi geliştirebilmeleri vardır. Bunun da gerçekleşebilmesi için kişilerin ortak değer, sorun ya da çalışma şartlarına

¹⁷³ Ögel, Bahattin, Türk Kültür Tarihine Giriş 3. (1. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, s. 95.

¹⁷⁴ Aynı eser, s.96.

¹⁷⁵ Hacıp, A.g.e., s. 1081.

¹⁷⁶ Çubukçu, İbrahim Agah, Türk İslam Kültürü Üzerinde Araştırma ve Görüşler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.90.

¹⁷⁷ Gölçük, Müjgan, “Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü (Afyonkarahisar Örneği), (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Afyonkocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye), 2007.

¹⁷⁸ Yıldız, M. Cengiz, Mustafa Gündür, Sosyokültürel Değişim Sürecinde Komşuluk, Elazığ, 2011, s.19.

sahip olması önemli bir unsurdur. Elbette bu yönlerden ortak noktaları olmayanların da sağlıklı komşuluk ilişkileri geliştirdikleri görülmektedir.¹⁷⁹

“Komşuluk ilişkileri özellikle köy ve kasaba gibi küçük yerleşim bölgelerinde sosyal dayanışma açısından önemli olduğu gibi, ailelerin huzur ve güven içinde yaşamaları açısından da önemlidir. İyi komşuluk ilişkileri mutluluk ve sevincin paylaşılmasında, sıkıntı ve kederin göğüslenmesinde ayrı bir öneme sahip olduğundan fert ve ailelere toplum içinde destek olur. Dolayısıyla sosyal bünyeyi güçlendirir. Kötü komşuluk ilişkileri de sürekli rahatsızlık, güvensizlik, dışlanmışlık ve yalnızlık hissi uyandırır.”¹⁸⁰

Atalarımıza “Hısımin kim?” diye sorulduğunda “Komşum” cevabını alırken, günümüzde neredeyse kelime anlamını dahi unuttuğumuz bir kavram olarak komşuluk, giderek vahim hal almaktadır. Bu vahameti, dikey mimari ve güvenli sitelerin giderek artan yoğunluğu gözler önüne sermektedir. Güvenli sitelerin, “steril bir hayat” tercihi, komşuyu işbirliği olarak gören bir algının tersine bir tehdit olarak görme eğilimine girmiştir. Bu yüzden sürekli daha güvenli yer ve konut tasarımları ve arayışları devam etmektedir.¹⁸¹ Bu yapılarda yaşayan insanlar artık salon duvarlarının arkasında, kendilerine santimetrelerce ölçülebilecek küçük yakınlıklarda kimlerin yaşadığını bilmemektedir.

2.1.7. Hemşerilik

Oğuzlardan Anadolu'ya kadar yerdeş deyişi¹⁸² ile anılmış hemşerilik, özellikle göç ile büyük şehirlere yerleşmiş insanların tutunabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri adına yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak varlığını sürdürmektedir. Genellikle kırdan kente göç olgusunda kentlerdeki akraba, hemşeri gibi insanların bulunduğu bölgelere yönelik gerçekleşen göçlerin öncelikli tercih olması, yeni gittikleri yerlerde kendilerini yalnız hissetmemeleri, ihtiyaç duyulduğunda kendilerine yardımcı olunacağı inancından kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da kentlerde genellikle yöresel dayanışma dernekleri (hemşeri dernekleri) kurulmakta,

¹⁷⁹ Aynı eser, s.35.

¹⁸⁰ Aynı eser, s.44.

¹⁸¹ Aynı eser, s.44.

¹⁸² Ögel, Bahattin, Türk Kültür Tarihine Giriş 1, (4. Baskı), Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2000, s. 21.

bu derneklerde bir yandan hemşeriler arasında dayanışma, yardımlaşma, hemşerilik bilinci geliştirilirken diğer yandan kendilerine ait örf, adet, gelenek ve göreneklerin de devamı sağlanmakta, yeni kuşaklara aktarılmaktadır.¹⁸³

“Hemşeriler, kentte tutunabilme, iş ve konut bulabilme, kültürel kimliklerini koruma, kamuoyunu etkileyebilme ve baskı gücü oluşturabilme gibi amaçlarla birbirleriyle dayanışma içerisindedirler. İşte bu dayanışma çoğunlukla dernekler aracılığıyla sağlanmaktadır. Ayrıca bu dernekler, hemşerilerin kentle bütünleşmelerinde de etkilidirler. Kente göç etmiş insanlar için hemşeri derneklerinin “tampon kurum” işlevi olduğu da söylenebilir.”¹⁸⁴

2.1.8. İmece

“İmece, bir köy ya da köy topluluğu içinde işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak ve elbirliği içinde yapılması anlamına gelmektedir. Köyün herhangi bir sorununun giderilmesi karar verilmişse, köydeki her ev iş gücü açığını karşılamak zorundadır. Bir konu için para toplanması karar alınmışsa, her ev maddi gücünün el verdiği oranda maddi katkı yapmak zorundadır. İmece köy veya küçük kasabalarda yazılı olmayan hukuka dayalı, herkes tarafından kabul gören bir dayanışma örgütüdür. İmece kültürü son yıllarda dünya genelinde artan *müşterekler* hareketleri ile ilintili olarak değerlendirilebilir”¹⁸⁵

“İmece köylerimizde görülen en yaygın geleneklerden birisidir. Özellikle alt yapı hizmetlerinde köylümüz, gereksinim olan yapıları ortaklaşa olarak inşa etmişlerdir.”¹⁸⁶ Bu bakımdan hala Anadolu’nun bazı yörelerinde devam eden bu gelenekle insanların ortak çıkarları adına birbirleri ile etkileşimde bulunup “bir elin nesi var, iki elin sesi var” atasözündeki gibi bir çırpıda işlerini yoluna koyabilmektedir. Hasat zamanlarında, bağ bozumlarında, zahire hazırlıklarında hatta bahar temizlikleriyle konu komşu bir olup her gün birinin işine yardımcı olup hallederek iş görmeleri imece kültürünün akla gelen ilk örneklerindendir diyebiliriz.

¹⁸³ Terzi, Elvan, Yüksel Koçak, “Hemşeri Dernekleri, Hemşerilik Bilinci ve Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi’deki Karşılıklı Hemşeri Dernekleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014 (32), ss. 137-150.

¹⁸⁴ Aynı eser, s.142.

¹⁸⁵ Kara, Mehmet Akif, “Toplumsal Dayanışma Kavramı Temelinde İmece Kültürü: Tirebolu-Doğankent Yöresi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2016 (53), ss.377-386.

¹⁸⁶ Tezcan, A.g.e. , s. 151.

2.1.9. Kervansaray, Ribat, Hayrat ve Muyanlık

İslam öncesi Orta Asya'sında, Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan İpekyolu ticaret hattında, öncelikli olarak ticari faaliyetler için kullanılan, Anadolu'da örneklerine daha çok rastlanan kervansaray ve ribat kültürü esasen Türk kültür tarihinde farklı isimler ve işlevlerle çok eskilerden beri yer almaktadır. Türklerin, karbin ve kervan sözlerini kendi dillerine benzeterek kermen yapmışlardır. İlhanlı çağında Anadolu'da yazılmış Caca Bey Vakfiyesi içinde bile “kervansaray” yerine Kermen-Saray denmiştir. Kermen sözü Türklerde, zamanla “kale” veya “surlar ile çevrilmiş bir şehir” karşılığı olarak da kullanılmağa başlanmış, Evliya Çelebi bile Balkanlarda yapmış olduğu gezilerde, “Yedi yüz adet kermenler ve ufak kermenlerden söz açmaktadır.”¹⁸⁷

Kervansaray anlayışını Türklerin, Anadolu'ya geldikten sonra öğrenmedikleri, daha Orta Asya'da iken, dünyanın en büyük kervan yolları sayılan İpekyolları, Türklerin oturdukları şehirlerden geçtiğinden, Türkler ile mahalle komşuları bu kervanları ağırladıkları ve ondan sonra da yola vurdıkları bilinmektedir. Kervansaray, bir konak yeridir. Bir gece geceleyip dinlenmek için kullanılan bir yerdir. Eski Türklerin deyişi ile konaklık bir yerdir.¹⁸⁸

Önceleri ticaret yollarının ve yolcularının güvenliğini sağlamak adına kurulmuş bu yapıların İslamiyet'in kabulünün ardından yalnız Türklerde değil Arap ve Fars dünyasında da çeşitli amaçlarla kullanıldığı ve farklı farklı isimler verildiği bilinmektedir. Kervansarayların hem şehirlerarası kavşak noktalarında ticaret ve hac kervanlarının konakladığı, hem de şehirlerde yolcuların misafir edilip ticari faaliyetlerinin yapıldığı görkemli ve çok mekânli tiplerine verilen bir diğer isim de ‘han’dır. Anadolu'da çok sayıda şehir merkezindeki ve taşradaki kervansarayların en şöhretlileri han olarak da bilinmektedir. Kervansaray kavramı İslam dünyasının çeşitli yer ve asırlarda karşımıza; kervansaray, tekke, zaviye, hankah, han, düveyre, buk'a, dergili, savma'a, asitane ve yaygın ifadeyle ribat şeklinde karşımıza çıkabilmektedir¹⁸⁹

Kervansarayların, yolların ve yolcuların, kervanların güvenliği sağlamak, geceleyip, konaklamak dışında, bu konaklama esnasında yolcuların her türlü

¹⁸⁷ Ögel, 2000, s.245.

¹⁸⁸ Aynı eser, s.379.

¹⁸⁹ Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar ve Ribatlar)”, *KKEFD/JOKKEF*, 2007(15), ss. 270-296.

ihtiyaçlarını temin etmek gibi fonksiyonları da mevcuttur. Bu maksatla kervansaraylarda vücuda getirilen tesisler, dikkate ve takdire şayandır. “İlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depolar, namaz kılmaları için mescitleri, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, hastaneleri ve hatta kayıtlardan çıkarabildiğimize göre, eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanları nallamak için nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ve bütün bunları, bunlara dair gelir ve masrafları idare edecek divan (büro) ve memurları vardır.”¹⁹⁰

Türk kültüründe kervansarayların, köklü bir medeniyet unsuru olarak yer alamaya başlayıp, en yaygın şekilde ve en tipik örneklerinin vücut bulduğu dönem Selçuklu Dönemidir.¹⁹¹ Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde yapılan birçok kervansaray bugün bile dimdik ayakta duran kültür hazinelerimiz arasındadır.

Kervansarayların muadili diyebileceğimiz diğer yapı ise ribatlardır. Ribatlar, Selçuklular döneminde, sufileerin barınma ve eğitim merkezleri olmanın yanında, bir beldeden diğer beldeye seyahat eden âlimler ve talebeler için menzil, konaklama yerleri görevini de yerine getiren yapılardır. “Özellikle Bağdat, ilim ve kültür şehri olarak ribatların da çokça bulunduğu bir merkez haline gelmişti”¹⁹² “İlim öğrenmek kastıyla Bağdat’a gelen fakir ilim yolcuları bu merkezlerde barınırlardı: “Bu haliyle ribatlar, Selçuklular döneminde, medrese ve camilerin yanında halkın kültür hayatını etkileyen önemli kurumlar durumuna gelmişti. Bu merkezlerde toplanan ulema ve talebeler ders, münazara ve araştırma ile meşgul olurdu. “Ribatlara mülkler vakfeden hayırsever şahıslar, aynı zamanda buralarda kütüphaneler oluşturmuş, bazı şahıslar da kitaplarını buralara vakfetmişlerdi. Böylece ribat kütüphanelerinin gelişmesiyle birlikte bu kütüphanelere kaimler ve kütüphaneciler tayin edilmiştir. Allah'a ulaşma yerleri olmanın yanında içtimai ve dini görevler de ifa eden ribatlar, zaman içerisinde gelişerek birer kültür müesseseleri haline gelmişlerdi. Bu yüzdendir ki, tasavvuf kitaplarının pek çoğu ribatlarda kaleme alınmıştır.”¹⁹³

¹⁹⁰ Aynı eser, s.287.

¹⁹¹ Aynı eser, s.289.

¹⁹² Ocak, Ahmet, Selçukluların Dini Siyaseti, Tatav Yayınları, İstanbul, 2007, s.148.

¹⁹³ Ocak, A.g.e. , s. 149.

Karahanlı Türklerince muyanlık sözü, “misafirhane” demektir. “Aslında buyan, muyan sözleri ile manası, Uygurların eski Budist anlayışlarına dayanmakla beraber, 11. yüzyıldaki Türkler de Uygurlar gibi muyan sözünü, “sevap, hayır ve hasenat” manasında kullanmıştır. Yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan çeşmelere de muyanlık denilmektedir.”¹⁹⁴ Sebiller, şerbet çeşmeleri gibi birçok hayrat türü Anadolu da özellikle de Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bulunmaktadır. Tamamen halden anlamak felsefesine dayanan bu hayratlar insanların çölde vaha bulmuşçasına sevineceği yerlerde olduğunda yaptırandan emeği geçen herkese kadar nasip olan hayır duasını da kaçınılmaz kılar. “Ne verirsen elinle, o gider seninle” atasözümüzdeki gibi hayır işlemek adına kurulmuş bu yapılara emeği geçen herkese minnetimizi dile getirmenin yeridir.

2.1.10. Vakıflar, İmarethane ve Şifahaneler

Bir mülkü kamu yararına ebedi olarak tahsis etmek anlamında kullanılan bir terim olan vakıf, ferdi çalışma ve gayretle elde edilen imkânların ve mal varlığının gönül rızasıyla paylaşılmasını öngören hukuki ve sosyal bir sistem¹⁹⁵, yoksul, düşkün, yetim, hasta vb. gibi İslam’ın insanları, koruyup gözetmekle mükellef tuttuğu kimselerin gereksinimlerini karşılamak adına kurulan kurum ve yapılardır. “Bu sistemde, her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde, şahsi mal varlığı, kamunun kullanımına aktarılmakta, böylece şahsi imkânlar kamu hizmetine dönüştürülmektedir. Burada faydacı felsefenin aksine, diğer insanların lehine, şahsın feragati ve fedakârlığı söz konusudur. Vakıf sisteminde, katılımcılık ve paylaşma ruhu hâkimdir. Zira toplumun huzuru sağlanmadıkça, bireyin mutluluğunun sürekliliğinden söz etmenin mümkün olmadığı düşünülmektedir. O halde vakıf, bütün insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistemler bütünüdür.”¹⁹⁶

“Vakıf, İslam’ın insan, dünya, kâinat ve ilah anlayışı çerçevesinde şekillenen, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik bir kurumdur. Bu kurumun fonksiyonları, toplumun her alanında “yardımlaşma” ve “dayanışma” esasına bağlıdır.”¹⁹⁷

¹⁹⁴ Ögel, 2000, s.383.

¹⁹⁵ Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2008/10, (1), ss.157-175.

¹⁹⁶ Aynı eser, s.157.

¹⁹⁷ Akgül, Mehmet, “Sosyo Kültürel Bir Kurum Olarak Vakıflar ve Sosyal Dayanışma”, *Diyanet İlim*, 1995/31, (1), ss. 103-110.

Dini, eğitim, sağlık, spor gibi birçok insan ihtiyacına yönelik vakıflar mevcuttur. Bunlar dini hizmetlerin yerine getirilmesi için kurulan vakıflar: Cami, mescit, namazgâh, muvakkithane, Kur'an-ı Kerim'in yazdırılması, ciltletilmesi, cami ve mescitler için mum, kandil yaptırılması ve yaktırılması... Eğitim ve kültür hizmetlerinin yapılması için kurulan vakıflar: Mektep ve medreseler, kütüphane, Dâru'l-Hadis, Dâru'l-Kurra, Dâru'l-Mesnevi... Askerlik ve Tâlim (spor) hizmetleri için kurulmuş vakıflar: Kale, kışlalar, tophaneler, istihkam, donanma, top, gemi yapımı, sınır kalelerini bekleyenlere yardım vakıfları, halkı askerlik eğitime hazırlamaya dönük spor vakıfları, spor meydanları ve tesisleri kurulması, yüzücülüğü, koşuculuğu, ok ve cirit atmayı, biniciliği teşvik vakıfları, pehlivan tekkeleri... Sosyal amaçlı, sağlık ve bayındırlık hizmetleri için kurulmuş vakıflar: imâretler, Dâru'l-Acezeler, hanlar, kervansaraylar, Dâru's-şifalar, çarşılar, bedestenler, deniz feneri, yol, kaldırım, köprü, çeşme, şadırvan, su yolları, su kemerleri, hamamlar...¹⁹⁸

“Vakıflar sadece ibadet, eğitim, sağlık ve ulaşım gibi toplumsal temel ihtiyaçları konu almaz. Genelde ve özelde insanların toplumsal hayat içinde kaliteli bir yaşam tarzına sahip olabilme ve bunu sürdürebilme amacını kapsayan bir özellik taşır. Nitekim sel, yangın, deprem, hastalık, fakirlik, borçluluk gibi zaruretlerin giderilmesi, acizlerin doyurulup giydirilmesi, tedavi ettirilmesi, iş kurmak isteyenlere sermaye bulunması, borçtan mahkûm olmuşların borcunun ödenmesi, yolcuların sıkıntılarının giderilmesi vb. gibi insanlara yardım etmek için “Avarız Vakıfları” kurulmuştur. Avarız vakıfları, toplumsal bütünlüğün ve yardımlaşmanın Osmanlı toplundaki sosyal hizmetlerin güzel örneklerinden birini teşkil eder”¹⁹⁹

Türk kültüründe yoksullara ve medrese öğrencilerine, cami türbe gibi hayır kurumu hizmetlilerine, gelip geçen konuklara aşevlerine imaret denilmiştir. İmaretler aç ve yoksulu gözetmek adına da önemli sorumlulukları yerine getirmiş birçok kurumda olduğu gibi sosyal devletin gereklerini yerine getiren kurumlardan olmaktadır.

2.1.11. Ahi Teşkilatı

Kaynağının Arap, Fars veya Rum kültürlerinden geldiği, orijinalinde bir Türk kurumu olup olmadığı tartışmalı bir konu olmakla beraber, etimolojik açıdan Arapçaya

¹⁹⁸ Bayartan, A.g.e. ,s.171.

¹⁹⁹ Aynı eser, s.171.

dayandığı bilinen ahilik kavramı, Türklerin Anadolu coğrafyasına geldikten sonra kültür zenginliğine kattığı bir hazinedir. “Ahilik, kelime anlamı olarak Arapça “kardeş” veya Türkçe “akı” (Divan’ı Lügat-it Türk’te) “cömert”, “eli açık” anlamında kullanılmakta”²⁰⁰ ve temelinde fütüvvet anlayışı yatmaktadır. “Fütüvvet, sözlükte genç, yiğit, cömert demek olan “feta” kelimesinden türemiş olup, gençlik, kahramanlık ve cömertlik anlamında bir kelimedir. Terim olarak fütüvvet, dünya ve ahirette halkı nefesine tercih etmek, cömertçe vermek, haramdan uzaklaşmak ve ahlaki değerlere sahip olmak diye tanımlanmıştır.²⁰¹ Her ne kadar Anadolu’ya geldikten sonraki zamanlarla ilişkilendirilse de 9.yy’da Horasan’da ahiliğe temel oluşturacak ayyarlar, şatırlar, mübeyyizler, hurremler gibi grupların varlığı da kayıtlarda yer almaktadır. Anadolu Türkleri, zaten var olan fütüvvet geleneğinden de istifade ederek “Anadolu Türk Fütüvvet Hareketi” denilebilecek, kendilerine özgü Ahilik kurumunu ortaya çıkarmışlardır.²⁰² “O zamana kadar fütüvvet kuralları diye bilinen, övülen güzel huylara, Türk konukseverliğinin de eklenmesi ile Anadolu’daki Türk sanat ve meslek erbabının ortak ilkeleri ve davranışları olarak “ahilik” adı altında yepyeni bir kuruluş ortaya çıkmıştır.” “Türk toplumunun karakteristik vasıflarının bir sonucu, örfünden ve geleneklerinden getirdiği değerlerle, islam inancından aldığı güç ve ahlakla Anadolu coğrafyasının şartlarında yeşerttiği sosyal bir kurumdur ahilik.”²⁰³

Ahi adının kullanılması çok eskilere dayansa da sistemleştirip felsefesini oluşturmasından dolayı Ahi Evran, ahiliğin kurucusu sayılmıştır.²⁰⁴ Tam adı Şeyh Nasiruddin Ebu’l-Hakayık Mahmud bin Ahmed el-Hoyi²⁰⁵ olan Ahi Evran’ın Hoylu olması, İranlı olduğu veya olabileceği iddialarını da gündeme getirmiştir. Ancak bu durumun onun İranlı, Fars olduğunu göstermeyip Hoy ve çevresinin, Sultan Tuğrul zamanından beri Türkmen yerleşim bölgesi olduğundan Ahi Evran’ın Türk asıllı olması, ihtimalini doğurmaktadır.²⁰⁶ Bağdat’ta döneminin büyük âlimlerinden ders alan Ahi Evran, 1205’te Anadolu’ya gelmesinin ardından Kayseri de fütüvvet geleneğini teşkilatlandırmıştır.

²⁰⁰ Ceylan, Kazım, Ahilik, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 2012, s.12.

²⁰¹ Ceylan, A.g.e. , s. 17.

²⁰² Aynı eser, s. 36.

²⁰³ Ersoy, Ersan, “Geçmişten Günümüze Türk Toplumunun Yaşayan Mimarları: Ahiler” *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2012(201), ss.171-184.

²⁰⁴ Uçma, İsmet, Ahilik, İşaret Yayınları, Ankara, 2011, s.67.

²⁰⁵ Aynı eser, s.68.

²⁰⁶ Aynı eser, s.69.

Seyahatleri ile nam salan Marco Polo'yu solladığına inanılan İbni Batuta, seyahatnamesinde Anadolu'ya yaptığı seyahatlerinde rastladığı ahiliğe de yer vermiştir. Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadığı köy, kasaba, şehir her yerde bulunduğundan, “şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda ahilerin eşine dünyada rastlanmaz ve sevgi ve kolaylıkta Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeyde” olduğundan söz eder.²⁰⁷

13. yy'dan itibaren Anadolu'da görülmeye başlayan, Anadolu'nun vatanlaşmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rol oynayan dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutlu bir sistem²⁰⁸ olan ahiliğin Anadolu da ortaya çıkışının sosyo-ekonomik koşulları oldukça fazladır. 13. yy Anadolu coğrafyası, siyasi ve ekonomik istikrardan yoksun, devlet idare ve otoritesinin zayıf, yerleşik hayatın tam oturmamış, kargaşa ve kaosu hakim, otorite boşluğunun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ücra köylere kadar yayılan ahi teşkilanmasının Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasındaki katkısı yadsınamaz düzeydedir. “Kırsal kesimden gelen, serbest hareket etmeye alışkın insanların orta nüfus içerisinde ahlaki bir çöküntüye uğramamaları, daha nizamlı bir düzen içinde toplumla uyumlu yaşamaları doğrultusunda bünyesine alarak, eğitimden geçirerek, kırsal kesimden gelenlerle yerleşik hayatı benimseyen halk arasında intibak ettirici “tampon kurum” vazifesi görmüştür.”²⁰⁹

Sosyal yaşamda oldukça başarılı biçimde hayata geçirilmiş bir ‘kardeşlik projesi’ olarak ahilik, gencinden yaşlısına, zengininden yoksuluna, işsizinden esnaf ve sanatkarına, toplumun tüm sosyal sınıflarına kültürel, ekonomik, siyasi, askeri, eğitsel bir çok fonksiyonla, yardımlaşma ve dayanışmanın yollarını açmıştır. Usta-çırak geleneği ile gençlerin başıboşluktan kurtarılıp meslek edinmelerine olanak sağlayıp, fütüvvet geleneğinin getirdiği değerlerle manevi hayatta yoğurarak kötü alışkanlıklardan korumuştur. Nice kıymetli ilim insanlarıyla gencinden yaşlısına eğitim vererek eğitimi devlete külfet olmaktan çıkarmışlardır. Sadece eğitimi değil devletin yapması gereken

²⁰⁷Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, İbni Batuta Seyahatnamesi, (çev: A. Sait Aykut), (2. Baskı), YKY, İstanbul, 2004, s.404.

²⁰⁸Ceylan, A.g.e. , s.12.

²⁰⁹Ersay, A.g.e. , s.174.

pek çok sosyal hizmeti, o günkü Anadolu Şartlarında yerleştirdikleri uygulamalarla gerçekleştiren ahilik teşkilatı devletin yükünü azaltmakta, sosyal hayatı zenginleştirip, halkın sosyo-ekonomik düzeyini de yükseltmektedir.²¹⁰

Asya'dan Anadolu'ya gelen çok sayıda esnaf ve sanatkara kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkarı ile rekabet edebilmek, tutunabilmek için yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaa göre ayarlamak, sanatkarlarda sanat ahlakını yerleştirmek; Türk halkını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek; ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek; ülkeye yapılacak yabancı saldırılarda devletin silahlı kuvvetleri yanında savaşmak; sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı filizlendirip ayakta tutmak²¹¹ adına gereklilikleri layıkıyla yerine getiren ahilik teşkilatı, Türk milletinn önemli dayanışma mekanizmalarındandır.

Devletin, bazı kesim veya ideolojilerin güdümünden ziyade toplumun çıkarlarını üstün bilip, koruyup kollayan bir sivil toplum rneği olan ahilik kurumu, insanlar arasında maddi, manevi uçurum ve düşmanlıkların önlenmesiyle toplumsal barışa katkıda bulunmuştur.²¹² "Sermayeyi biriktirip yığmamayı, hak etmedikleri şeyi almamayı ve ihtiyaç fazlasını toplumla paylaşmayı ilke haline getiren Ahiler, günümüzün en önemli sorunlarından olan gelir dağılımı dengesizliğinin ortadan kalkmasında da önemli bir rol oynamaktadır."²¹³

"İlk sıralarda ahiler, sadece debbağı ve ona bağlı deri işçiliği ile uğraşırken bu sanat kolları sonradan otuz ikiye çıkmış, örgütün yerleştirdiği sağlam mesleki ve ahlaki düzen, karşılıklı dayanışma ve yardım, onların öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuş, gitgide, Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf, sanatkâr ve meslek sahipleri, ahi babalarından ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleri ile iş görür duruma gelmişlerdir. Böylece her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkâr grupları için çarşılar, arastalar, uzun çarşılar, kapalı çarşılar kurulmuş, her türlü iş bu esnaf birliklerince görülmeye başlanmıştır."²¹⁴

Esnaf ve sanatkârların yanında müderrisler, öğretmenler, kadılar, hatipler, türlü bilim dalı ile ilgili âlimler, hükümdârlar, emirler vb. kişilerin, meslek erbâbından

²¹⁰ Aynı eser, s.179.

²¹¹ Ceylan, A.g.e. , s.15.

²¹² Uçma, A.g.e. , s. 169.

²¹³ Aynı eser, s. 170.

²¹⁴ ağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara, 1997, s.215.

sayıldıkları görülen Ahi fütüvvetnâmelerinde ²¹⁵ “hakka hizmet, halka hizmet” anlayışıyla muamele de bulunmak esastır. Ayrıca ahi kişinin, iyi ve güzel huylu olmak, gözü, gönlü, kalbi tok olmak, vefalı olmak, kibir ve gururdan kaçınarak alçak gönüllü olmak, herkese iyilik edip herkesin iyiliğini istemek, eş, dost, akraba ve komşuya ziyarette bulunup, iyi geçinmek, düşkünlere yardım etmek, eli, kapısı ve sofrası açık olmak gibi meziyetlerle donanması beklenmektedir. Ahi teşkilatının, toplumda sosyal adaleti gerçekleştirmek, işçi ve tüketici haklarıyla sosyal barışı korumak, tüketim çılgınlığını önlemek, tekelleşmeye mani olmak, insanları dostluk, kardeşlik ve yardımlaşma duygusu etrafında toplamak gibi amaçlar güttüğünden, faaliyet tarzı ticaretle değil ihtiyaca, kara değil helal kazanca yöneliktir.²¹⁶

Ahi Evran’ın, Kirmani’nin kızı olan Bektaşiler arasında “Kadın Ana”, “Kadıncık Ana” diye tanınan eşi Fatma Hatun vasıtasıyla Kayseri’de Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatını kurduğu bilinmektedir.²¹⁷ Genel kabule göre dünyada ilk defa kadınları teşkilatlandırarak, kimsesiz genç kızları himayelerine alarak onların barınma, eğitim ve evlenmelerine yardımcı olmuşlardır. Aynı şekilde yaşlı ve kimsesi olmayan insanların da bakımı ve huzuru için çalışmışlardır. Anadolu kadınları bu sosyal hizmetlerin dışında da uzmanlaşmışlardır. Ahiliğin kadın kolu şu öğütte hareket etmiştir: “Aşına, eşine, işine sahip ol!” Yani işine sahip (bilgi ve becerikli) ol ki evinin düzeni sürsün. Aşına sahip (tutumlu) ol ki ocağın hep tütsün. Eşine sahip ol ki o hep evine bağlansın, yuvan dağılmasın.”²¹⁸

Ahi teşkilatlarının sadece bir ‘esnaf ve sanatkârlar odası’ birliği olmaktan ziyade toplum yararını gözeten, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı amaçlayan bir kurum olduğundan söz etmiştik. İşte bu amaç doğrultusunda kurulmuş orta sandıkları, esnaf sandıkları ve dayanışma sandıkları olarak adlandırılan bir kumbara sistemleri de mevcuttur. Bu sandıklar esnafların aidatları, bağışları ile birikip, sadece teşkilat üyesi esnafların hammadde, alet edevat gibi ihtiyaçlarında değil halkın da hastalık, ölüm, sel, yangın, işsizlik, yoksulluk vb. zorluklarında ayni ve nakdi yardım için kullanılırdı. Aynı zamanda eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetler için hastane, su yolu, kervansaray vb.

²¹⁵ Anadol, Cemal, Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, (1. Baskı), Ankara, 1991, s. 62.

²¹⁶ Uçma, A.g.e. , s. 162.

²¹⁷ Aynı eser, s.73.

²¹⁸ Ceylan, A.g.e. , s. 55.

birçok yapının maliyetinin de bu sandıklardan karşılandığı bilinmektedir. Sosyal adaletsizliği, gelir dengesizliğinin yarattığı uçurumları aşmak adına tarihte böylesi işlevsel ve faydalı başka bir kurumun daha varlığı muammadır ama Türk milletinin tarihinde bunu çok güzel başardığı aşikardır.

Teşkilatın üyeliği daimi olmamakla beraber bozuk ya da kalitesiz mal üreten, fahiş fiyat uygulayan, tüketiciyi aldatan esnaf ve sanatkârlara “yolsuz cezası” olarak adlandırılan, teşkilattan geçici yahut daimi uzaklaştırma cezası uygulanırdı. “Yiğitbaşı kendisine “yolsuz cezası” verilecek esnaf ve sanatkârların dükkânına gider, komşu esnafların ve halkın gözü önünde dükkânını kapatır, suçlu esnafın sağ pabucunu ayağından çıkartıp dükkânın damına atardı. Bu sembolik uygulama fiilen yürüklükten kalkmış olsa bile, hala halk arasında “pabucu dama atıldı” deyimine kaynaklık etmeye devam etmektedir. Pabucu dama atılan esnafın teşkilatla ilişkisi kesilir, sahip olduğu tüm imtiyazlar elinden alınır, yaptığı yolsuzluk-başta meslektaşları olmak üzere-dört bir yanındaki esnaf ve sanatkâr birbirlerine bildirilirdi. Pabucu dama atılmak suretiyle itibarının sıfıra inmesi ve mesleğini sürdürme şansını ebediyen yitirmesi, o esnaf ya da sanatkar için ölümden beterdir.”²¹⁹ “Şarap, zina, livata, gammadlık, iftira, gurur, kibir, merhametsizlik, haset, kin, yalan, dedikodu, hıyanet, şehvet, ayıp örtmek yerine açmak, cimrilik, hırsızlık, sapkınlık, koğuculuk yiğidi yiğitlikten, ahiyi ahilikten şeyhi şeyhlikten çıkaracağı gibi cennetliği cehennemlik kılacak durumlardır.”²²⁰ İşte ahilik de bu ve benzeri davranışlara asla müsamaha olmayıp teşkilattan dışlama adeta toplumdan dışlama gibi etkiye sahiptir.

2.1.12. Tasavvuf Ve Toplumsal Empati

2.1.12.1. Tasavvuf Tanımı ve İşlevleri

TDK sözlüğünde Tanrının niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan, Kuran’da yer alan ve önerilen, peygamberlerin hayatında uyguladığı görülen hayat tarzını yaşama gayreti, İslam gizemciliği, dini ve felsefi akımı olarak açıklanan tasavvufun kalp ilmi olduğu bilinmektedir. Kalbin temizliği, güzel ahlak ve huyla donanmış insanın, ulaşacağı ruhi olgunlukla da eşdeğer olan tasavvuf

²¹⁹ Aynı eser, s.55.

²²⁰ Tatar, Taner, Mehmet Dönmez, “Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, ss.194-202

felsefesinin, dünyanın geçici ve aldatıcı heves, zevk ve zenginliklerinden büsbütün sıyrılıp, nefsi terbiye ederek ölmekten ölmeyi gerçekleştirmek, sade ve mütevazî bir yaşam sürmekle hayata geçirileceğini inanıldığı tüm mutasavvıfların hayatlarında görülmektedir.

Tasavvuf anlayışının sadece mutasavvıfları ilgilendiren bir yapısının olmadığını anlamakta fayda vardır. Çünkü mutasavvıflar sergiledikleri ideal kişilik tipleri ve karakter yapısı ile toplumun uyum, huzur, barış ve güven içinde yaşamaları noktasında da örnekler teşkil etmektedir. Toplumsal empatiye dayanak gösterebileceğimiz birçok tutum, davranış ve inanışla mutasavvıflarımız adeta peygamberlerden sonra dünya üstünde yaşayabilmeyi olanaklı kılan hayırlı kimselerdir.

Aynı zamanda bir terbiye biçimi olan tasavvufun sosyal yaşamda birçok faydası olduğu düşünülmektedir. Kurtkan'ın bu görüşe yönelik açıklamalarında da görüldüğü üzere tasavvuf; ibadetin sosyalleşmesi, milletler arası ve milli istismarın önlenmesi, şahsiyetin geliştirilmesi, sosyal ilim ve din paralellliğini sağlaması, işlediği dini kaideler ile sosyal ilimlerdeki bazı kavramların münasebetlerinin anlaşılması hususunda yarar sağladığı görülmektedir.²²¹

Herkesin kendi evinin önünü süpürdüğü düşünülürken, kirli hiçbir toplumun kalmayacağına olan inancı kanıtlar nitelikteki tasavvuf felsefesi, herkesin kendi içine dönmesi, öncelikle kendi nefsin terbiye edip temizlemesi ve her bir nefsi de senin olduğun gibi yaratandan bir parça olma noktasında değerli olduğuna inanmayı gerektirerek, nefsin türlü kötülüklerinden benliği dolayısı ile toplumu korumaktadır. İkiliği reddederek yaratana bütünleşen her bir kulun, aynı doğrultu da toplumla da bütünleşmesi gerektiği, yaratılan tüm varlıkların ilahi nefesten geldiğini idrak etmekle başarılabileceğini savunulur. Tasavvuf felsefesi ve mutasavvıfların derinliklerine inmek güçlü bir inanç ve iman kuvveti gerektirdiğinden günümüzde ulaşılabilir bir merteye midir bilinmez ama insanlık tarihinde güneş gibi parıltıyan bu hazinelerin unutulmaması ve sosyal yaşama dair öğütlerine uyulması toplumların yararına olacağı tartışmasızdır.

²²¹ Kurtkan, Amiran, Sosyolojik Açıdan Laiklik ve Tasavvuf, (2. Baskı), Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1977, s.150.

2.1.12.2. Tasavvufun Çıkış Noktası “En-el Hakk”

Tasavvufun gelişmesinde önemli mutasavvıf olarak kabul edilen Hüseyin İbn Mansur’un dilinden dökülen iki hece olan “En’el- Hakk” Mansur’u idama götürürken insanlığa da ardından bin yıl sonra bile bahsettirecek açmazlar armağan etmiştir. “Feryadı ile İslam dünyasında ve bilhassa Türk ve İran kültürlerinde, Hindistan’ın mahalli lehçelerinde, yüzlerce ve binlerce esrik dizede aksiseda bulmuştur.”²²² ‘En’el-Hakk’ın doğruluğunu, yanlışlığını, geçerliliğini yahut geçersizliğini tartışmak hem çalışmamızın konusu dahilinde değil hem de haddimiz olmamakla beraber bu noktada bize kaynak sağlayan tasavvuf tarihini inceleyen tüm bilim insanlarımıza saygılarımızı sunmak bizim için borç gibidir. Bilindiği üzere, ‘En’el-Hakk’ kimileri için Mansur’un da ifade etmek istediğini düşündükleri şekliyle yaratının parçası olma, Allah’tan gelme kimileri için şirk unsuru, kendini ilahlaştırma gibi algılanmıştır. Yaygın algı ilahlaştırma teşebbüsü olsa gerek ki; 26 Mart 922 tarihinde idamına karar verilmiş, “Bağdat’ın Bâbüttâk denilen semtinde önce kırbaçlanıp burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edilmiştir. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikilmiş, gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savrulmuştur. Kesik başı iki gün köprüde dikili bırakıldıktan sonra Horasan’a gönderilerek bölgede dolaştırılmıştır.”²²³ Kimi âlimler onu İslam’ın nadir şehitlerinden sayarken kimileri de zındık, kâfir diye nitelendirmektedir. Rivayete göre, idamı onun için yaratana kavuşma noktasında önemlilik arz ettiğinden acı çekmek şöyle dursun, kesilen uzuvlarından akan kanın Allah yazdığını söyleyenler dahi olmuştur. Öldürüldüğü yer taraftarlarınca türbe kabul edilmiş, ziyaret edilmiş döneminin Abbasî veziri Mesleme’nin görevine başlamadan türbeyi ziyaret etmesi de asılmasına karar veren Abbasi devletinin iadeyi itibar ettiği anlamına geldiğini ifade eden görüşler de mevcuttur.

Çeşitli rivayetler olsa da baba mesleğinin yün tarakçılığı olmasından dolayı Hallaç lakabıyla anılan Hüseyin İbn Mansur’un Bağdat, Hicaz, Hindistan, Türkistan, Maverâünnehir, Keşmir gibi coğrafyalarda mekik dokuduğu, Allah aşkı ile dolup taşarken bunu, dolaştığı yerlerde de aşıladığının en büyük kanıtı Mansuri tarikatının oluşmasıdır denilebilir. Bağdat’ta çeşitli alimlerden ders alarak zihin dünyasını ve

²²² Schimmel, Annemarie, Hallac, (çev: G. Ahmetcan Asena), (2.Baskı), Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.11.

²²³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hallac-i-mansur>

maneviyatını geliştiren Hallaç, hocalarının sessiz kalma uyarılarını dikkate alamayacak kadar Allah aşkıyla sarhoş olmuştur ve sessiz kalmak yerine, Ene'l-Hakk diye ilan etmiş, yani “Ben Hakikatım” ya da “bendeki ben Allah’tır” ve “Senin ruhun benim ruhumla karışıyor, tıpkı şarabın saf suyla karışması gibi; bir şey Sana dokunuyorsa o bana da dokunuyordur. Artık, ‘Sen’ her şeydeki ‘ben’sin.” diye aktarır. Vecd halindeyken, Sufi ehlinin ihtiyatlı sessizliğine karşı çıkıp Allah’a vasıl olmanın sırrının eşitçe paylaşılmasını istemiştir. Tarafsızlığı ve tedbirliliği reddeden Hallaç, rejimin baskılarına ve ruhbanın seçkinciliğine karşı çıkmaya teşvik etmiştir. Hallaç’ın zulme maruz kalmasının, yargılanmasının, hapse atılmasının ve sonunda ağır işkencelere tabi tutulup, idam edilmesinin nedeni, zamanın hem manevi hem dünyevi düzenine meydan okumuş olmasıdır. Hallaç’ın ölümünden yana olanlar arasında, halk ayaklanmasından endişe eden Abbasi yönetimi, iddialarını tahammül edilemez bulan Ortodoks ulema ve kurtarıcı olarak Ali’nin soyundan birine bağladıkları umutlarına bir tehdit gibi gördükleri Şiilerin varlığından söz edilir. Pek çok Sufi de, öğretilerini buna değmeyecek kitlelere ifşa ederek varlıklarını tehlikeye soktuğu gerekçesiyle Hallaç’ı terk etmiştir. Burada özellikle dikkate değer olan, Hallaç’ın kendisine karşı verilen bu hükmü kabul etmiş, hatta memnuniyetle karşılamış olmasıdır. Bunun birkaç nedeni vardı muhakkak ama en bariz olanı Tanrı’yla tam ve son bir birleşme için dayanılmaz arzu duymasıdır. Hallaç’ın seslendiği üzere: “Seninle Benim aramda, bir ‘ben’ var ve bize acı çektiyor. . . Ah! Rahmetinle bu ‘ben’i aramızdan kaldır.”

“Hallaç, ölümü sevgiliye götüren bir köprü gibi gören, uzun şehit sufiler zincirinin ilk halkasıdır. O günden itibaren Hallaç’ın adı, aşk yolunda kendini mutlak aşka kurban eden ve aşığın maşuktan gelen her cefaya severek katlandığını ve hatta bu cefayı hararetle arzuladığını örnek alan ve bu yüzden duygusuz din adamları ve zalim yönetimler tarafından öldürülen herkes için bir sembol olmuştur.”²²⁴

Hayatını Hallaç araştırmalarına adanmış olan Louis Massignon’a göre “Hallaç Sünnî bir mutasavvıf olup Türklerin İslâmiyet’e girmesini başlatan dinî ve içtimaî hareketin öncüsüdür. İnsanları Allah sevgisine davet etmiş, aşkın bir ıstırap olduğunu fiilen göstermiş, nasların zâhirî mâna üzerine anlaşılıp harfiyen uygulanmasından doğan zorluklardan insanları kurtarmak için uğraşmıştır.”²²⁵ “Eğer Allah’ı tanımıyorsanız,

²²⁴ Schimmel, A.g.e. s.22

²²⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hallac-i-mansur>

eserini tanıyın, ben hakkım, çünkü ebediyen hak ile hakkım” diyen Hallaç özellikle Türk tasavvufunun ünlü isimlerinden Hoca Ahmet Yesevi, Kaygusuz Abdal, Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Mevlana gibi âlimlerimizin de esinlendiği “vahdeti vücud” felsefesinin kaynağı olmuştur.

2.1.12.3. Türk Tasavvuf Tarihi ve Toplumsal Empati

2.1.12.3.1 Hoca Ahmet Yesevi

İslamiyet’e geçiş döneminde katkılarıyla Türk-İslam kültüründe sahip olduğu değerden ötürü çalışmada yer verilen Hoca Ahmet Yesevi yukarıda da bahsedildiği gibi “En’el-hakk” felsefesi ve tasavvufu Türk kültürüne işleyen isimlerdendir. “İslamiyet’in Türkler arasında kitlesel halde ilk yayılması esnasında Ahmet Yesevi’nin söylediği hikmetlerin fikri yönü dini-tasavvufi, şekil yönü milli unsurlar olması niteliğiyle Türk-İslam dünyasında gönüllere taht kurmuştur.”²²⁶ “Türkler tarafından “Ata Yesevi” lakabını alan Ahmet Yesevi Türkler arasında İslamiyetin ve İslam tasavvufunun yayılması için büyük bir tesir yapmıştır.”²²⁷

Düşüncelerini anlaşılır ve ulaşılır biçimde yayabilmek adına hece ölçüsü ve yalın bir Türkçe kullanarak tasavvufi şiirler yazan, bu şiirlerini Divan-ı Hikmet’te derleyen Türkistan piri Yesevi, Türk İslam sentezi oluşmasında büyük katkı sahibidir. “Kurduğu Yesevilik tarikatı, İslam düşüncesi ile Türk kültürünün bir kültürleşmesini oluşturur. Türk kültürünü oluşturan gelenekler, görenekler, töreler, inançlar İslam ile gezici dervişler yoluyla bağdaştırılmıştır. Böylece iki farklı inanç sistemi birleşerek yeni bir kültür ögesi geliştirilmiş denebilir.”²²⁸ Tasavvuf yoluyla Türkler arasında bir düşünce birliği oluşturmayı başaran Hoca Ahmet, aynı zamanda birleştirici de bir rol oynamıştır. Din değiştirme zamanında muhtemel karmaşalara meydan vermeden İslamiyetin benimsetilmesi ve yayılmasına çalışılmıştır. Üstelik bu husus, eski inançlara, törelere de bağdaştırılarak sorunsuz bir durum almıştır.²²⁹

“Yeseviye tarikatının izlediği yola göre ruhu örten beden dünyadaki unsurdan, topraktan yaratıldığı için dünya nimetlerine de heves etmektedir. Bu nedenle Tanrı’ya

²²⁶ Arzybaeva, Zhamila, “Divanı Hikmet’ in Yeni Bir Nüshası Üzerine”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.471-480.

²²⁷ Barthold, A.g.e. , s.156.

²²⁸ Tezcan, A.g.e. , s. 154.

²²⁹ Aynı eser, s. 157.

ulaşmaya çalışan ruh ile dünya nimetlerine ulaşmaya heves eden bedenın savaşı başlar. Ruh geçici olarak içtiği ayrılık şarabının etkisinden sonra bu acı ile yanıp tutuşur ve kopmuş olduğu ilahi ruha kavuşmak için can atar. Tanrısını bulmaya çalışan insan, bu yolda tek düşmanı olan bedenini yok etmelidir. Bedeni yok etmeye yönelmiş olan yol fakirliktir.”²³⁰

Fakirlik ve gariplik üzerine görüşlerine belirgin biçimde rastlanılan Yesevi “Allah’a gönül verdiğinden dolayı üzerinden bir yolcu gibi geçip gittiği dünyanın süs, eğlence ve rahatlığına meyletmez. Dünyalık peşinde koşmadığından dolayı da dünya ehlinin gözünde hoş görünmek, onlara kendini beğendirmek veya yüksek göstermek gibi bir düşünceye sahip olmaz. Bu idrak ile harap olmayı seçmiştir. Maddi olan her şeyin an azı ile yetinir, adeta ölü gibidir.”²³¹

Yesevi’ ye göre, “ilahi varlığın kendisi Allah’tır, sureti ise insandır. Tasavvufa göre insan, ruh itibarıyla varlığın bir parçasıdır. İnsan tanrıya aşkın cazibesi ile yaklaşır. Bu cazibe ile hakkın sureti(yani insan) zata (yani Tanrı’ya) kavuşur. Suretin zata, başka bir ifade ile cüzün küle kavuşması için insanı-kamil olması gerekir. Bundan hareket edersek kamil insan, suret olarak Tanrı’nın suretini, aşk olarak da Tanrı’nın aşkını kendinde toplar. Hoca Ahmet Yesevi’de de kamil insan, dervişlik ve fakirlik makamını aşan erendir.”²³²

Hoca Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet’te garipliği “insan için en kıymetli hallerden biri olarak değerlendirmiş, gariplerin gönlüne girmeyi önemle tavsiye etmiştir. Maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılan gariplik de maddi; yetimlik, fakirlik ve gurbete düşme halinde bulunan şefkate ve yardıma muhtaç kişilerdir. Onlara yardımcı olmak, insanın başlıca görevlerinden biridir. Manevi gariplik ise; kendini Allah yoluna adanmışların garipliğidir. Kişinin Allah’tan başkasını gönlünden çıkararak hasret ve niyazla Allah’a yönelmesi, onun huzurunda benliğinden bir eser bulamaması halidir. Bu halin zıttı ise dünyaya tapmak ve benlik davası gütmektir.”²³³

“Garipliği algılamak ve garipleri anlamak, manevi alemin algılama aygıtı olan kalbi gaflet yani Allah’ı unutma perdesi ile perdelenmiş kimselerin harcı değildir. Onlar

²³⁰ Bayat, Fuzuli, “Fakrname Eserine Göre Hoca Ahmed Yesevi’ nin Tasavvufi Görüşleri”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss. 460-470.

²³¹ Eren, Abdullah, “Divan-ı Hikmet’te Gariplik ve Garipler”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.452-459.

²³² Bayat, A.g.e. s.462.

²³³ Eren, A.g.e. s.455

maddi alem ve buna bağı benlik duygusunun ötesine geçemediklerinden dolayı Allah'tan ayrı kalmanın hüznünü hissedemez ve ona kavuşmaya talip olamaz. Bunların kamil insanın sözlerinden bir hisse alabilmesi de imkansızdır. Yesevi, bu yüzden hitap sahası olarak Hakk'ın cemaline talip olan hüznü gönülleri seçmiş; garip, yetim ve fakirlerin gönüllerini hoş tutmaya yönelmiştir. Gönü hüznü olmayan kişilerden ise yüz çevirmiştir.”²³⁴ “Akıllı bir Müslüman ve Hak aşığı olan insan gerek maddi, gerekse manevi, tasavvufi manada garip olanların gönlüne girmeli ve onlarla beraber olmalı; dünyaya tapan benlik davası güden ve bu yüzden bütün güzel hasletleri kaybeden kişilerden yüz çevirmelidir. Bunu başarabilenler manevi güzelliklerle dolup taşan bir deniz gibi olur.”²³⁵

Ahmet Yesevi'nin İslam inancını ve ahlakını öğretirken tasavvuftan yararlandığını belirtmiştik. Dünyanın geçiciliğini vurgulayarak ölümü ve ahireti hatırlatmış, ahlakta büyüklere saygıyı, ana ve baba hakkını gözetmeyi, doğruluğu, adaleti ve barışseverliği aşılamağa çalışmıştır. Çocuklara, misafirlere, hastalara, kimsesiz kalanlara ve ihtiyaç sahiplerine iyi davranılmasını öğütlemiştir. Türk töresini de yaşatan Ahmet Yesevi kadınlara haksızlık edenleri ve onları küçük görenleri kınamıştır. İbadetin, helal kazancın ve komşu hatırı saymanın sevabını vurgulamıştır. Hz. Muhammed'in güzel ahlakını övmüştür. Büyüklenmenin, kıskançlığın, hak yemenin, şunu bunu çekiştirmenin karşısında olmuştur. Yiğitliğe ve dostluğa yaraşır davranmayı tavsiye etmiştir”²³⁶ Tüm bunlara bakıldığında çalışmamızda yer alan dayanışma dinamiklerimizin temelini oluşturan değerlerimiz olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kendisinden 300 yıl sonra yaşayan ahilerinde, 20.yy'a kadar süregelen Osmanlı'nın da temelinde Ahmet Yesevi vardır. İçine düştüğümüz değersiz, anlamsız, başlayan her günün zaman ve mekân olarak dünün aynısı ama duygu ve değer olarak daha da eksik olduğu şu çağda, insanları bir arada yaşamaya, dayanışmaya yönelten bu kültür hazinelerimize karşı duyarlı olmayı becerebilirsek var olmaya da devam edecektir.

2.1.12.3.2. Hacı Bektaş Veli

Hoca Ahmet Yesevi'nin halife ilan ettiği Lokman Perende'nin öğrencisi olduğu bilinen Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönem itibariyle yazılı kaynaklardan çok sözlü geleneğe

²³⁴ Aynı eser, s.455.

²³⁵ Aynı eser, s.456.

²³⁶ Çubukçu, A.g.e. , s.212.

dayanmasından ötürü pek sağlıklı ve kesin bilgiler literatürde çok da mevcut değildir. 1210 İran, Nişabur kentinde doğduğu verileri ile ölüm tarihinin dahi kesin bilinmese de 1271 olarak ortak kanı bulunmakta ve ölümünden sonra kaleme alınan çeşitli yazarlardan ve kaynaklarından alınan bilgiler ışığında hakkında bilgi edinmekte olduğumuz görülmektedir. Moğol istilalarıyla göçe zorlanan Türkmen boylarından olduğu söylenen Bektaş'ın kimi kaynaklarda meczup bir derviş olarak aktarıldığı ama bu aktarımın insanlığa bıraktığı birikim göz önüne alındığında çok da akla yatkın olmadığı, gerçekliğinin bulunmadığını söylemek gerekmektedir.

Alevi kaynaklarında “Horasanlı Pir” lakabıyla anılan Hacı Bektaş Veli Horasan'dan çıkıp Irak, Medine, Mekke, Suriye'yi dolaşmış son olarak Anadolu'da Sulucahöyük köyüne yerleşmiştir.²³⁷ Burada dergâh kurduğunu söyleyenlerin yanı sıra dergâhın kendisinin ölümünden sonra kurulduğunu savunan görüşler de vardır. Hacı Bektaş'ın gezindiği çevreler ve edindiği bilgilerden hareketle Yeseviye, Kalenderiye, Haydariyye gibi tarikatların izlerini taşıdığını ve harcını Alevilikle kardığı Bektaşilik tarikatının temellerini oluşturduğu yaygın kabul görmektedir. Alevilik ve Bektaşiliği ayıran görüşlerin dayanakları ise Aleviliğin tarikattan öte babadan oğula sürüp giden bir mezhep olması, Bektaş'ın Alevi dedesi özellikleri taşıdığı fakat pir olmadığı²³⁸, Bektaşiliğin Aleviliği izlediği hatta özdeşleştiği görülse de Aleviliğin kendine has yapısı olduğundan ayrı tutulması gerektiğine²³⁹ ilişkin görüşler de mevcuttur.

İslam öncesi mistik, dini inançlarla İslam anlayışını bağdaştırıcı, sentezleyici bir yaklaşımla katkılarının yalnız Türk İslam dünyasına değil zamanının Anadolu coğrafyasında, özellikle Ürgüp yöresinde Hristiyanlarla iyi ilişkiler kurarak İslam üzere eğitilmesine zemin hazırladığı da düşünülen Hacı Bektaş'ın bu yönüyle Anadolu'nun büyük evliyelerinden olduğu kabul edilmektedir. Hristiyanların da ona değer verdiği hatta ‘Aziz Charalambos’ adıyla anıldığı söylentiler arasındadır.

Bektaşî hoşgörüsü yalnız kendi din ve tarikat mensuplarıyla sınırlı olmayıp başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyle bakılmıştır.²⁴⁰ Hümanist bir yaklaşımla mümin

²³⁷ Dierls, Anton Jozef, *Anadolu Aleviliği*, (çev: Fahrettin Yiğit), (1. Baskı), Ant Yayınları, İstanbul, 1991, s.45.

²³⁸ Özkırımlı, Atilla, *Alevilik Bektaşilik*, (3. Baskı), Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.79.

²³⁹ Aynı eser, s.83.

²⁴⁰ Özcan, Hüseyin, “Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Tip Olarak Alevi/Bektaşî Hoşgörüsü”, *Doğu Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı*, Şumnu- Bulgaristan, 26-29 Ekim 2002.

olmayanları da İslâmiyet'e ısındırmaya çalışan Hacı Bektaş'ın her türlü ibadeti hoş karşılayıp ehli beyt sevgisini aşılamıştır. Türk diline verdiği canlılık da takdire şayandır. Duaların Türkçe yapılmasını devam ettirip sohbet toplantılarında ilâhiler ve nefesler okunması âdetini sürdürmüştür. Şeref ve namusa önem verip din kardeşliği esassından hareket ederek 'noksanlık ve eksikliğin senin görüşlerinde, ayrım yok' inancıyla kadınların da dini törenlere katılması geleneğine izin vermiştir. İnsan sevgisini yayan Hacı Bektaş Veli din ve vatan sevgisi üzerinde de durmuş Allah için ve yurt savunması için fedakârlık yapılmasını istemiş, şehitliğin manevi derecesini hadislere uygun olarak övmüştür.²⁴¹

Yüzyıllardır sürüp gelen tarikat felsefesini “eline, diline, beline; aşına, işine, eşine; özüne, gözüne, sözüne sahip ol!..” diyerek birkaç sözcüğe sığdırmayı²⁴² başaran Hacı Bektaş'ın Türkçeyi muazzam şekilde kullanışı halk edebiyatına katkısı Yunus Emre gibi yadsınamaz düzeydedir.

Bektaşî, düşüncesinde benlik ne kavram ne de duygu olarak anılmamaktadır. Muhabbet sırasında, canlardan birisinin “ben” diye söze başlayıp da, bunun farkına varırsa derhal konuşmasını bölüp “benliğe lanet” diyerek, çevresindekilerden af dilediği aktarılmaktadır. Bektaşî öğretilerde de “ben” yoktur, “biz” vardır. Her şey toplum içindir.²⁴³

Ölümünden sonra taraftarlarından Abdal Musa'nın Hacı Bektaş'ın sağ iken edindiği şöhretini, Orhan Gazi'nin ordusunda hizmet edip fetihlere katılarak gittikleri yerlerde tanıtıp yaymasıyla genişlettiğine inanılır. Buradan hareketle Osmanlı'nın kurulması ve askeri edep ve erkân da Bektaşîliğin felsefesine oturtulduğu bilinmektedir.

Hacı Bektaş, savaşı dostlukla karşılamış, dostluğu kardeşlikle bir tutmuştur. Gerçek aşka, Allah'ın dostluğuna, Allah'tan korkarak değil, doyumsuz bir sevgi, arınmış bir yürekle severek ulaşmayı amaç bilmiştir. Bu sevgi insanın özündedir ve önce insan kendisini bilmeli, karşısındakini de sevmelidir. Sürekli olarak “mutluluk istiyorsan, herkesle dost ol, kimseye kin ve haset besleme” diye uyarır. Hacı Bektaş'a ait olduğu

²⁴¹ Çubukçu, A.g.e. , s.213.

²⁴² Pehlivan, Battal, Anadolu'da Alevilik, Alev Yayınları, İstanbul, 1995, s.13.

²⁴³ Aynı eser, s.28.

söylenen şu şiirinde adeta insana, insanca bakış açısının ve tüm felsefesinin özeti gibidir.²⁴⁴

“Hararet nardadır sacda değildir.

Keramet hırkada tacda değildir.

Her ne arasan kendinde ara,

Kudüs ’te, Mekke de hac da değildir.”²⁴⁵

Her ne ararsan kendinde ara derken Hallaç esintileri görünen Hacı Bektaş’ta haktan halka inmek esastır ve yetmiş iki milleti bir gören anlayışla bizim de dayanak gösterdiğimiz toplumsal empatik tavıra örnek teşkil etmektedir. Beşeriyetini soyunup ruhunu Allah aşkı ile kuşatan tüm evliyalarımız ve mutasavvıflarımız gibi Hacı Bektaş da bugün bizlerin çok çok uzağına düştüğü toplumsal huzur, barış, birlik ve beraberliği öyle güzel sağlamışlardır ki sadece Türk kültürüne değil insanlık tarihine de adını yazmışlardır.

2.1.12.3.3. Yunus Emre

Türk töresi, ahlaki ve hoşgörüsü ile insanı merkeze alarak sevgiye dayalı islam felsefesinin en güzel örneğini veren Yunus Emre’nin çalışmada değinmek istenilen toplumsal empati kavramının en iyi uyarlayıcılarından olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü tıpkı Hacı Bektaş gibi Yunus Emre de yetmiş iki millete bir bakmış, özde birliğe inanmış, yaratılanı yaratandan ötürü hoş görüp sevmeyi felsefe edinmiştir. Adının Emre oluşu, “imre ve sonrada Emre şeklinde söylenen ve “matlup, mergup, şayeste, pesendedi, sezavar, dil-nişin, aşık, müptela” anlamlarını veren bu kelime de bir adamın vasfı, bir zümrenin adı”²⁴⁶ olmasından kaynaklanmaktadır.

“Anadolu halk edebiyatının, hatta bütün Türk edebiyatının, kurucusu diyebileceğimiz Yunus Emre’nin yaşadığı dönemdeki fonksiyonu çok büyüktür. Türk kültürünün yeni bir yazı yaratmaya başladığı, dilin Orta Asya’dan gelen şekline Anadolu’nun kattığı yeniliklerde Yunus’un etkisi vardır. Yunus bir taraftan Ahmet Yesevi ve horasan erenlerinden gelen kültürü devam ettirmiş bir taraftan da Anadolu’da

²⁴⁴ Önder, Mehmet, Anadolu’yu Aydınlatanlar, Tercüman Yay., İstanbul, 1987, s.33.

²⁴⁵ Aynı eser, s.33.

²⁴⁶ Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre Risalat al-Nushiyya ve Divan, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yay. , Eskişehir, 1965, s.35.

halkın akıncı toplumdan ikinci topluma geçişi sırasındaki kazanımlarının sentezini yapmıştır. Böylece kültür birliğimizin devamını ve sürekliliğini sağlamıştır.”²⁴⁷

Felsefesini kurarken işe ilkin insanın değerinden başlayan Yunus, insanın yeryüzünde en değerli varlık olduğuna dikkati çekerek, sevgiye önem vermiş, insanın bilinçli bir varlık olarak kendisini tanımasının ve dünya hayatında iyi bir sınav vermesinin önemini anlatmıştır. Varlık sorunu üzerinde de duran Yunus Emre, her şeyin Tanrı’nın dilemesiyle meydana geldiğini gerçekte ise, hiç bir şeyin yaratıcı kudretten ayrı sayılamayacağını anlatmış, insan ruhunun Tanrı’dan gelen bir nesne olduğunu ifade etmiş, neticede varlıkta birliğe ulaşmıştır.²⁴⁸

İnsan, yeryüzünde gariptir, yalnızdır. Tanrı katından kopmuştur. Ruh, bedenle birleşince, bedenin tutkuları yüzünden sıkıntıya düşmüştür. Bu sıkıntıdan kurtulmanın yolu, insanları doğayı ve Tanrı’yı sevmek ve erdemli davranışlara yönelmektir. Yunus Emre’nin insanlığı yıkıcı değil, yapıcıdır. Ailede, okulda ve işyerinde uyumdan, özveriden ve iyilikten yanadır. Yunus Emre, kâinatta gördüğü düzenli işleyişi toplumsal hayatta da görmek ister. İnsanların ancak erdemleriyle üstünlük sağlayacaklarına ve böylece dünya tuzağından kurtulacaklarına inanır. Adalet, doğruluk, bilgelik ve manevi temizlik en çok işlediği kavramlar arasındadır.²⁴⁹ İşte tüm bu yönleriyle toplumsal empatiden kastettiğimiz tüm değerlerin içini dolduran Yunus Emre’nin tüm insanlık için rol model olması gereği tartışılmaz bir gerçekliktir.

Yunus Emre, Türk insancılığını, hoşgörüsünü ve düşüncesini şiirlerinde yansıtarak Anadolu’da İslamiyetin sevilmesine ve Türk kültürünün yayılmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Kullandığı temiz ve güzel Türkçeyle Türk dilinin zenginliğinin güzel örneklerini sergilemiş, insanın bilinçli bir varlık olduğuna dikkati çekişi ruh-beden düalizminden sevgiyle tevhide ulaşmayı anlatması, insanın yalnızlığını erdemle aşmasını vurgulamıştır. Böylece Yunus Emre yalnız şair değil, aynı zamanda büyük bir düşünür olduğunu göstermiştir.²⁵⁰

“Onun doyumsuz sevgisinde, Allah aşkı, insan değeri, var olmanın sevinci, birliğe ve dirliğe davet, karşılıklı anlayış ve dayanışmaya gösterilmesi gereken özeni

²⁴⁷ Türkmen, Fikret, “Yunus Emre’nin Batı ve Doğu Edebiyatlarındaki Yeri”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.530-535.

²⁴⁸ Çubukçu, A.g.e. , s.76.

²⁴⁹ Aynı eser, s.76.

²⁵⁰ Aynı eser, s.76.

görebiliriz. “Adımız miskindir bizim. Düşmanımız kindir bizim. Biz kimseye kin tutmayız. Kamu âlem birdir bize ...”, “gelin birlik olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevillelim” sözleri felsefesinin dayanaklarına örnek teşkil etmektedir.²⁵¹

“Varlığa “tevhîd” penceresinden bakarak “Yetmiş iki millete kurban ol aşıksan” diyen Yunus Emre, Allah’a inanan, gönlünde sevgi bulunan insanın, bütün insanlığı ve yaratılanları aynı değerde görmesini ister. Varlığa hoşgörüyü, şefkatle bakmak gerektiğini ifade eden Yunus’un, insanları bütün farklılıkları bir kenara bırakıp ayırım yapmadan aynı gözle benimser.”²⁵² Kâinatta her şeyin bir görevi olduğu ve boşa yaratılmış hiçbir şeyin olmadığına inanan Yunus, insanın kendisi için düşündüğü ne ise başka insanlar için de o olması gerektiğini söyler. Kamil insanı ‘er’ ve ‘eren’ kavramları ile adlandırıp, erenlerin kimseye hor ve aşağılayıcı gözle bakmamasını, bunun erenlik şanına uymayacağını söyler.²⁵³ Yunus’ un ilahi aşka dair şu dizeleri aşığın kendinden nasıl geçtiği, ilahi aşkın dini, diyaneti olmadığını açıklar niteliktedir.

“Aşk imandır bize gönül cemaat,

Kıblemiz dost yüzüdür, daimdir salat.”²⁵⁴

“Din ü millet sorarsan âşıklara din ne hacet,

Âşık kişi harap olur âşık bilmez din diyanet.”²⁵⁵

2.1.12.3.4. Mevlâna Celaleddin-i Rumi

İslam mutasavvıflarından Hallaç gibi, mistik bir aşk felsefesine sahip olan Mevlâna²⁵⁶, 13. yy Anadolu’sunda yanan ünlü kandillerimizdendir. Zamanında Anadolu’ya Rum diyarı denildiğinden Molla-ı Rum ve Molla Hünkar diye anılan Mevlana’nın tasavvuf anlayışında da ilahi aşk yatmaktadır. Mevlana’da tasavvufun

²⁵¹ Önder, A.g.e. , s.58.

²⁵² Şanlı, İsmet, “ Yunus Emre’nin İnsana, İnsanlığa Bakışı ve Günümüze Mesajları” , *Turkish Studies*, 2009/4(2), ss.955-961.

²⁵³ Aynı eser, s. 256.

²⁵⁴ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlevi Adap ve Erkanı, İnkılap ve Aka Kitabevi*, Ankara, 1963, s.44.

²⁵⁵ Aynı eser, s.45.

²⁵⁶ Halet Çelebi, Asaf, *Mevlana (Hayatı-Şahsiyeti-Eserlerinden Parçalar)*, Kanaat Kitabevi, Ankara, s.44.

gayesi, ruhun sükûna ulaşması ve buna ulaşmanın yolunun ilim, zihin veya fazilet de değil yalnızca ruhi kuvvetlerin en yüksek tevettürü olan aşk ile gerçekleşmektedir.²⁵⁷

İkiliği yok sayması Mevlana'da Hallaç esintilerinin izlerini taşır. Mevlâna'ya göre yüzünü Hakk'a çeviren arifin gözünde, ikilik olmaz. Çünkü "Hak katına iki ben sığmaz. Sen: "Ben" diyorsun; o da: "Ben" diyor. Ya sen öl, ya da O ölsün ki, bu ikilik kalmasın. O kadar lütufkârdır ki O, imkân olsaydı, senin için ölürdü. Fakat mademki O'nun ölümü imkânsızdır, o halde bu ikiliğin yok olması ve O'nun sana tecelli etmesi için sen öl. Örneğin; "İki canlı kuşu birbirine bağlasan, aynı cinsten oldukları ve iki olan kanatları dörde çıktığı halde uçamazlar. Çünkü ikilik mevcuttur. Fakat ölü bir kuşu diri bir kuşa bağlasan, diri kuş uçar. Çünkü ikilik kalmamıştır. O halde ikiliğin kalkması için senin yokluğa erişmen gerekir" ²⁵⁸ şeklinde ifade bulur.

Mevlana'nın insana bakış açısı da ötekileştirerek değil kendini bilerek, kendine dönerek anlam bulur. İnsanın karşısındakine baktığında gördüğü kişi kendisidir. Burada yine "mümin müminin aynasıdır" anlayışı yatar. Mevlana'nın şu sözleri bakış açısına örnek teşkil eder: "Kime kötü gözle bakarsan bil ki kendi varlık dairenden bakmaktasın, sen *fenâ* olduğundan onu *fenâ* görmektesin. Eğri merdiven basamağının gölgesi de eğri olur."²⁵⁹ Aynı zamanda kötü düşünmek yerine olumlu düşünmeye teşvik eden Mevlana bu duruma imtihan olarak bakar. Yani karşımızdaki kişilere karşı kötü düşünce ve davranış esasen bize Allah'ın imtihanı gibidir. Karşılaşılan musibetlere, kaza ve kedere de hem imtihan hem de Allah tarafından gönderilmiş misafire benzeterek misafirin geldiği yere elbette döneceğini ve kendisine yapılan muameleyi dillendireceğini, bu yüzden de güler yüzle ağırlamak gerektiğini öğütler.²⁶⁰

Mevlâna'nın bugünkü anlamında bir sosyolog olup olmadığı kimileri için kuşkusuz kimileri için tartışmalı bir konudur. "Ancak toplumda bir düşünür, sâfi, bilge ve sorumlu bir kimse olarak sosyal konularda kafa yormuş olması, toplumu, toplumsal grupları, birey-toplum ilişkilerini, dinin toplumla etkileşimini, peygamberlerin önderliğini ve toplumları yönlendiriciliğini, İslam'ın toplumsal boyutlarını, İslam'ın bir

²⁵⁷ Aynı eser, s.47.

²⁵⁸ Küçük, Osman Nuri, Fihi Ma Fih Ekseninde Mevlana'nın Tasavvufi Görüşleri, (1. Baskı), Rumi Yay., Konya, 2006, s.49.

²⁵⁹ Küçük, Osman Nuri, "Mevlana'ya göre Olumlu Düşünmenin Yolu ve İnsan Yaşamına Katkısı", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, Şanlıurfa, 26-28 Ekim 2007, ss.155-162.

²⁶⁰ Aynı eser, ss.155-162.

din olarak bireyciliğe, bireysel hayata, ruhbanlık ve keşişliğe, yalnızlığa, toplumdan uzaklaşmaya, yani inzivaya karşı olduğuna²⁶¹ dair görüşleri onu kimileri için sosyolog yapmasa da sorumlu bir mümin ve toplumsallığın sürdürülebilirliği açısından iyi bir vatandaş kimliğine sahip olduğunun kanıtı gibidir.

İnsanın insan olmasını toplumsallığına bağlayan Mevlâna, benlikten geçip insan içine karışmayı, kaynaşmayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı öğütler. “Hadi şu benlikten geç, herkesle karış, kaynaş. Kendinde olanla habbesin, zerresin fakat herkesle birleştiğin de kaynaştığında ummansın, madensin.”²⁶² sözleri onun ‘topluluk rahmettir ayrılık azap’ düşüncesinin temeli gibidir. Birliği her şeyin önünü koyan Mevlâna sadece tevhîd inancında Allah’ın birliği değil sosyal yapı da bir ve bütün olmayı öğütler. Kimseyi hor görmeden, karşılık beklemeden hizmet etmek de bu bütünleşmeyi sağlayan unsurlardır.

Kendisine ait olup olmadığına dair tarihi kaynaklar açısından tartışmalı olan ünlü dizeleri “Ne olursan ol yine gel...” derken kastettiğinin tövbe etmek olduğunu aktaran görüşler mevcuttur. Tövbe et, tövbeni bozsan da umutsuzluğa düşmeden yine gel, yine tövbe et diyerek çağırdığı dergahında yetmiş iki milletten insanları inançları ne olursa olsun İslam’a davet ettiği bilinir. İnsanları ırkı, dili, dini ile yargılamadan birliğe davet etmiştir.

Mevlana’nın Müslümanlar arasında hiçbir zaman taraftarca bir yaklaşımla herhangi bir parti mensubu gibi olmadığını aktaran Gölpınarlı’ya göre Mevlâna, “Varlık Birliği (Vahdet-i Vücut) inancını, nazari ve mistik bir sistem olarak kabul etmemiş, ona, ameli ve insani bir veçhe vermiştir.”²⁶³

Mevlana’yı anlatmaya ne söz ne de tam manası ile anlamaya günümüz dünyasında kurum bağlamış, kararmış kalplerimiz yeter. Yaşadığı çağ düşünüldüğünde karma karışık bir coğrafyada, çeşitli milletler ve dinlerden insanlarla yeni yeni Türkleşmeye, İslamlaşmaya başlayan Anadolu’da, ölümünün sekiz asır bile sonrasında hala örnek gösterilecek bir dinginlik, iç huzur aynı zamanda neredeyse ideal toplum ölçüsünde bir toplumsal yapı yaratmaya yönelik fikirleri ile ışık tutmaktadır. Bugün

²⁶¹ Okumuş, Ejder, “Mevlana’da Din- Toplum İlişkileri”, *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, Şanlıurfa, 26-28 Ekim 2007, ss.59-75

²⁶² Aynı eser

²⁶³ Gölpınarlı, A.g.e. ,s.129.

daha küçük toprak parçalarında, ulus devletlerin içinde, aynı millete mensup olan insanların bile birbirinin gözünü oyacak hale geldiği görülmektedir. Barış, huzur şöyle dursun toplumsallığı bile iyi anlayıp uyguladığımız söylenememektedir. Bencilliğimiz had safhada ve insanı hatta insanın ürettiğini ilahlaştırır hale gelmekteyiz. ‘Beni senden, seni başkasından üstün kılan bir güç mü var?’ yahut ‘yaratılmışların en üstünü vasfını insan olarak sana layık gören yaratan benden mi esirgeyecek?’ diyemeyecek kadar hep banacılık yapmaktayız. Varlığın tek kaynağının semavi dinlerde Allah, diğer inanç ve din sistemlerinde tanrı veya ilahlaştırdığı kişi ya da nesne ne ise o olduğundan hareketle yola çıkarsak şüphesiz bu kadar zorlanmayacağız insanı anlayabilmekte. “Mucizeler pek çok ama hiç biri insandan daha olağanüstü değildir” diyen Sophocles’in de dediği gibi milyarlarca hücrenin tıkr tıkr işleyişi ile vücut bulan her insan birbirinden değerli değil birbiri ile eşdeğer olduğuna artık hem fikir olmalıyız. Bunu yüzlerce yıl önce kavrayan, dünyadaki sır perdelerini aralamış evliyalarımız, mutasavvıflarımız gibi Mevlâna da varlığın kaynağını bir gören anlayışla insanları kucaklamış ve tarihimize övünç kaynağı olarak yazılmıştır. Mevlana’nın hayat görüşü, insana bakış açısı ile bizimde sözünü ettiğimiz toplumsal empatiye dayanak olduğunu görmekteyiz.

SONUÇ

Kişinin kendisini “diğeri” nin yerine koyması olarak genel anlamda akla gelen empati kavramı, çeşitli bilim dallarının inceleme konusu olmuştur. İnsanın karşısındaki kişiyi anlamaya, hislerine tercüman olmaya, o kimsenin algısal dünyasına girerek, onun gibi hissetmeye çaba harcamasını empatinin tanımı olarak ifade edebiliriz.

Empati, kişiye ve topluma önemli faydalar sağlamaktadır. Kişinin toplumla uyum içinde yaşamasını kolaylaştırmak ve toplumla uyumlu bireyler yetiştirilebilmesine imkân sağlamak, bu faydalardan sadece birisidir. Sosyal duyarlılığı artırmak, dayanışma ve yardımlaşmaya insanları teşvik etmek, huzur ortamı içinde yaşamaya katkı sağlamak, çatışma ve problemlerin çözülmesinde rol oynamak gibi çeşitli faydaları da bulunmaktadır.

Empati kültürden, kimlikten, toplumdan bağımsız düşünülemez. Çünkü bu kavramlar birbirleri ile ilişki içinde var olmaktadır ve hepsinin kahramanı insandır. İnsan yaradılışından, fitratı gereği bazı meziyetlerle dünyaya gelir fakat büyüyüp yetişmesinde, kişiliğinin ve kimliğinin oluşmasında onu çepeçevre saran kültür ve toplum devreye girmektedir. Kültür ile kimlik veya toplum kavramları birlikte düşünülür; birinin varlığı diğeri de varlığını akla getirir. Çünkü bir kültürün var olabilmesi için onu yaratacak ve gelecek nesillere aktaracak az çok teşkilatlanmış kurumları bulunan, işbirliği halinde fertlerden ve gruplardan meydana gelen bir topluluğa ihtiyaç vardır. Aynı şekilde ortak kültür değerleri ve normları ile birbirine bağlanmadan, dayanışmadan yoksun bir toplum da yaşanamaz. Bu açıdan bakıldığında empatik davranış kültürün ve toplumun oluşmasında dayanışmayı da sağlaması açısından ilişki içindedir.

Toplumsal empati ise tanımlamakta güçlük çekilen bir kavram olmakla beraber empatinin en ideal seviyesi olarak kabul edilir ve sosyolojik empati, kültürel empati ve evrensel empati kavramları ile ilişkili olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kişinin, grupların veya toplumun kendinden ve karşısındakilerin kişiliğinden bağımsız olarak o kişileri anlamaya çalışması ve artılarını-eksilerini, güçlü-zayıf, olumlu-olumsuz yönlerini de bilerek kişiler üstü iletişim kurabilmesi, en genel anlamda toplumsal empatiyi işaret etmektedir.

Tarihi kaynaklar açısından incelendiğinde kesin olarak ilk kez Türk adının 6. yy Göktürk Devleti dönemi verilerinde yer aldığı bilinmektedir. Her ne kadar bu tarih baz alınarak yorumlar yapılsa da milattan öncesine kadar dayanan Türk özelliği taşıyan kavimlerin varlığından söz edilebildiği de bilinen bir gerçektir. Türk kültürüne dair elde edilen bilgiler en genel ifadesi ile Orta Asya kültürü, bozkır kültürü, çeşitli coğrafyalarda yaptığı göçlerle tanıştığı kültürler ve İslami kültür ile şekillendiği yönünde kaynaklarda yer almaktadır. Türkün karakter yapısı ve değerler dünyası, bu kültürel zenginlik içinde var olmuş, yüzyıllarca süregelen dinamiklerle toplumsal hayatta yerini bulmuştur.

Türk denince; teşkilatçı, misafirperver, hoşgörülü, iyiliksever, saygılı, atalara hürmet eden, savaşçı, kahraman, asker, cesur, akıllı gibi daha nice temel karakteristik özellikleri ve değerler akla gelmektedir. Bütün bu hususiyetler Türklerin kimliğini şekillendiren vasıflar ve değerlerdir. Hayırseverlik, komşuluk, yardımlaşma ve dayanışmaya olanak sağlayan çeşitli değerler ve tutumları ile Türk kültürü bugün bile toplumsal çıkmazlarımızda yol gösterebilecek örneklerle doludur.

Toplumsal empati ile ilişkilendirdiğimiz dayanışma örneklerimiz doğumdan ölüme insan hayatın her safhasında kültürden beslenerek fiiliyata geçirilmiştir. Buradan hareketle çalışmamızda yer verdiğimiz doğum adetleri, bebek görme, diş çıkarma, sünnet törenleri, asker uğurlama, düğün, taziye ve cenaze merasimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Yine kervansaraylar, vakıflar ve imarethaneler, dergahlar, tekkeler ve Türk tarihinin önemli bir unsuru olan Ahilik teşkilatı da bu çalışmada yer verdiğimiz unsurlardandır.

Bahsi geçen yapı, kurum, teşkilat, örf ve adetlerin yanı sıra Türk tasavvuf tarihinde de toplumsal empati dayanakları oldukça fazladır. Çalışmada yer verilen Hoca Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Mevlâna gibi mutasavvıflarımız vahdet-i vücud anlayışıyla yetmiş iki milleti bir görerek insanın karşısındakini, kendinden farklı değil tıpkı kendisinin olduğu gibi onunda yaratandan bir parça olduğu hususunda birlik ve bütünlük sağlamaktadırlar. Bu yaklaşımın empati yapmak noktasında faydası tartışılmayacak derecededir. Topluluk rahmet, ayrılık azap felsefesini benimseyen bu mutasavvıflarımızın toplumsal empatinin hayata geçirilmesindeki rolleri şüphesiz çok önemli olmaktadır.

Empati, toplumsal empati ve dayanışma kültürünün birbirleri ile ilişki içinde olduğu tartışmasıdır. Özellikle Türk kültüründe dayanışma ve empati olguları, fiiliyata geçme noktasında başka milletlerdeki empati anlayışlarından da farklılık göstermektedir. Çünkü empati, çoğu toplumlar için, sadece sağlıklı iletişim kurabilmek adına, kişinin karşısındakini ‘anlıyormuş’, ‘onun acısını anlam verebiliyormuş’ gibi düşünce zemininden öteye gidemediği, bireyi ya da grupları anlama boyutunda empati gerçekleşirken, bir yönüyle bireyde farkındalık oluştursa da fiiliyattan ve eylemden uzak kaldığı görülmektedir. Tarihimizden örnek vermek gerekirse yolcuların, hastaların, garipler, yetimler vb. gibi bugün empati tanımlarında var olan bazı grupların içinde bulundukları hal ve sıkıntılarını anlamak sadece onlarla düşünce zemininde empati kurmak olmaktadır. Oysa bu insanlar için yollar, yollar üzerine kervansaraylar, hastalar için şifahaneler, garip ve yetimler için imarethane ve darülacizeler yapmak empatiyi sosyal yaşama entegre etme noktasında eyleme geçmektedir. Türk kültür tarihindeki birçok yapı ve kurum da bu eyleme geçme noktasında örnek teşkil eder haldedir.

Türklerdeki empati anlayışı, çoğu zaman kendisini diğergamlık, hemhal ve hem dert olma durumlarında gösterir. Bu durumlar ele alındığında bir ve tek vücut olma, derdi anlamaktan öte aynı dertle dertlenme, ‘düşüne gidince oyna, ölüye gidince ağla’ atasözümüzde de olduğu gibi sosyal ortam, toplumsal yapı ve insanlarla bütünleşme safhasında gerçekleşmektedir.

Türklerde, özellikle kültür tarihleri incelendiğinde, empatiyi aşan bir boyut olduğu aşıkardır. Bu boyut, bireysel alanda, düşünce zemininden ziyade eyleme geçme noktasında toplumsal yaşama fayda sağlayan, toplumsal empati olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerdeki toplumsal empati özellikleri de farklılık arz etmektedir. Bu farklılık kendisini kültür dinamiklerinde göstermektedir. Aynı zamanda örf, adet, gelenek, görenek ve değerlerle de anlam bulduğu görülmektedir. Çünkü bireyin hem bu kültür dinamikleri ile toplumsal alanda var olması hususunda fayda sağlamasının yanında yapmazsa çok büyük eksikliğini hissettiği adet ve gelenekleriyle vakıflar, ahilik gibi çeşitli toplumsal yapı ve kurumlar ortaya çıkmaktadır. Bu yapılar toplumda bireylerin ihtiyaçları karşıladığı gibi sosyal bütünleşmeye giden yolda birliği ve bütünlüğü sağlamaktadır. Aynı zamanda dayanışmayı da kuvvetlendirmektedir.

Dayanışma örneklerimizin bizi toplumca birliğe ve beraberliğe götürmesinden hareketle bugün hayalini kurduğumuz ve kültürel genlerimizde saklı bulunan ideal empati seviyesi sayesinde, içinde yaşadığımız hayatta toplumsal empatiye ulaşılabilir izlenimi doğmuştur.

Empatinin toplumdan topluma, kültürden kültüre ve hatta zamandan zamana farklılık gösterdiği çok açıktır. Öyle ki bir toplumda empatik olarak adlandırılabilir bir davranış başka bir toplumda kişi haklarına tecavüz gibi algılanabilir. Bu çerçevede sorunlar yumağına dönüşen gezegenimizde elbette her durumda empati yapmak, tüm dünya sorunlarını çözer kanısında değiliz. Ancak hiç değilse, tüm insanlığı ilgilendiren kişi hak ve hürriyetleri, eğitim, sağlık, yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlar doğrultusunda evrensel bir empati hareketine dünyamızın ihtiyacı olduğu gerçeğini dile getirebiliriz. Ve bu ihtiyacı karşılamak adına hem kendi milletimiz hem de tüm dünya milletlerine örnek teşkil etmesi noktasında bugün bizimde varlığından pek haberdar olmadığımız yahut sözde ‘zamanın şartlarından ötürü’ olamadığımız, çalışmamızda yer verilen örnekler ve daha nicelerini sosyal yaşamda faal hale getirmek gerekmektedir. Bugün dünyanın imtihanı Orta Asya’da yaşanan katliamlar, ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan insanlar, yılın fotoğrafları seçilen ama dünyanın kayıtsız kaldığı, çocukların cansız bedenlerinin resimlerinin daha birçok kere çekilmemesi için çare aramaktır. Sorun sadece göçmenler ve onlara karşı tutumumuz yahut onlara anlayış gösterip empati kurmamız değildir. İnsanlar hiç değilse akşam haberleri esnasında, iki dakika da olsa, “Ya bunlar benim başıma gelirse ne yaparım? Yazık bu insanlara!” diyebilir, ama asıl mesele dünyayı bu kargaşa ve kaos ortamına sokan zihniyetleri anlamaya, onlarla empati kurmaya çalışmaktır. Satrançta rakibinin hamlesini tahmin etmek gibi bu zihniyetlerin nasıl işlediğini anlamak, bir an önce insanlığımızı ve dünyamızı korumak adına görev üstlenmeye başlamamız gerekmektedir. Pokemon tasoları gibi kimliklerimizi çarpıştırarak kazanç sağlayan, kimliklerimizdeki farklılık, çeşitlilik ve zenginliğin uyumlu dokusunu bozmaya yönelik kışkırtan, dünyayı kaosa sokan ve giderek zor şartlar altında yaşamaya zorlayan bu güçlerin empati yeteneği olmadığı gün gibi ortadadır. Bombaların hedefinde, namlunun ucunda olduklarında, yurtsuz, köksüz, öksüz kaldıklarında bunları yaşayan insanları anlayabilecekler midir bilinmez ama zaten kişisel, toplumsal veya evrensel olsun empati yapmak devletlerin değil insanlığın asli görevidir.

İnsan, insana, insanca yaklaştığı sürece sosyal yaşamda adalet, barış ve huzur olmaması için bir sebep kalmamaktadır. Yine de her insanın farklı çevreler, farklı kimlikler ve koşullarda dünyaya gelmesi, çoğu zaman bir arada yaşamayı güçleştirmektedir. Bu farklılıkları ne oranda aşabiliyorsak o kadar huzur ve barış içinde yaşamayı da becerebiliyoruz demektir. İşte bu farklılıkları aşmak için her insanın kendisine düşen pay, kendi nefsinin terbiye etmesi ve karşısındakine de insanca muamele etmesidir. Bireysel çabalarımızdan sonrasında ise toplum içinde bağ kurma, birleşme ve bütünleşmeyi sağlayan tüm değerlere, yardımlaşma ve dayanışmaya da özen göstermektir. Gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmanın adeta ön koşulu olan ‘insanlığımız’ı kaybetmemek dileğiyle...

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aksan, Gamze, Yoksulluk ve Dayanışma Ağları, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015.
- Alighieri, Dante İlahi Komedi, (çev: Rekin Teksoy), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2011.
- Anadol, Cemal, Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, (1. Baskı), Ankara, 1991.
- Anık, Mehmet, Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi (1.baskı), Açılım Kitap, İstanbul 2012.
- Arslantürk, Z. ve T. Amman, Sosyoloji (7.baskı), Çamlıca Yay., İstanbul 2011.
- Ataman, Sadi Yaver, Eski Türk Düğünleri, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Barthold, Vasilij Viladimiroviç, Orta Asya Türk Tarihi, (3. Baskı), Divan Kitap, İstanbul, 2017.
- Baykara, Tuncer, Türk Adının Anlamı, (1. Baskı), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Bilgin, Nuri, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar, (2. Basım), Bağlam Yay., İstanbul 2007.
- Blocqueville, Henri de Couliboeuf, Türkmenler Arasında (çev: Rıza Akdemir; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,660/Tercüme Eserler Dizisi, No.53) Ankara, 1954' den akt. Nihat Keklik, Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü, Ötüken Yay., İstanbul,2001.
- Boratav, Pertev Naili, Türk Folkloru, (2. Baskı), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Ceylan, Kazım, Ahilik, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 2012.
- Cüceloğlu, Doğan, İçimizdeki Biz, (22. Baskı), Sistem Yayıncılık.
- Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara, 1997.
- Çubukçu, İbrahim Agah, Türk İslam Kültürü Üzerinde Araştırma ve Görüşler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, İbni Batuta Seyahatnamesi, (çev: A. Sait Aykut), (2. Baskı), YKY, İstanbul, 2004.

- Eröz, Mehmet, Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Kültür Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), Ankara, 1996.
- Fichter, Joseph, Sosyoloji Nedir, (çev. Nilgün Çelebi) , (8. Baskı), Ankara 2006.
- Fromm, Erich, Çağımızın Özgürlük Sorunu, (çev: Bozkurt Güvenç), (1. Basım), Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973.
- Fromm, Erich, Kendini Savunan İnsan, (çev: Necla Arat), (1. Baskı), Say Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Fromm, Erich, Sağlıklı Toplum, (çev: Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven), (2. Basım), Payel Yayınları, İstanbul, 1990.
- Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, (çev: Ersin Kuşdil), (1. Baskı), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.
- Giddens, Anthony, Philip W. Sutton, Sosyolojide Temel Kavramlar, (çev: Ali Esgin), Phoenix, Ankara, 2014.
- Gleason, Phillip, Kimliği Tanımlamak: Kimliğin Semantik Tarihi ve Mantığı, Kimlik Politikaları (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014, s. 2.
- Gökalp, Ziya, Türk Töresi, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Ankara, 1976.
- Gökalp, Ziya, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre Risalat al-Nushiyya ve Divan, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yay., Eskişehir, 1965.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlevi Adap ve Erkanı, İnkılap ve Aka Kitabevi, Ankara, 1963.
- Gruen, Erno, “Empatinin Yitimi-Kayıtsızlık Politikası Üzerine”, (çev: İlknur İgan), (1. Basım), Çitlembik Yay., İstanbul, 2006.
- Güngör, Nevin, “Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, (1. Basım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Güngör, Erol, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, (4. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul, 2010.
- Güvenç, Bozkurt, İnsan ve Kültür, Boyut Yayınları, İstanbul, 2010.
- Güvenç, Bozkurt, Kültürün ABC’si, (5. Baskı), YKY, İstanbul, 2011.

- Hacip, Yusuf, Kutadgu Bilig, (çev. Reşit Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınları, Ankara, 2006.
- Halet çelebi, Asaf, Mevlâna (Hayatı-Şahsiyeti-Eserlerinden Parçalar), Kanaat Kitabevi, Ankara.
- Hall, Stuart, “ “Kimliğe” İhtiyaç Duyan Kim?”, *Kimlik Politikaları* (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014.
- İyigün, Nami Cem, Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri, (2. Baskı), Papillion Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, (1. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- KafKaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat-it-Türk, (çev: Besim Atalay), (1. Baskı), TDK Yayınları, Ankara, 2013.
- Kaya, Âlim, Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim, (2. Baskı), Pegem Yayınları, Ankara, 2011.
- Kaya, Yaşar, Sosyal ve Kültürel Değişme, Turan Yay., İstanbul, 2003.
- Kızılçelik, Sezgin, Sosyoloji Tarihi 1, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Korkmaz, Abdullah, Bekir Kocadaş, Toplumsal Sapma, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006.
- Kurthan, Amiran, Sosyolojik Açından Laiklik ve Tasavvuf, (2. Baskı), Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1977.
- Küçük, Osman Nuri, Fihi Ma Fih Ekseninde Mevlana'nın Tasavvufi Görüşleri, (1. Baskı), Rumi Yay., Konya, 2006.
- Larrain, Jorge, İdeoloji ve Kültürel Kimlik, (çev: Neşe Nur Domaniç), (1. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Loti, Pierre, Can Çekişen Türkiye-1914, (çev: Fikret Şahoğlu, BBTE, No:27), İstanbul, dan akt., Nihat Keklik, Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.
- Maalouf, Amin, Ölümcul Kimlikler, (çev. Aysel Bora), (1.baskı), YKY, İstanbul 2000.
- Meriç, Cemil, Mağaradakiler, (27. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ocak, Ahmet, Selçukluların Dini Siyaseti, Tatav Yayınları, İstanbul, 2007.
- Oğuz, M. Öcal, Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası, (1. Baskı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2008.

- Ortaylı, İlber, Osmanlı Barışı, (3. Baskı), Da Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Ögel, Bahattin, Türk Kültür Tarihine Giriş 1, (4. Baskı), Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2000.
- Ögel, Bahattin, Türk Kültür Tarihine Giriş 3. (1. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.
- Önder, Mehmet, Anadolu'yu Aydınlatanlar, Tercüman Yay., İstanbul, 1987.
- Özkırımlı, Atilla, Alevilik Bektaşilik, (3. Baskı), Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Öztuna, Yılmaz, "Tarih Sohbetleri I", Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.153'den aktaran Yüksel Gögebakan, 2010.
- Pehlivan, Battal, Anadolu'da Alevilik, Alev Yayınları, İstanbul, 1995.
- Schimmel, Annemarie, Hallac, (çev: G. Ahmetcan Asena), (2.baskı), Pan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Sencer, Muzaffer, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, (3. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Swingewood, Alan, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, (çev: Osman Akınbay), (3. Baskı), Agora Kitaplığı, 2010.
- Şener, Cemal, Şamanizm, (1. Baskı), BDS Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tarhan, Nevzat, Toplum psikolojisi- Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye, (1. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tezcan, Mahmut, Kültürel Antropoloji Giriş (3.baskı), Maya Akademi, Ankara 2008.
- Thevenot, Jean, 1655-1656'da Türkiye (çev: Nuray Yıldız, BBTE, s.120, İstanbul,1978'den akt. Nihat Keklik, Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü, Ötüken Yay., İstanbul,2001.
- Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, (3. Baskı), Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.
- Tok, Nafiz, Kültür, Kimlik ve Siyaset (1.baskı), Ayrıntı Yay., İstanbul 2003.
- Tryjarski, Edward, Türkler ve Ölüm, (çev. Hafize Er), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Tural, Sadık K., Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler (1. Baskı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara, 1988.
- Türkdoğan, Orhan, Günümüz Toplumsal Yapısı ve Sorunlarımız, Çizgi Kitapevi, Konya, 2013.

- Uçma, İsmet, Ahilik, İşaret Yayınları, Ankara, 2011.
- Ülken, Hilmi ziya, Sosyoloji Sözlüğü, MEB, İstanbul, 1969.
- Ünlü, İhsan, Toplumsal Empati, (1. Basım), Bilge Yayınları, İstanbul, 2007.
- Weir, Allison, “Taylor ve Foucault Arasında Modern Kimlikler”, *Kimlik Politikaları* (ed. Fırat Mollaer), Doğu Batı, Ankara 2014.
- Yıldırım, Atilla, Empati ve Çatışmalar, (1. Basım), Yargı Yayınları, Ankara, 2005.
- Yıldız, M. Cengiz, Mustafa Gündür, Sosyokültürel Değişim Sürecinde Komşuluk, Elazığ, 2011.
- Zelyut, Rıza, Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği, Kripto Yay., Ankara, 2010.

MAKALELER

- Akgül, Mehmet, “Sosyo Kültürel Bir Kurum Olarak Vakıflar ve Sosyal Dayanışma”, *Diyanet İlim*, 1995/31, (1), ss. 103-110.
- Aksoy, Mustafa, “Kültür Sosyoloji Bağlamında Kimlik Pazarında Kültürel Kimlik”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2013/202, ss. 147-160.
- Aluş, Yadigar, Suzan Selçukkaya, “Türk Ailesinde Mutluluk Algısı ve Değerleri, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2015/2(1), ss.151-175.
- Arslan, Yusuf, “Kim Daha İyi Empati Kuruyor -Empati Üzerine Mikro Bir Sosyolojik Araştırma”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*; 2016/6 (2/1).
- Arzybaeva, Zhamila, “Divan-ı Hikmet’in Yeni Bir Nüshası Üzerine”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.471-480.
- Aydın, Mustafa, “Değerler İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış*, 2011/7(19), ss.39-45.
- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2008/10, (1), ss.157-175.
- Bayat, Fuzuli, “Fakrname Eserine Göre Hoca Ahmed Yesevi’ nin Tasavvufi Görüşleri”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss. 460-470.
- Çarıkçı, İlker Hüseyin, Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2009/1 (2), ss. 52-63.
- Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları Ve Empati, Sistem Yayıncılık, (14. Baskı),1997, s. 145’den aktaran Mehmet Ferhat ÖZBEK, “Toplumsal Yaşamda Empati” *AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004(1).

- Durmuş, İlhami, “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı”, *Akademik Bakış*, 2017/10 (20), ss. 37-47.
- Eren, Abdullah, “Divan-ı Hikmet’te Gariplik ve Garipler”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.452-459.
- Ersoy, Ersan, “Bağısız Bireyin Modern Bunalımları”, *Türk Yurdu*, 2011/31(292), ss.94-102.
- Ersoy, Ersan, “Değer Hükümlerinin Kaynağına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Social Science*, 2008/13(10), ss.261-273.
- Ersoy, Ersan, “Değişen Değerler Dünyasında Gençliğin Ahlakla İmtihani”, *Uluslararası Gençler ve Değerler Sempozyumu*, 25 Nisan 2014, ss. 270-285.
- Ersoy, Ersan, “Geçmişten Günümüze Türk Toplumunun Yaşayan Mimarları: Ahiler” *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2012(201), ss.171-184.
- Ersoy, Ersan, “Kimlik ve Değerler İlişkisinin Sosyolojik Boyutu”, *Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Prof. Dr. Halil Narman Armağanı*, (haz: Cemalettin Çopuroğlu), 2005, Elazığ, ss. 211-227.
- Gögebakan, Yüksel, “Türk Kültüründeki Hoşgörü Anlayışının Tarihsel ve Kültürel Kaynakları ve Bu Anlayışın Kültür Varlıklarına Yansımaları”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/ 1(2) ss.201-223.
- Kara, Hidayet, Bahattin Çatma, “Modern Türk Kimliğinin Oluşumunda Türk Kimdir Tartışmaları ve Türk Ocağı Kurultayı (1924)”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017/ 5(2), ss.339-360.
- Kara, Mehmet Akif, “Toplumsal Dayanışma Kavramı Temelinde İmece Kültürü: Tirebolu-Doğankent Yöresi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2016 (53), ss.377-386.
- Küçük, Osman Nuri, “Mevlana’ya göre Olumlu Düşünmenin Yolu ve İnsan Yaşamına Katkısı”, *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, Şanlıurfa, 26-28 Ekim 2007, ss.155-162.
- Metin, Abdullah, “Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(1), s.74-92
- Okumuş, Ejder, “Mevlana’da Din- Toplum İlişkileri”, *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, Şanlıurfa, 26-28 Ekim 2007, ss.59-75

- Özbek, Mehmet Ferhat, “Toplumsal Yaşamda Empati”, *AKADEMİK BAKIŞ-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004(1)
- Özcan, Hüseyin, “Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Tıp Olarak Alevi/Bektaşî Hoşgörüsü”, *Doğu Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı*, Şumnu- Bulgaristan, 26-29 Ekim 2002.
- Özkul, Osman, “Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2015/8(4), ss. 166-186.
- Pala, A., “Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23). ss. 13-23
- Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar ve Ribatlar)”, *KKEFD/JOKKEF*, 2007(15), ss. 270-296.
- Şanlı, İsmet, “Yunus Emre’nin İnsana, İnsanlığa Bakışı ve Günümüze Mesajları” , *Turkish Studies*, 2009/4(2), ss.955-961.
- Tatar, Taner, “Kimlik Ötekini Belirlemek Ya Da Kendini Bilmek”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli*, 2008/48, ss 185-200.
- Tatar, Taner, Hüsniye Canbay Tatar, “Türk Kültüründe Töre Müessesesi”, *Dini Araştırmalar*, 2005 /8(23), ss. 273-286.
- Tatar, Taner, Mehmet Dönmez, “Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, ss.194-202
- Tekercioğlu, Hacer, “Kutadgu Bilig’i Değer Eğitimi Üzerinden Okumak ve Bunun Türkçe Eğitimi Bağlamında Yöntemsel Karşılığı”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss. 261-266.
- Terzi, Elvan, Yüksel Koçak, “Hemşeri Dernekleri, Hemşerilik Bilinci ve Kentlileşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi’deki Karşılı Hemşeri Dernekleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014 (32), ss. 137-150.
- Türkmen, Fikret, “Yunus Emre’nin Batı ve Doğu Edebiyatlarındaki Yeri”, *Yeni Türkiye*, 2019/25(105), ss.530-535.
- Yazıcı, Mehmet, “Değerler ve Toplumsal Yapıdaki Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014/1(24), ss.209-223.
- Yolalcı, Emin, “Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008/1(3), ss. 471-484.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hallac-i-mansur>

YAYINLANMIŞ TEZ

Gölcük, Müjgan, “Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü” (Afyonkarahisar Örneği), (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Afyonkocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyon (Türkiye), 2007.

